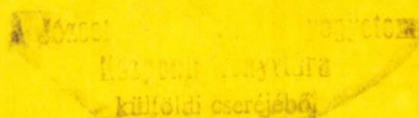

54489

54489

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN TIMIȘOARA

ȘTIINȚE FILOLOGICE

1985 OKT 2 8

XXIII

1985

ANALELE
UNIVERSITĂȚII
DIN
TIMIȘOARA

ȘTIINȚE FILOLOGICE

XXIII

1985

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN TIMIȘOARA
ȘTIINȚE FILOLOGICE

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil :

Prof. dr. ȘTEFAN MUNTEANU

Redactori responsabili adjuncți :

Prof. dr. IGNAT BOCIORT, Prof. dr. VASILE ȘERBAN,

Prof. dr. EUGEN TODORAN

Membri :

Prof. dr. IVAN EVSEEV, Conf. dr. MARGARETA GYURCSIK,
Prof. dr. ALFRED HEINRICH, Conf. dr. YVONNE LUCUȚA,
Conf. dr. ION MUȚIU, Conf. dr. CORNELIU NISTOR, Conf.
dr. MARIANA POPA, Lector dr. MARCEL POP - CORNIȘ, Prof.
dr. GH. I. TOHĂNEANU, Prof. dr. VIRGIL VINTILESCU

Secretari științifici de redacție :

Conf. dr. D. CRAȘOVEANU, Lect. dr. JIVA MILIN

Secretar de redacție :

Filolog pr. VICTORIA STROESCU

★

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice
correspondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție a
revistei *Analele Universității din Timișoara*.

Adresa Redacției:

UNIVERSITATEA DIN TIMIȘOARA

Facultatea de Filologie

Bul. Vasile Pârvan nr. 4

1900 TIMIȘOARA

R. S. ROMANIA

ANALELE UNIVERSITĂȚII DIN TIMIȘOARA
SERIA ȘTIINȚE FILOLOGICE
XXIII, 1985

S U M A R

DELIU PETROIU, Gheorghe I. Tohăneanu la 60 de ani	1
---	---

LINGVISTICĂ

RODICA POPESCU, Morfeme gramaticale în structuri coordonate ...	3
MARIA KIRÁLY, Cuvinte de origine romanică în limba rusă și glosarea lor în dicționarele bilingve ruso- române	11
PETER KOTTLER, Semantische Interferenzen in der rumänien- deutschen Pressesprache	21
V. MOLDOVAN, Omonimia și derivarea	29
BUJOREL ISPAS, Modele metonimice iterative în structura se- mantică a denumirilor părților corpului ome- nesc în limbile rusă și română	37
MIHAELA POENARU, La communication - virtualité et accomplisse- ment	43

TEORIE ȘI ISTORIE LITERARĂ

CORNELIU NISTOR, Elemente picarești în prozele lui Panait Istrati	53
LIVIUȘ CIOCARLIE, Un roman "Flaubertian"	63
MARGARETA GYURCSIK, Le texte médiéval - approche sémiotique ...	69
AURELIA TURCU, Observații privind substituția metonimică prin abstractizare	77

NOTE ȘI DISCUȚII

HORTENSIA PĂRLOG, On the Category of Gender	89
DOMNIȚA ALEXANDRU, FELICIA VLAD, Dicționar general de orien- tare tehnico-științifică	90

RECENZII

G. BELDESCU, <i>Ortografia actuală a limbii române</i> , București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, 271 p. (D. Crașoveanu)	95
DAN HORIA MAZILU, <i>Literatura română în epoca Renașterii</i> , Buco- rești, Editura Minerva, 1984, 459 p. (Partenie Murariu)	99
ALFRED HEINRICH, <i>Peregrinările căutătorului de ideal</i> , Timișoa- ra, Editura Facla, 1984, 172 p. (Traian Nădăban)	101

II

ANNALES DE L'UNIVERSITÉ DE TIMIȘOARA SÉRIE SCIENCES PHILOLOGIQUES

XXIII, 1985

SOMMAIRE

DELIU PETROIU, Gheorghe I. Tohăneanu à 60 ans	1
---	---

LINGUISTIQUE

RODICA POPESCU, Morphèmes grammaticaux dans les structures coordonnées	3
MARIA KIRÁLY, Mots d'origine romane en russe et leur explica- tion dans les dictionnaires bilingues russe- roumains	11
PETER KOTTLER, Semantische Interferenzen in der rumänien- deutschen Pressesprache	21
V. MOLDOVAN, L'homonymie et la dérivation	29
BUJOREL ISPAS, Modèles métonymiques itératifs dans la struc- ture sémantique des noms des parties du corps humain en russe et en roumain	37
MIHAELA POENARU, La communication-virtualité et accomplissement.	43

THÉORIE ET HISTOIRE LITTÉRAIRE

CORNELIU NISTOR, Eléments picaresques dans la prose de Panaît Istrati	53
LIVIU CIOCĂRIE, Un roman "flaubertien"	63
MARGARETA GYURCSIK, Le texte médiéval - approche sémiotique....	69
AURELIA TURCU, Observations concernant la substitution méto- nymique par abstraction	77

NOTES ET DISCUSSIONS

HORTENSIA PĂRLOG, On the Category of Gender	89
DOMNITA ALEXANDRU, FELICIA VLAD, Dictionnaire général d'orien- tation technique et scientifique	90

COMPTES RENDUS

G. BELDESCU, <i>Ortografia actuală a limbii române</i> , București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, 271 p. (D. Crașoveanu)	95
DAN HORIA MAZILU, <i>Literatura română în epoca Renașterii</i> , Bucu- rești, Editura Minerva, 1984, 459 p. (Partenie Murariu)	99
ALFRED HEINRICH, <i>Peregrinările căutătorului de ideal</i> , Timișoa- ra, Editura Facla, 1984, 172 p. (Traian Nădăban)	101

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ ТИМИШОАРСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

СЕРИЯ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ НАУК

ТОМ XXIII, 1985 г.

СОДЕРЖАНИЕ

ДЕЛИУ ПЕТРЮ, Георге Тохэяну. — 60 лет	I
---	---

ЯЗЫКОЗНАНИЕ

РОДИКА ПОПЕСКУ, Грамматические морфемы в сочинительных структурах	3
МАРИЯ КИРАЙ, Слова романского происхождения в русском языке и их выражение в двуязычных русско-румынских словарях	II
ПЕТЕР КОТТЕР, Semantische Interferenzen in der rumänien-deutschen Pressesprache	21
В. МОЛДОВАН, Омонимия и словообразование	29
БУЖОРЕЛ ИСПАС, Регулярные метонимические модели в семантической структуре названий частей тела в русском и румынском языках	37
МИХАЭЛА ПОЕНАРУ, La communication-virtualité et accomplissement	43

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ

КОРНЕЛИУ НИСТОР, Элементы плутовского романа в прозе Панаита Истрати	53
ЛИВИУС ЧОКЫРЛИЕ, Роман "в духе Флобера"	63
МАРГАРЕТА ДЬОРЧИК, Le texte médiéval—approche sémiotique....	69
АУРЕЛИЯ ТУРКУ, К вопросу о метонимической субституции при абстрактизации	77

ЗАМЕТКИ И ДИСКУСИИ

ХОРТЕНСИЯ ПЫРЛОГ, On the Category of Gender	89
ДОМНИЦА АЛЕКСАНДРУ, ФЕЛИЦИЯ ВЛАД, Общай научно-технический словарь	90

РЕЦЕНЗИИ

О. BELDESCU, <i>Ortografia actuală a limbii române</i> , Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984, 271 p. /Д.Крашовеану/	95
DAN HORIA MAZILU, <i>Literătura română în epoca Renaşterii</i> , Bucureşti, Editura Minerva, 1984, 459 p. /Партеке Мурарю/	99
ALFRED HEINRICH, <i>Peregrinările căutătorului de ideal</i> , Timişoara, Editura Facla, 1984, 172 p. /Траян Нэдэбан/	101

GHEORGHE I. TOHĂNEANU LA 60 DE ANI

Consultînd în *Filologie XXV. Bibliografie* (Tipografia Universității din Timișoara, 1982) lista lucrărilor profesorului G.I. Tohăneanu, vom observa lesne că atît volumele tipărite, îngrijite sau multiplicare (12 titluri, din care două încununare cu premii), cît și studiile, articolele, nctele, recenzile, în majoritatea lor covîrșitoare, au date de apariție pornind din 1956, anul venirii sale la nou înființata Facultate de Filologie. (Ceea ce a fost înainte - în viață, în profesiune și în bibliografie - mi se pare că ar putea fi trecut la "addenda").

Între instituție și dascăl s-au statornicit cu vremea multiple și indistructibile legături, cadrului generos de manifestare răspunzîndu-i-se printr-o asiduă și febrilă muncă - de instruire, de educare, de cercetare științifică - ale cărei ecouri au fost, sînt încă ample și persistente. Cursurile impuneau prin informație, precizie și rigoare, dar și prin căldură, prin deschiderea spre "interdisciplinar", încă înainte de uzul termenului. Scrierile, îmbrățișează un vast cîmp de investigație, din precumpănitoarea perspectivă a stilisticii, disciplină pe care a înțeles-o ca pîrghie de cunoaștere și prețuire a limbii și literaturii unor scriitori, de la Budai Deleanu la Nicolae Labiș, și mai aproape de noi, ca și a permanențelor spirituale, morale și filozofice ale unui popor, cînd acesta "grăiește" printr-un Eminescu, Creangă, Sadoveanu sau Blaga.

Exegetul pasionat de viața, întîmplările și lucrarea Cuvîntului, lingvistul, latinistul, dinstinsul cărturar își caută însă neconținut drumul de la masa de lucru spre oameni. Cel ce declarase într-o convorbire (consemnată pe la începutul anului 1984 în revista "Orizont") că "... fără o largă deschidere în afară ... erudiția însăși se dovedește o deșertăciune", se integrează plenar în viața "Cetății", prin organizarea sau participarea la simpozioane, mese rotunde, sesiuni de comunicări științifice, menite să prilejuiască întîlniri nemijlocite de gînd și inimă cu publicul larg. Pentru aceasta, de altfel, va fi prezent la întîlnire, ani de-a rîndul, săptămîină de săptămîină, în revistă sau pagina culturală a ziarului, cu rubrici permanente de limbă și stil. Pentru "publicul" mai restrîns al studențimii, formele de intercomunicare sînt și mai dese, mai bo-

gate și mai rodnice. Pline de tîlc sînt, în această ordine, cuvintele (extrase din interviul citat mai sus): "... a căuta cu înfrigurare și pînă la urmă de a găsi printre elevii săi pe cei mai înzestrați și mai vrednici, care - așezați în condiții prielnice de lucru și de dezvoltare - vor reuși nu numai să te continue, ci să te și depășească".

Dacă prima parte a dorinței exprimate în final prinde viață din ce în ce mai convingător în anii din urmă, cea de a doua are mai puțini sorți să se împlinească prea curînd, deoarece mergînd mai departe în același pas cu emulii, magistrul nu dă semne de osteneală, ci continuă să-și sporească an de an zestrea pe care cîndva o' va încheia pentru a fi lăsată urmașilor.

Ii dorim ca acest "cîndva" să se țină cît se poate mai mult departe în timp.

DELIU PETROIU

L I N G V I S T I C Ț

MORFEME GRAMATICALE ÎN STRUCTURI COORDONATE

de

RODICA POPESCU

Specificul unei limbi este evidențiat și de modul în care sînt organizate și structurate categoriile ei gramaticale, de felul în care sînt actualizate posibilitățile de marcare a acestora. După cum se știe, limba română se individualizează printre limbile române, prin caracterul pronunțat analitic al structurii ei morfologice, ceea ce îi aduce un spor de bogăție, de varietate și expresivitate. Deși preponderent analitice, categoriile gramaticale românești presupun și ele un ridicat grad de abstractizare și gramatizare și se caracterizează printr-o redusă posibilitate de mobilitate și substituție cu zero, ceea ce încercăm să dovedim aici.

Morfemul modal al conjunctivului, *să*¹, precedă întotdeauna un radical verbal identic cu prezentul indicativ, cu care se află în raport de solidaritate, cu excepția persoanelor a III-a sg. și pl., omonime între ele, marcate cu desinența *-e*, cele care au la indicativ desinența *-ă* și invers. Diferențele desinențiale la aceste persoane ale indicativului și conjunctivului înlătură confuzia omonimică, ceea ce face posibilă substituirea cu zero a morfemului modal:

"Citește-mi ceva de la poluri,

și ningă ... zăpada ne-ngroape". (Bacovia, *Opere*, p. 19).

Atunci cînd verbele la conjunctiv apar în structuri sintactice coordonate, aflate în vecinătate, ocurența morfemului modal, chiar la persoana a III-a, este obligatorie. Suprimarea lui, în astfel de situații, realizează structuri neacceptate de normele limbii literare:

"Un suflet tulbure, instabil, nu suportă ore și cu atît mai puțin zile sau săptămîni *fără să urce sau coboare*." (Preda, *Marele singuratic*, p. 320).

În stilul științific, mai cu seamă în textele românești de matematică, în care se formulează ipoteze, întîlnim foarte frecvent conjunctivul verbului *a fi*, într-o formă invariabilă (*fie*), neînsoțită de *să*²:

"... fie-mi îngăduită această comparație!" (Rosetti, *Căldătorii și portrete*, p. 193).

La persoana a III-a a conjunctivului pronominal cu sens imperativ, situarea morfemului diatezei în encliză, permite acestuia și preluarea valorii modale a lui *să*:

"S-or fi bătînd țiganii între dîșii! ... *Bată-se!* (Coea, *Serieri*, p. 251).

Aici, un element suprasegmental, topica, participă la realizarea a estui cumul de valori morfematice: *se*, marcă a diatezei pronominale și morfem modal.

Cînd conjunctivul apare în propoziții nondependente, imperative, interogative, optative sau dubitative, morfemul de origine conjuncțională și-a anulat funcția relațională. În aceste situații prezența lui este facultativă:

"Bucatele vă *sîngereze*-n gură

și groază *să* vă *ciocănească*-n uși!" (Labiș, *Vîrsta de bronz*, p. 27).

Și modul infinitiv cunoaște un morfem gramatical³ semiindependent, coocurent cu alte elemente discontinue, diferențiate după tipul de conjugare.

Substituția cu zero a cuvîntului morfematizat⁴ din structura infinitivului este posibilă, totuși, în anumite împrejurări:

1) Cînd infinitivul structurează unele moduri și tipuri compuse:

"*Vom construi* o casă, O casă nouă". (Voronca, *Poeme*, p. 47).

"Da *'mînce*-l-ar brînce *să*-l mînce, ... că mult mă mai înăduși cu dînsul". (Creangă, *Opere*, p. 57).

2. După semiauxiliarul de modalitate *a putea*, asigurîndu-se, prin aceasta, unitatea constituenților predicatului verbal compus:

"nu știu spune, nu pot ști

nu mai zidu-l pot privi". (Porumbacu, *Versuri*, p. 57).

Ocurența lui *a*, după acest semiauxiliar, este inutilă, trădînd unele aspecte arhaizante ale limbii:

"Acea într-o clipă *să pot a face* eu ?" (Eminescu, *Poezii*, p. 457).

Numai dacă infinitivul apare la diateza pronominală, *a* este coocurent cu morfemul diatezei, realizînd structuri verbale pluri-morfematice, nonomisibile:

"De ce nu pot în praf *a mă preface*?" (Eminescu, *Poezii*, p. 85).

3. După verbul *a ști*:

"Unii oameni știu vorbi așa ca și cum s-ar îmbrăca ei în mustura de cuget a tuturor". (Iorga, *Cugetări*, p. 141).

Prezența acestui indice modal, după verbul *a ști*, imprimă construcției un caracter greoi, rigid, învechit:

"Nu știa¹ a spune dacă frumusețea

E la el mai mare sau înțelepciunea". (Njegos, *Cununa munților*, p. 119).

4. În construcțiile infinitivale structurate cu verbele *a avea*, *a fi*:

"N-are după ce bea apă". (*Proverbe și ghicitori*, p. 89).

"Nu-i cine-mpinge atât amar de timp". (Alexandru, *Imne*, p. 163).

Prezența acestei mărci, în interiorul construcțiilor infinitivale, nu contravine legilor actuale ale gramaticii, când infinitivul apare la diateza pronominală:

"N-aveau cum a se ascunde și plutiră așa

De la garoafă la garoafă". (Dimov, *Texte*, p. 68).

Suprimarea lui *a*, pe lângă alte verbe și structuri verbale decât cele menționate, constituie o abatere ce trebuie evitată:

"Aș fi vrut ascunde tot ce am în mine". (Njegos, *Cununa*, p. 119).

Doar într-un șir de infinitive coordonate, marca modală poate fi prezentă pe lângă primul element din lanțul coordonativ, subînțelegându-se pe lângă celelalte:

"Ea ar fi dovada unui simț critic și autocritic și indiciul preocupării specialiștilor de a schimba și îmbunătăți lucrurile". (*"Forum"*, p. 14).

Și alte cuvinte cu valoare gramaticală, cum sînt prepozițiile, articolele, conjuncțiile subordonatoare, pronumele și adverbele relative, verbele auxiliare pot fi subînțelese, atunci cînd determină cuvinte coordonate sau cînd intră în structura unor categorii gramaticale analitice, aflate în relație de egalitate, întrucît raportul sintactic pe care-l stabilesc a fost o dată marcat. De aceea putem considera repetarea acestor elemente, în structuri coordonate, drept un fenomen de redundanță⁵:

Prepoziții substituite⁶ cu zero, în coordonare:

"Mi-e foame de nisip și lut

Și dor de apele din care n-am băut". (Arghezi, *Litani*, p. 140).

Elemente relaționale subordonatoare, presupuse în propoziții

aflăte în raport de coordonare:

"Nu e bine să ne facem că *nu vedem* sau *nu știm*". ("Flacăra", nr. 16, 1982, p. 21).

"De aceea, lăsînd speranței dreptul ei de a se logodi *cu ceea ce este și nu este*, mă voi opri asupra lucrurilor rare din viața mea". (Stănescu, *Respirări*, p. 81).

Verbe auxiliare subînțelese, în structuri verbale compuse, puse în relație de coordonare:

"Eu *voi fi silită* să le aflu pe toate și apoi *bătută* că le-am aflat". (Preda, *Marele singuratic*, p. 35).

"Medicul specialist *va preciza și trata*". ("Magazin", martie 1979, p. 10).

Dacă astfel de forme verbale nu apar în coordonare, suprimarea auxiliarului constituie o abatere, întrucît acesta presupune o individualitate morfologică bine marcată, căci el ia asupra sa acordul cu subiectul, verbul de conjugat fiind actualizat la o formă invariabilă:

"Panică, *asasin arestat*". (Caragiale, *Opere*, I, p. 474) (= a fost arestat).

Ocurența elementului relațional sau a negației, în frază, presupune un indice de predicatie și validează predicativ enunțul în care apare:

"Inchipuiește-ți cît de trist va fi Petre Stoica, *dacă și cînd va afla* că va primi o diplomă". (Păunescu, *Sub semnul întrebării*, p. 542).

"Nu *știu cînd și cum am intrat* în această lume ireală". (Rosetti, *Călătorii*, p. 166).

"Fără să-și dea seama *dacă se înșală* sau nu, vecinul lui Moromete avu pentru înfia oară bănuiala că Moromete se gîndește la el". (Preda, *Moromeții*, p. 146).

"Dacă vrei tu, vreau și eu:

dacă nu, nu-mi e totuna". (Bădilescu, *Albastru absolut*, p. 12).

În construcțiile eliptice, întîlnite mai cu seamă în limbajul oral, dialogat, e posibil să apară numai morfemul gramatical și construcția să continue să rămînă inteligibilă, clară și corectă, pe baza fenomenului, "influenței la distanță"⁷, care ne permite să reconstituim termenii rămași din structura trunchiată. În plus, textul dobîndește nuanțe expresive noi:

" - A umblat !

- După ce a murit ?

- După!" (Caragiale, *Opere*, II p. 221)

"Teama te paște înainte de crimă.

Dar te va paște și după". (Buzea, *Poeme*, p. 93).

"Ce ați mai observat?

- Ce ați mai ...?" (Păunescu, *Sub semnul întrebării*, p. 269).

Altfel, conținutul și rolul gramatical al acestor cuvinte nu permit apariția lor singulară cu valoare de enunț, ele reprezentând elemente nonomisibile în structura unor categorii gramaticale analitice, ce se lasă greu descompuse.

Cînd indicele gramatical presupune elemente coordonate, așezate alături, ocurența lui este suficientă spre a realiza o comunicare deplină, ușor și clar reconstituibilă⁸:

"Ele există cu sau fără voia mea". (Păunescu, *Sub semnul întrebării*, p. 117).

"Nu vreau să cred că există o existență literară decît la mării scriitori, care trăiesc pentru și din literatură". (*ibidem*, p. 405).

Substituția cu zero a morfemului pronominal din structura diatezei este determinată de valoarea diatezei, de context, de semantica morfemului lexical, de relațiile pe care le contractează cu elementele microstructurii sau cu cele exterioare ei.

Și elipsa⁹ lui *se*¹⁰ este posibilă, fără a afecta valoarea gramaticală, semantică și stilistică a verbului, atunci cînd se succed mai multe verbe pronominale, între care se realizează un raport de coordonare. În asemenea cazuri, pronumele morfematizat apare o singură dată, pe lîngă primul verb:

"... sistemele tehnice ... *se autoreglează, autoadaptează, autoverifică* și transmit ele însele materia primă". (*Economia politică a socialismului*, vol. II, 1971, p. 91).

În modul acesta, repetarea abuzivă a aceluiași morfem gramatical, la distanțe mici, devenind supărătoare, este evitată și totodată se învederează și tendința firească a limbii, spre concizie. Suprimarea morfemelor, în poezie, apare motivată și de necesitățile ritmice:

"*M-oi duce, duce, duce, pîn' m-oi găsi ursitul*". (Alecsandri, *Poezii*, p. 535).

În faza actuală a limbii române se observă o tendință de omitere a mărcii pronominale, la unele forme ale imperativului¹¹, preferate pentru scurtimea lor, precum și pentru caracterul de imper-

sonalitate pe care-l au verbele nemarcate;

"Socal' în sus, moș Anghel!" (Preda, *Marele singuratic*, p. 424).

În limbajul telegrafic, din tendința de brevilocvență, întâlnim și construcții greșite, în care *se* este omis de pe lângă verbe cu ocurență pronominală obligatorie:

"Împăcat cu directoru. Pupat toți în piața independenți".

(Caragiale, *Opere*, I, p. 474 (= s-a împăcat, s-au pupat)).

"Acesta apărat bastonu". (*ibidem*, p. 474) (= s-a apărat).

Chiar complementul care întărește și verifică reflexivitatea verbelor pronominale, poate fi marcat o singură dată, subînțelegându-se pe lângă celelalte structuri reflexive coordonate:

"Simbolul omului care *se plăsmuiește* și *se sculptează* pe sine însuși e un Prometeu". (Oțetea, *Renașterea și reforma*, p. 288).

Morfemele gramaticale mobile, în poziție enclitică, produc o fuziune fonetică și morfologică mai mare cu apartenentul, formînd un sintagmoid noninversabil¹², cu marcă nonomisibilă, în structuri obligatoriu continue, într-o succesiune fixă:

"Ce umblăm noi *chinuindu-ne* cu gramatica, Stefănescule?"

(Creangă, *Opere*, p. 277).

"Poartă-te așa ca și cînd ai fi privit de toată lumea". (*Dictionar al bunei-cuviințe*, p. 272).

Organizarea internă a acestor sintagme este foarte strînsă și greu disociabilă, dar procesul sudurii elementelor nu este încă finit, ci într-un stadiu de evoluție. Ele prezintă diferențe ale gradului de sudură, de la inseparabilitatea completă, de condiționare biunivocă (sintagmoizii plurimorfematici, noninversabili) și pînă la prezența facultativă sau redundanță a acestora (în structuri coordonate, mai puțin rigide și tocmai de aceea mai expresive).

Aceste categorii morfologice marcate cu indici constanți și obligatorii, limitați distribuțional, se opun semantic, gramatical și expresiv unităților nemarcate. Caracterul lor opozabil ne îndreptățește să le atribuim valoare morfematică¹³. Substituția cu zero a morfemelor discutate este determinată de valențele lexico-gramaticale ale categoriilor marcate, de context, de relațiile pe care le contractează cu elementele exterioare lor, de topică. Însă, pentru toate, se poate recunoaște un context diagnostic comun de substituție cu zero a morfemelor, atunci cînd se succed mai multe sintagme marcate, între care se realizează un raport de coordonare. În celelalte împrejurări, omisiunea acestor mărci trebuie considerată greșală sau variantă combinatorie facultativă, care impune unele dife-

rențe între stilurile limbii române contemporane, aflată într-un proces de continuă schimbare și reîmprospătare.

N O T E

1 Despre *să*, marcă a modului conjunctiv, vezi: *Gramatica limbii române*, I, E.A.R.S.R., București, 1966, p. 412, St. Hazy, *O conjuncție devinativă morfem?* St. U.B.B., 1963, nr. 3, A. Lambrior, *Studii de lingvistică și folcloristică*, Ed. Junimea, Iași, 1976, p. 83, Valeria Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*, E.A.R.S.R., București, 1968, p. 179-180, aceeași autoare, *Descrierea structurală a verbului românesc*, (V), SCL, 1965, nr. 201, p. 218, G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Ed. Junimea, Iași, 1980, p. 737, îl consideră morfem specific structurii morfologice românești, în comparație cu celelalte limbi romanice și balcanice.

2 Prin aceasta, textele matematice, mai ales, se opune tendinței generale de formare a conjunctivului românesc cu *să*, fapt semnalat și de Solomon Marcus, *Structurile verbale ale textelor românești de matematică*, (în) *Sistemele limbii*, E.A.R.S.R., București, 1970, p. 225.

3 Pentru valoarea morfematică a acestui element, vezi H. Titkin, *Gramatica română, Etimologia și sintaxa*, Ed. a III-a, București, 1945, p. 109, Silviu Grigore Berejan, *Asupra prepoziției a cu infinitivul*, C.L., III, 1958, Supliment; Ion Diaconescu, *Infinitivul în limba română*, E.S.E., București, 1977, p. 149.

4 Despre omisiunea morfemului infinitival, vezi Diaconescu, *Infinitivul*, p. 150-159).

5 Vezi pentru aceasta Ioana Diaconescu Prioteasa, *Evitarea repetării prepozițiilor în coordonare*, S.C.L., XIX, 1968, nr. 5, p. 474, Viorel Hodiș, *Redundanța conectivelor*, St.U.B.B., Philologia, I, 1978, p. 29.

6 Despre omisiunea prepoziției în coordonare, vezi Al. Graur, *Gramatica azi*, E.A.R.S.R., București, 1973, p. 219).

7 Vezi pentru acest fenomen S. Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, E.A.R.S.R., București, 1967, p. 181, 184.

8 Idee întâlnită și la V. Șerban, *Teoria și topica propoziției în româna contemporană*, E.D.P., București, 1974, p. 89.

9 Definirea elipsei o găsim în *Gramatica limbii române*, II, p. 398.

10 Despre *se* factor nonomisibil, vezi Stati, *op. cit.*, p. 182.

11 Despre ineficiența și inutilitatea mărcii pronominale în astfel de structuri verbale vezi Al. Nițulescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, II. E.Ș.E., București, 1978, p. 179.

12 V. Șerban, *Teoria și topica propoziției*, p. 43, 44, grupează sintagmoizii după posibilitatea de intercalare a constituenților, în sintagmoizi inversabili și neinversabili.

13 Condiție sesizată de Laura Vasiliu, pentru unele dintre cuvintele morfematizate luate în discuție, în *Observații asupra dia-tezei*, S.C.L., 1975, nr. 4.

MORPHÈMES GRAMMATICaux DANS LES STRUCTURES COORDONNÉES

(RÉSUMÉ)

Notre étude, *Morphemes grammaticaux dans les structures coordonnées*, se propose la mise en évidence d'un aspect portant sur les syntagmes marqués par des morphèmes grammaticaux, dans les chaînes coordonnées.

Impliquant un haut degré d'abstraction et une organisation interne très serrée, ces constructions se caractérisent par une possibilité de mobilité et de substitution réduites des formants. On souligne cependant des différences dans leur degré de soudure, à partir de l'inseparabilité complète, du conditionnement biunivoque, jusqu'à l'occurrence facultative ou redondante de ceux-ci, dans les structures coordonnées, moins rigides, fait possible, grâce au phénomène de "l'influence à distance".

Nous avons eu en vue les catégories morphologiques marquées d'indices constants et obligatoires, limités distributionnellement: les morphèmes modaux du subjonctif et de l'infinitif, les auxiliaires morphologiques dans la structure des catégories verbales analytiques, le morphème pronominal de la voix, les éléments relationnels de la proposition et de la phrase.

On a prouvé que ces catégories forment des noninversables, dans des structures à succession fixe, mais on reconnaît pour toutes celles là un contexte diagnostique commun, de suppression des morphèmes dans une chaîne coordonnée. Dans toutes autres occurrences l'omission de ces marques grammaticales représente des écarts ou des variantes stylistiques. Les exemples que nous avons choisis en témoignent.

CUVINTE DE ORIGINE ROMANICĂ ÎN LIMBA RUSĂ ȘI GLOSAREA LOR ÎN DICȚIONARELE BILINGVE RUȘO - ROMÂNE

de
MARIA KIRÁLY

Limba și unitățile ei, fiind produse ale vieții sociale, sînt în strînsă legătură cu toate fenomenele, schimbările și transformările din societate pe care le înregistrează și le reflectă. Pentru a servi drept mijloc de comunicare, limba și, în primul rînd, sistemul ei lexical trebuie să se adapteze la realitățile obiective, la schimbările petrecute în societate. Mijloacele prin care se realizează îmbogățirea, dezvoltarea lexicului unei limbi sînt de două feluri: interne (derivarea, compunerea, schimbarea clasei morfologice) și externe (împrumuturile). Studiarea acestei ultime categorii, deși numeric mai reduse decît prima, a dat naștere la multe discuții și cîteva aspecte ale problemei împrumuturilor nici în etapa actuală nu pot fi considerate rezolvate. În cele ce urmează, ne vom opri asupra cîtorva cauze ale apariției împrumuturilor lexicale¹.

Împrumuturile lexicale pot fi rezultatul unor cauze externe (nelingvistice) și interne (propriu-zis lingvistice).

1) Relațiile politice, economice, culturale duc nemijlocit, în măsură mai mare sau mai mică, la pătrunderea cuvintelor dintr-o limbă în alta. În acest caz se disting două posibilități:

a) Cazul tipic este împrumutarea denumirii paralel cu obiectul, fenomenul denumit².

b) În al doilea caz este vorba de acele împrumuturi care dublează un cuvînt existent deja în limba respectivă. Ne gîndim aici la cuvintele sinonime, între care deosebirile pot fi de ordin semantic sau stilistic (de exemplu, *обслуживание* - *servis*).

2) Împrumuturi realizate din cauze de ordin lingvistic. Aceste împrumuturi apar în acele cazuri cînd fenomenul, obiectul sau noțiunea respectivă în limba care preia cuvîntul sînt denumite printr-o sintagmă. Pentru a evita o denumire bimembră va fi preferat elementul împrumutat, monomembru, în virtutea legii economiei sistemului lingvistic.

Limba rusă, asemenea altor limbi, pe parcursul dezvoltării

sale și-a îmbogățit sistemul său lexical cu numeroase împrumuturi. Aceste cuvinte, deși mai reduse ca număr decât cele ruse autohtone, au constituit obiectul numeroaselor cercetări științifice, concretizate într-o serie de lucrări lingvistice³.

În lucrarea de față ne-am propus să analizăm câteva probleme legate de împrumuturile limbii ruse din limbile romanice exceptând limba latină. Primele dintre ele datează din epoca lui Petru I⁴. Se cunoaște că această perioadă se caracterizează prin dezvoltarea relațiilor economice, politice și culturale ale Rusiei cu țările din Europa occidentală. Aceste relații au facilitat pătrunderea multor cuvinte din limbile romanice, germanice, în special în domeniile în care s-au dezvoltat mai intens legăturile acestor țări cu Rusia. Ne vom ocupa în cele ce urmează, de unele dintre aceste cuvinte de origine romanică, care datează din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Subliniem de la bun început că nu ne-am propus să întreprindem o analiză diacronică a cuvintelor supuse cercetării. Nu vom discuta corectitudinea etimologiei date, ci luăm drept punct de plecare datele *Dicționarului etimologic*⁵ din care am extras cu vintele indicate ca împrumuturi din limbile romanice, limbi care reprezintă o etapă calitativ nouă a limbii latine⁶. Scopul cercetării noastre este urmărirea reflectării acestor cuvinte în dicționarele bilingve ruso-române, a redării acestora în limba română, a integrării lor în ansamblul sistemului lexical al limbii ruse.

În analiză celor 195 de cuvinte de origine romanică incluse în dicționarul etimologic studiat de noi, am avut în vedere nu numai proveniența lor, ci și echivalenții din limba română, precum și originea acestora. De exemplu⁷:

Limba rusă				Limba română	
Nr. crt.	Cuvîntul	Partea de vorbire	Sursa și epoca	Cuvîntul	Originea
1.	anketa	subst.	fr. XVIII	anchetă; cerce-tare; chestionar	fr. rom. fr.
2.	aplodirovat	verb	fr. XVIII	a aplauda	fr.
3.	baton	subst.	idem	franzelă, baton	ngr., fr.
4.	bumaga	subst.	it. XIV	hîrtie	sl.
5.	vazelin	subst.	fr. XIX	vaselină	fr.
6.	divan	subst.	fr. XVIII	divan, canapea	tc., fr.
7.	djužina	subst.	fr. XVIII	duzină, testea (înv.)	fr., tc.
8.	žaket	subst.	fr. XIX	jachetă	fr.

9.	Țasmin	subst.	fr. XVIII	iasomie	ngr.
10.	karton	subst.	fr. XVIII	carton, mucava	fr.,tc.
11.	kolenkor	subst.	fr. XIX	percal, calico	fr., -
12.	komod	subst.	idem	scrin, comodă	rus.,fr.
13.	madera	subst.	fr. XVIII	vin de Madera	
14.	malaga	subst.	span.XVIII	vin de Malaga	
15.	marinovat'	verb	fr. XVIII	a marina, a mura	fr.,lat.
16.	mersi	interj.	fr. XVIII	mersi	fr.
17.	pomidor	subst.	it.	pătlăgea roșie, tomate	tc.,fr.
18.	rezina	subst.	fr. XIX	cauciuc, gumă, elastic, radieră	fr.,lat. fr.,germ.
19.	sosiska	subst.	fr.	crenvurșt	germ.
20.	tjul'pan	subst.	fr.	lalea	tc.
21.	șal'	subst.	fr. XVIII	șal, broboadă, nă- framă, basma	tc.,bg,-, tc.

Pentru ca analiza noastră să prezinte un tablou cât mai fidel al cuvintelor împrumutate este necesar să ne oprim și asupra unui alt grup de cuvinte de origine romanică, și anume - *calcurile*, care reprezintă un tip special al împrumuturilor. Acestea, după cum se știe, sînt împrumuturi "indirecte" esența cărora constă în copierea sau preluarea așa-zisei forme interne (în cazul calcului de structură) și a sensului cuvîntului străin (cînd e vorba de calc semantic).

În materialul lexical studiat în lucrarea de față am întîlnit un număr de 21 calcuri din limba franceză: *blagosostojanie, vkus, vlijanie, vpečatlenie, densčik, dnevnik, izyskannyj, men'sinstvo, perevorot, položenie, predrassudok, razvitie, razvlekat', razvlečenie, rassejannyj, sklonnost', sosredotočit', trogatel'nyj, utka, utončennyj, čelovečnyj*.

În urma analizei unităților lexicale de mai sus se impun o serie de constatări:

I. Prima constatare se referă la locul cuvintelor studiate în sistemul lexical al limbii ruse. O caracteristică esențială a împrumuturilor este adaptarea lor la sistemul fonetic și cel morfologic al limbii care le împrumută. De gradul adaptării lor va depinde și locul ocupat de aceste unități lexicale în sistemul limbii respective și, implicit, importanța lor pentru limba care le-a preluat. Nu toate împrumuturile se adaptează în aceeași măsură la sistemul limbii care le preia. Astfel, cuvintele împrumutate pot fi grupate în

3 categorii⁸: a) cele care s-au adaptat la sistemul fonetic și cel morfologic; aceste cuvinte sînt folosite des, nu numai ocazional, dau naștere la derivate și nu mai sînt simțite de vorbitori ca fiind de altă origine; ele se numesc *împrumuturi*. b) O a doua categorie este formată din cuvinte de altă origine, care satisfac aproape aceleași criterii ca și prima categorie, dar se folosesc numai pentru a denumi aspecte caracteristice poporului din a cărui limbă provin. Ele se numesc *citate lexicale* sau *cuvinte exotice*⁹. c) Cea de a treia categorie de cuvinte nu satisface condițiile menționate mai sus: au foneme străine în corpul lor, nu corespund morfologic limbii de adopțiune, se folosesc foarte rar sau ocazional, iar vorbitorul, chiar și cel nespecialist, le simte ca elemente străine. Ele se numesc (impropriu, după unii lingviști) *barbarisme* sau *xenisme*.

Din cuvintele analizate în lucrare, majoritatea satisfac cerințele primei grupe. În a doua grupă putem include: *lafit*, *madera*, *malaga*, *marengo*, *rokfor*, *nuga*; în a treia grupă se include: *mersi*.

II. Observațiile următoare se referă la reflectarea și glosarea cuvintelor studiate în dicționarele bilingve ruso-române¹⁰:

1: Cele mai multe cuvinte de origine romanică sînt incluse în DP, urmat de DKR. Din totalul de 195 de cuvinte 3 nu sînt incluse în nici un dicționar bilingv: *vazon*, *karp*, *mersi*; 8 cuvinte sînt înregistrate numai în DP: *bolonka*, *bretër*, *kagor*, *kazakin*, *lafit*, *rokfor*, *șarlotka*, *gaer*; 10 cuvinte apar doar în DKR și DP: *broș*, *brjunet*, *bukli*, *malaga*, *markizet*, *muss*, *nanka*, *șantrapa*, *ștukatur*, *ేశkimo*; 3 cuvinte sînt incluse numai în DB și DP: *marengo*, *marlja*, *sandalety*. După cum se poate observa majoritatea cuvintelor exotice și barbarismele, precum și unele arhaisme de origine străină intră în grupul cuvintelor care nu apar în toate dicționarele bilingve.

2. Un număr de 76 de cuvinte sînt redată printr-un singur echivalent în toate dicționarele studiate¹¹. În legătură cu acest grup de cuvinte constatăm că 46 de unități lexicale au aceeași origine în ambele limbi: sînt de proveniență franceză; acestea cu excepția lui *șinel'* - cu echivalentul *manta* au aceleași radicaluri. În alte cazuri, unitățile lexicale comparate au origine romanică, dar ele provin din diferite limbi romanice, de exemplu: *medal'* (fr.), *medalie* (it.), sau cuvîntului rusesc de origine romanică îi poate corespunde în limba română un cuvînt de altă origine, de exemplu: *bumaga* (it.) - *hîrtie* (sl.); *vermișel'* (it.) - *fidea* (n.gr), *žasmin* (fr.) - *iasomie* (ngr.), *konvert* (fr.) - *plie* (ngr.), *salat* (fr.) -

salată (ngr.), *sardina* (fr.) - *sardea* (ngr.), *brăşet* (fr.) - *brăţară* (lat.), *redis* (fr.) - *ridiche* (lat.), *sosiska* (fr.) - *crenăvurst* (germ.) - *tjuł'pan* (fr.) - *lalea* (tc.).

3. Un număr de 42 de cuvinte sînt glosate prin doi echivalenţi. De exemplu:

a) *beret* - *beretă*, *bască*; *vpečatlenie* - *impresie*, *efect*; *kompres* - *compresă*, *cataplasma*; *marinovat'* - *a marina*, *a mura*; *dama* - *damă*, *doamnă*, *bretër* - *duelgiu*, *duelist*; *bokal* - *cupă*, *pahar*; *bukli* - *bucldă*, *cîrlionţ*; *štukatur* - *tencuitor*, *zidar*; *šapka* - *căciulă*, *şapcă*; *obstožatel'stvo* - *împrejurare*, *circumstanţă*; *tom* - *volum*, *tom*; *baton* - *franzelă*, *baton*; *divan* - *divan*, *canapea*; *šilet* - *vestă*, *jiletcă*; *komod* - *scrin*, *comodă*; *pomidor* - *pătlăgea roşie*, *tomată*; *kareta* - *caretă*, *cupeu*; *buton* - *mugur*, *boboc*; *tura* - *tîrn*, *turdă* etc.

În majoritatea cazurilor, cei doi echivalenţi româneşti ai cuvintelor de mai sus constituie sinonime, care se deosebesc între ele prin nuanţe de ordin stilistic sau semantic. De exemplu:

a) Sinonime ideografice (deosebirea între ele constă în nuanţa de sens): *vpečatlenie* - *impresie*, *efect* (*impresie* = "efect trecător");

divan - *divan*, *canapea* (*divan* = "canapea fără spătar");

marinovat' - *a marina*, *a mura* (Aceste verbe au sensul de "a conserva", dar *a mura* se foloseşte cînd acţiunea se realizează cu oţet sau saramură, iar *a marina* presupune şi folosirea untdelemnului, lămîii, condimentelor etc.)

b) Sinonime stilistice (se deosebesc prin nuanţa lor stilistică). De exemplu: *pomidor* - *pătlăgea roşie*, *tomate* (*tomată* este cuvînt livresc).

c) Sinonime ideografico-stilistice (prezintă deosebiri de ordin semantic şi stilistic): *bretër* - *duelgiu*, *duelist* (*duelgiu* = persoană care are mania de a se duela, care se duelează cu orice prilej; cuvînt învechit; *duelist* = persoană care se bate în duel; se foloseşte rar).

d) Sinonime absolute: *šiletka* - *vestă*, *jiletă*¹².

Trebuie să arătăm însă că nu toate cuvintele date ca echivalenţi ai unui cuvînt rusesc pot constitui serii sinonimice. De exemplu, pentru *bokal* - *cupă*, *pahar* cuvintele româneşti se află în raporturi specifice şi generice. În acest caz credem că traducerea date în dicţionarele bilingve sînt insuficient de precise. Acest fapt este atestat şi de datele dicţionarului bilingv român-rus¹³, care la aceste cuvinte indică echivalenţi diferiţi. De exemplu: *cupă*.

"čaša", "bokal", pahar = "stakan". În alte cazuri, cuvintele indicate ca echivalenți au doar sensuri apropiate, dar nu se află în raporturi de sinonimie sau în relații specifice și generice. De exemplu: *compresă, cataplasma; bilet, carnet; mugur, boboc.*

Considerăm necesar de remarcat că și cuvintele rusești pot avea în multe cazuri sinonime pentru noțiunile denumite de unitățile lexicale analizate în lucrare. De exemplu: *aplodirovat' - rukopleskat'*; *bagaž - dorožnye vešči*; *baton - bulka*; *buket - pučok*; *bukli, 'okon, kudri*; *vlijanie - vozdejstvie*; *kapriz - prihot'*; *omlet-jaičnica*; *položenie - situacia*; *predrassudok - predubeždenie*; *delikatnyj - nežnyj*¹⁴.

4. Cuvinte redată prin trei echivalenți în toate dicționarele bilingve am găsit numai trei: *anketa - anchetă, cercetare; chestionar; invalid - invalid, schilod, schilodit; delikatnyj - delicat, fin, sensibil*. Numărul acestor cuvinte va crește considerabil, dacă includem aici și pe acelea, care fiind redată în mod diferențiat (printr-un singur cuvânt sau prin 2-3 cuvinte) în dicționarele studiate, totalizează 3 sau uneori chiar și mai mulți echivalenți. Astfel în această grupă vom include 37 de cuvinte. De exemplu: *barak - baracă, magherniță, șandrama; lastik - gumă, radieră, elastic; rezina - cauciuc, gumă, elastic, radieră; gazeta - ziar, gazetă, jurnal; kapriz - capriciu, toane, fantezie; kolika - crampe, colici, dureri; akkuratnyj - îngrijit, exact, punctual, precis, regulat; pal'to - palton, manta, pardesiu; šikarnyj - șic, elegant, luxos, splendid; publika - public, auditoriu, spectatori, asistență; kotleta - pârjoală, chiftea, cotlet; šal' - șal, broboadă, năframă, basma; šantrapa - golani, derbedei, haimana; marodër - pleșcutor, prădător, jefuitor etc.*

În această grupă predomină cuvintele rusești redată în limba română printr-un cuvânt de origine străină și unul sau mai multe cuvinte românești. Ar fi însă greșit să afirmăm că la toate cuvintele echivalenții indicați formează o serie sinonimică. De multe ori avem numai cuvinte cu sensuri apropiate, nicidecum nu sinonime. De pildă: *capriciu, toane, fantezie* sînt numai cuvinte cu sensuri apropiate; în alte cazuri, între echivalenții românești ai cuvintelor rusești putem stabili raporturi specifice și generice, cum sînt: *cauciuc, gumă, elastic, radieră; ziar, gazetă, jurnal; public, auditoriu, spectatori, asistență*¹⁶; putem însă să distingem și serii sinonimice, de pildă: *rezultat, efect, urmare; porumb, păpușoi, curuz; șal, broboadă, năframă, basma* etc.

5. În afară de posibilitățile arătate mai sus cuvintele de origine romanică pot fi redată în limba română și prin îmbinări de cuvinte (sintagme). În acest caz distingem două grupe:

- a) cuvinte redată în limba română numai prin sintagme;
- b) cuvinte redată în limba română prin cuvinte izolate și

sintagme.

a) 11 cuvinte din cele analizate sînt redată în limba română numai prin sintagme, și anume: kagor - vin de Cahors, kalika (kali-ki perehozie) - cîntăreți ambulanti orbi; kanitel' - fir de metal (în spirală); madera - vin de Madera; malaga - vin de Malaga; maren-go - negru - cenușiu; markizet - pînză de voal; palevyj - galben deschis, galben ca paiul; kuš - sumă rotundă, sumă mare, sumă frumoasă de bani; šarlotka - un fel de prăjitură cu mere; rokfor - brînză Roquefort;

b) În cea de a doua grupă se includ 13 cuvinte din cele analizate: bryzna - brînză, brînză telemea; bufet - bufet, dulap de vase; galimat'ja - galimatie, absurditate, vorbe goale; garderob - garderobă, dulap de haine; karamel' - caramelă, bomboane umplute; kolčedan - pîrită de fier, pîrită; kostjum - costum, rînd de haine; liberal - liberal, adept al liberalismului; muss - frișcă, cremă cu fructe, de ciocolată etc.; sandalety - sandalete, pantofi de vară pentru femei; taburet - taburet, scăunel, scaun, fără spetează; ševeljura - părul capului, chică, plete; šifon - muselină de mătase, șifon.

După cum rezultă din cele arătate mai sus cu privire la redarea cuvintelor de origine romanică în dicționarele bilingve ruso-române, aceasta este destul de neomogenă și, uneori, inexactă. De aceea, pentru stabilirea cît mai precisă a echivalenților din prima limbă se impune confruntarea datelor oferite de dicționarele bilingve cu cele ale dicționarelor explicative și de sinonime. Dicționarele bilingve trebuie să indice echivalenții autentici ai cuvintelor din prima limbă. Sîntem de părere că prezentarea fidelă a unităților lexicale în dicționarele bilingve este posibilă numai pe baza unui studiu tipologic anticipat, studiu care să acorde atenție seriilor sinomice, perechilor antonimice, raporturilor generice și specifice, precum și polisemiei cuvintelor înregistrate în aceste dicționare.

III. În afară de cele arătate mai sus, se mai impun cîteva observații:

A) Majoritatea cuvintelor analizate sînt substantive, am înțîlnit doar 4 verbe, 10 adjective și o interjecție. Acest lucru poa-

te fi explicat prin apariția paralelă a cuvîntului și a obiectului împrumutat.

B) În urma consultării Dicționarului de frecvență al limbii ruse¹⁶ reșiese că majoritatea cuvintelor studiate nu fac parte din unitățile lexicale cu frecvență ridicată în limba rusă contemporană; din cele 195 de cuvinte analizate în lucrare, numai 24 se găsesc în acest dicționar, deci numai 12,3% fac parte din lexicul fundamental al limbii ruse.

N O T E

1 Cf. L.P. Krysin, *O principah leksičeskogo zaimstvovanija*, în RJAS, 1965, nr. 3, p. 11-15.

2 Vezi despre metoda "cuvinte și lucruri" I. Iordan, *Lingvistică romanică*, București, 1962, p. 70.

3 Vezi L. Gáldi, *Slova romanskogo proishozhdenija v russkom jazyke*, Moscova, 1958; Idem, *Francia-orosz nyelvi kapcsolatok a XVIII. században*, "Nyelvtudományi közlemények", LII, 1948, p. 31-39; A.I. Efimov, *Istoriija russkogo literaturnogo jazyka*, Moscova, 1954; L.P. Krysin, *Inojazyčnye slova v sovremennom russkom jazyke*, Moscova, 1968; Idem, *O vnutrennih i vnešnih stimulakh razvitiija jazyka*, RJAS, 1972, nr. 3, p. 69-76; R.A. Iunaleeva, *Opyt issledovaniija zaimstvovaniij*, Kazani, 1982; I.T. Stan, *Probleme de lexicologie. Cuvinte de origine engleză în limba rusă*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Philologia, 1982, nr. 1, p. 71-75; vezi și manualele A.V. Kalinin, *Leksika russkogo jazyka*, Moscova, 1971; E.K. Gužva, *Sovremennyyj russkij literaturnyyj jazyk*, Kiev, 1978 și altele.

4 Vezi L. Gáldi, *Slova romanskogo...*, p. 5-10.

5 N.M. Šanskij, V.V. Ivanov, T.V. Šanskaja, *Kratkij étimologičeskij slovar' russkogo jazyka*, Moscova, 1961.

6 I.I. Iordan, M. Manoliu, *Introducere în lingvistică romanică*, București, 1965, p. 3.

7 Lista completă a cuvintelor analizate cuprinde următoarele unități lexicale: anketa, aplodirovat', bagaž, bal, balkon, baljustrada, barak, batist, beževyj, bekas, beret, bidon, bilet, bil'jard, blondin, bluza, bokal, bolonka, bordo, botinok, boty, braslet, bretel', bretër, broš', brynza, brjunet, buket, bukli, bul'on, bumaga, butcn, bufet, vazelin, vazon, val's, vermišel', vual', vulkan, gazeta, gaer, galimat'ja, galun, gamak, garderob, geroj, dama, delikatnyj, divan, difterit, duš, djužina, šaket, šasmin, šest, šilet, šurnal, zal, zig-zag, idiot, invalid, kagor, kazakin, kal'sony, kani-tel, kapriz, kapjušony, karavan, karamel', kareta, karotel', karp, karton, kepka, kljoš, kolenkor, kolika, kolčedan, komod, kompliment, kompot, kompress, konvert, konfeta, kostjum, kotleta, košmar, krem, krup, kukuruza, kuporos, kuš, lastik, lafit, liberal, limonad, litr, loža, madera, makarony, malaga, mal'jaria, manto, marengo, marinovat', markizet, marlja, marmelad, marodër, mebel', medal', mersi, muskatel', muss, nai'vnyj, nanka, negr, nuga, omlet, palevyj, pal'to pantalony, papa, pelerina, pomada, pomidor, poplin, pjure, rajon, redis, rezina, rezul'tat, restoran, ris, risk, rozetka, rokfor, salat, sal'nyj, sandalety, sardina, satin, serenada, skandal, sosiska, sous, sup, sjurtuk, taburet, teatr, tire, tom, torec, tura, tjul'pan, uragan, fal'cet, fužer, fjuit', šal', santrapa, šapka, šarlatan,

șarlotka, șaten, șeveljura, șikarnyj, șinel', șifon, șof'er, ștukatur, êskimo, êstrada.

8 Cf. Fr. Király, *Cuvînt străin - cuvînt împrumutat*, AUT, IX, (1971), p. 17-28.

9 Vezi L.P. Krysin, *Inojazyčnye slova ...* p. 46 și urm.

10 Pentru stabilirea echivalențelor românești ai cuvintelor studiate au fost consultate următoarele dicționare bilingve ruso-române:

Dicționar rus-român, vol. I-II, sub conducerea redacțională acad. E. Petrovici, București, 1959 (în lucrare apare prescurtarea DP);

Dicționar rus-român, redactor responsabil Gh. Bolocan, București, 1964 (în lucrare DB); N.G. Corlăteanu și E.M. Russev, *Russko-rumynskij slovar'*, Moscova, 1969 (DK); Idem, *Russko-rumynskij slovar'*, izd. II, Moscova, 1967 (în lucrare DKR). Au mai fost consultate pentru verificarea cuvintelor: S.I. Ožegov, *Slovar' russkogo jazyka*, Moscova, 1963; *Slovar' russkogo jazyka*, (v. 4-h tt), Moscova, 1957-1961; *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975; *Dicționar de sinonime*, sub.red. Gh. Eulgăr, București, 1972.

11 În cazul cuvintelor polisemantice am luat în considerare numai un singur sens al lor.

12 Aceste cuvinte le considerăm sinonime absolute, deoarece între ele nu se observă deosebiri de ordin semantic, stilistic sau emoțional-expresiv.

13 Cf. *Rumynsko-russekiĭ slovar'*, pod. red. B.A. Adrianova; D. E. Mihal'ci, Moscova, 1963; Gh. Ecloccan, T. Medvedev, T. Voronțova, *Dicționar român-rus*, București, Moscova, 1980.

14 Analiza lor nu constituie tema lucrării de față.

15 Redarea inexactă a sensului cuvîntului "publica" este confirmată și de *Dicționarul român-rus*, care numai la cuvîntul "public" înregistrează echivalentul "publica", ceilalți echivalenți indicați în dicționarele ruso-române fiind glosați prin alte cuvinte.

16 E. Steinfeldt, *Dictionnaire des fréquences de mots dans le russe d'aujourd'hui*, Moscova, [f.a.]

СЛОВА РОМАНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

В РУССКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ ОТРАЖЕНИЕ В ДВУЯЗЫЧНЫХ РУССКО-РУМЫНСКИХ СЛОВАРЯХ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В настоящей работе автор обсуждает несколько вопросов, связанных со словами, заимствованными в русском языке из романских языков /XV111-X1X вв./. Указывается, что большинство этих лексических единиц приспособилось к лексико-грамматической системе русского языка и только несколько слов относится к группе экзотизмов и варваризмов.

Во второй части работы делаются замечания в связи с количественным и качественным отражением данных слов в русско-румынских двуязычных словарях. Обращается внимание на некоторые недостатки двуязычной лексикографии в данной области.

SEMANTISCHE INTERFERENZEN IN DER RUMÄNIENDEUTSCHEN PRESSESPRACHE

von

PETER KOTTLER

Der Terminus *Interferenz* entstammt der Physik, wo er die "Überlagerung (Superposition) zweier oder mehrerer Wellenzüge am gleichen Ort"¹ bezeichnet. Mit der Zeit hat er noch eine Reihe von übertragenen Bedeutungen erhalten, die sich vor allem auf die Wechselbeziehungen verschiedener Erscheinungen des gesellschaftlichen Lebens beziehen. In der kontrastiven Linguistik und in der Methodik des Fremdsprachenunterrichts versteht man darunter gewöhnlich den *negativen Transfer*, d.h. die Verletzung der Norm einer Sprache unter dem Einfluss einer anderen Sprache. Gemeint ist in der Regel der fehlerhafte Gebrauch der (zu erlernenden) *Zielsprache* (= *Fremdsprache*) auf Grund der Einwirkung der *Ausgangssprache* (= *Muttersprache*). In vorliegender Untersuchung haben wir es mit einem Sonderfall der Interferenz zu tun, da es uns hier um den von der Norm abweichenden Gebrauch der Muttersprache der deutschen Nationalität in der S.R. Rumänien unter dem Einfluss der Amts- und Staatssprache, d.h. des Rumänischen, geht. Diese Interferenz hat ihre Ursache in der *Zweisprachigkeit* der Bevölkerung der deutschen Sprachinseln unseres Landes und wirkt sich mit der zunehmend besseren Beherrschung und häufigeren Verwendung der Landessprache im öffentlichen Verkehr und am Arbeitsplatz immer stärker aus. Das ist in allen Sprachinseln und Gebieten, in denen Muttersprache und Staatssprache nicht zusammenfallen, ähnlich, und es gibt schon eine Anzahl Untersuchungen zu den Besonderheiten der deutschen Schriftsprache im Elsass und in Lothringen, in Südtirol, in Luxemburg, in der USA, in Kanada u.a.

Im folgenden wird nur auf einen Aspekt dieser Interferenz eingegangen, usw. auf die *semantische Interferenz*, d.h. auf *Bedeutungsentlehnungen* oder *Lehnbedeutungen*, die vor allem bei in beiden Sprachen lautgleichen oder lautähnlichen Wörtern anzutreffen sind. Es sind das die sog. "false friends", bei denen die formale Übereinstimmung leicht zur inhaltlichen Gleichsetzung verleitet. Dieser Erscheinung, der im Fremdsprachenunterricht eine beson-

dere Aufmerksamkeit gebührt, wurden in unserem Lande schon eine Reihe von Darstellungen gewidmet, wie z.B. die von Andrei Bantaş und Mihai Rădulescu, "*Capcanele*" *vocabularului englez*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967; von Silvia Pandelescu, "*Dificultăţi ale vocabularului francez*", Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969; von Doina Condrea-Derer, "*Dificultăţi ale limbii italiene*", Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1973, oder die von Victor Vascenco, "*Dificultăţi ale lexicului rus. Elemente de semantico contrastivă*", Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1975.

Für das Deutsche steht ein solches Buch noch aus, doch gibt es Untersuchungen zu einzelnen Teilaspekten rumänisch-deutscher Interferenzerscheinungen². Wir führen hier unsere früheren Beobachtungen weiter³, wobei wir auf einige dort schon ausführlicher besprochene Beispiele nicht wieder zurückkommen. Unser Anliegen ist nicht so sehr theoretischer, sondern vielmehr praktischer Natur. Es geht uns darum, möglichst viele Abweichungen vom binnendeutschen Sprachgebrauch bewusst zu machen, da unsere Schüler von ihren Deutschlehrern in erster Linie die deutsche Standardsprache lernen wollen und sollen.

Die semantische Interferenz tritt uns am häufigsten entweder in der *Bedeutungserweiterung* oder in der *Bedeutungsverschiebung* deutscher Wörter entgegen. Da uns aber nicht in jedem Fall eine scharfe Grenzziehung zwischen diesen beiden Erscheinungen möglich war, haben wir - mit geringen Ausnahmen - die Darstellung der lautgleichen oder -ähnlichen Wörter in alphabetischer Reihenfolge vorgezogen, wobei wir uns auf Belege aus den Tageszeitungen "Neuer Weg" (Bukarest), "Neue Banater Zeitung" (Temeswar), aus der Wochenschrift "Karpaterndschau" (Braşov) und gelegentlich auch aus den Zeitschriften "Neue Literatur" (Bukarest), "Volk und Kultur" (Bukarest) und "Forschungen zur Volks- und Landeskunde" (Sibiu - Bukarest) berufen.

Für die Erklärung bzw. Empfelung der im binnendeutschen Raum geltenden hochsprachlichen Bedeutungen gehen wir vorwiegend vom *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache* (WDG)⁴ aus, ferner von Gerhard Wahrigs *Deutschem Wörterbuch*⁵, vom *Grossen Duden*⁶ und gelegentlich noch von anderen Wörterbüchern der deutschen Sprache.

Abonnement. a. Aus den Sätzen "Wer jedoch ein *Abonnement* (!) zu 30 Lei, also nur für eine der Linien hat, darf damit nicht in die Strassenbahn der andern Linie einsteigen" (NBZ Nr. 5070, S. 3)

und "Hier gibt es ... einen Verkaufsstand für Strassenbahnkarten und -abonnements (!)" (NBZ Nr. 5069, S. 1) ist zu ersehen, dass im Rumäniendeutschen das Wort *Abonnement* eine Bedeutungserweiterung erfahren hat und alle Bedeutungen des rumän. *abonament* kennt. Im Binnendeutschen würde man im Falle der Strassenbahn und der sonstigen Verkehrsmittel von einer *Zeitkarte* sprechen, oder - konkreter - von einer *Monats-* bzw. *Wochenkarte*. Das *Abonnement* gilt nur für den "festen Bezug von Zeitungen und Zeitschriften", bzw. für das *Anrecht* auf Theater- oder Konzertkarten.

b. Aus dem Satz "*Abonnements* (!) für Kabinen am Maroschstrand werden beim Sitz des ... ausgefolgt" (NBZ 5073, S. 3) erkennt man ebenfalls, dass auch hier der Bedeutungsumfang des deutschen Wortes "*Abonnement*" überschritten wird, denn in diesem Fall müsste man von einer *Dauerkarte* (eventuell auch von einem *Dauerausweis*) sprechen. Somit ist im Binnendeutschen auch ein Kompositum wie "*Strandabonnements* (!)" (NBZ 5073, S. 3) undenkbar.

Übrigens kennt das Substantiv *Strand* - genau wie das rumän. *strand*, das dem Deutschen entlehnt ist - im Rumäniendeutschen ebenfalls eine Bedeutungserweiterung, wie aus den folgenden Beispielen hervorgeht: "Etwa 1000 Badegäste wurden am kleinen Thermalstrand (!) von Teremia Mare seit Saisonbeginn ... gezählt ..." (NBZ 5152, S. 1), oder: "Man ist dabei, das grosse *Strand*becken (!) mit Thermalwasser zu füllen ..." (Überschrift: "*Strandausbau* in Teremia Mare", NBZ 4472, S. 2). Nach dem WDG (S. 3617) bezeichnet der Strand die "sandige Flachküste", den "vom Meer bespülten Küstensaum" oder auch die "sandige langgestreckte Badestelle an einem See oder Fluss". Im Rumänischen und in unserem hiesigen Deutsch wurde diese Benennung auch auf künstlich angelegte Becken, auf jedes mit Sand umgebene *Freibad* ausgedehnt. Im Binnendeutschen würde man statt *Thermalstrand* (!) wohl *Thermalbad* gebrauchen.

Das Wort *Akademiker* wird im Deutschen vor allem für eine "Person mit (abgeschlossener) Hochschulbildung" gebraucht. Neuerdings werden in der DDR auch die *Akademiestmitglieder* sozialistischer Länder "ausserhalb der DDR" (WDG, S. 99) damit bezeichnet, im Westen nur selten (Wahrig, Sp. 317). Im Rumäniendeutschen ist diese zweite Bedeutung vorherrschend, in Anlehnung an rumän. *academician*. (Beispiel: "Namhafte Persönlichkeiten Rumäniens zählen zu den Mitarbeitern, die zwei Seiten lange Liste enthält Namen von *Akademikern* (!), Universitätsprofessoren, Forschern, Historikern. Es handelt sich unter anderen um die *Akademiker* (!) Alexandru Graur, Șerban

Cioculescu, Zoe Dumitrescu-Buşulenga ... u.a.", KR Nr. 50, 1978, S. 6). Die erste und eigentliche Bedeutung des Wortes ist bei uns wenig geläufig und üblich.

aktivieren. Beispiel: "Anghel, der diesmal als Mittelstürmer *aktivierte* (!), konnte eine Vorlage von Flügelflitzer Nucă zum 1:0 verwandeln" (NBZ 5209, S. 4). Diese Bedeutung ist dem rumänischen Verb *a activa* verpflichtet, denn im Deutschen kann *aktivieren* nur transitiv gebraucht werden, im Sinne von "in Tätigkeit setzen, zu grösserer Wirkung bringen". Man kann sich z.B. darum bemühen, einen bestimmten Wortschatz der Schüler zu *aktivieren*. Die Gebrauchssphäre ist also viel enger und die Häufigkeit des Verbs viel geringer als im Rumänischen.

Ungewohnt ist dem binnendeutschen Leser auch der Gebrauch von *Appartement* als vollkommenes Synonym von *Wohnung*, wie das z.B. aus folgendem Satz aus der KR Nr. 39/1979, S. 1, hervorgeht: "In der Zeitspanne 1981 - 1985 sollen im Rumänien 1.100.000 *Neuwohnungen* aus Staatsmitteln gebaut werden, von denen 440.000 *Appartements* (!) an die Bevölkerung verkauft werden"; oder aus Anzeigen wie: "Verkaufe sofort beziehbares Drei-Zimmer-*Appartement* (!) ..." (NBZ 4897, S. 2). Der Binnendeutsche versteht darunter nur eine "komfortable *Kleinstwohnung* aus 1 Zimmer, Bad und Küche bzw. Kochnische" oder "(im Hotel) eine Zimmerflucht aus Wohn- und Schlafzimmer, meist mit Bad" (Wahring, Sp. 424). Wir haben es hier im Rumäniendeutschen also mit einer Bedeutungsübertragung (-verschiebung) nach dem Vorbild des rumänischen *apartament* zu tun.

Eine Lehnbedeutung weist das Wort *Chronik* in Zusammensetzungen wie "*TV-Chronik* (!)" (KR 27, 1978, S. 4-5), "*Fernseh-Chronik* (!)" (KR 44, 1978, S. 1) oder "*Theaterchronik* (!)" auf, (z.B. in "Volk und Kultur", 2, 1979, S. 12: "... ein junger rumäniendeutscher Dichter, der regelmässig auch *Theaterchroniken* (!) publiziert..."). In diesen Fällen gebraucht man im binnendeutschen Sprachraum *Kritik* (also: TV-Kritik, Fernsehkritik, Theaterkritik), auch wenn es um eine durchaus positive Besprechung geht.

Das Wort *Faktur* wird im Deutschen nur für eine "Rechnung", bzw. einen "Lieferschein" (Wahrig, Sp. 1203) gebraucht. Verwendungsweisen wie in dem Satz "Arnold Hauser ist in erster Linie ein Beschwörer lyrischer und moralischer *Faktur* (!)" (KR 33, 1977, S. 4-5), oder in dem Zusammenhang: "... bei diesem Hetzsender übelster *Faktur* (!)..." (NBZ 4461, S. 2) sind auf Bedeutungsentlehnung nach rumän. *factură* zurückzuführen. Im Binnendeutschen wäre hier im ersten

Fall etwa *Natur*, *Veranlagung* oder *Artung*, im zweiten wohl Art möglich.

Aus Raummangel verzichten wir im weiteren auf Belege und Kommentare zu folgenden Wörtern, die im Rumäniendeutschen ebenfalls interferenzbedingte Gebrauchsweisen kennen: *Amphitheater* - für "Hörsaal", künstlerische *Brigade* - für "Kulturgruppe", *Dokumentationsreise* - für "Forschungsreise oder -aufenthalt", *dokumentiert* - für "kompetent, unterrichtet, bewandert, beschlagen", *Dramaturgie* - für "Dramatik", *Formation* in Zusammensetzungen wie *Laienformation* - für "Laienspielgruppe", *Fragment* für "Auszug", ins Spital *internieren* - für "ins Krankenhaus einliefern oder einweisen", (ärztliches) *Kabinett* - für "Sprechzimmer, Behandlungs- oder Ordinationsraum", *konsekriert* - für "(allgemein) anerkannt", *multiplizieren* - für Texte "vervielfältigen", *Niveau* - für "Geschoss (Etagé)", *Plomben* - für "einzelne Neubauten zwischen vorhandenen (alten) Gebäuden", *programmieren* - für "planen", *Promotion* - für "Absolventenjahrgang", *promovieren* - für "fördern, befördern, (Schüler) versetzen", *Rotation* (der Kader) - für "turnusgemässen Wechsel in Ämtern" u.a. Wir werden auf diese Wörter in einer separaten Studie näher eingehen.

Zum Abschluss dieser Ausführungen wäre aber noch ein Wort zu sagen über die Schwierigkeiten, die sich bei der Beurteilung und selbst beim Erkennen der verfolgten Interferenzerscheinungen ergaben. Massgebend für unsere Erklärungen und Empfehlungen waren - wie schon gesagt - die in der DDR und in der BRD als Standardwerke geltenden Wörterbücher der deutschen Gegenwartssprache. Aber die Wörterbücher werden oft vom Sprachgebrauch rasch überholt, was wir hier nur am Beispiel des Substantivs *Kontext* veranschaulichen wollen. Nach dem WDG (S. 2182) und nach Wahrig (Sp. 2117) bezeichnet es nur die "Umgebung einer sprachlichen Einheit", d.h. den "ein Wort oder eine Wendung umgebenden Text ..." bzw. "Zusammenhang". In der rumäniendeutschen Presse treffen wir das Wort - in Anlehnung an den Gebrauch des rumän. *context*⁷ - in der stark erweiterten Bedeutung von "Gelegenheit", "gegebene (besondere) Situation", auch "Konjunktur" an (z.B.: "... die Lage der portugiesischen Streitkräfte im gegenwärtigen politischen *Kontext* (!)" - NW 8984, S. 2; oder: "Die griechische Regierung hat eine ganze Reihe von Massnahmen im *Kontext* (!) der gegenwärtigen Energiekrise beschlossen" - KR 27, 1979, S. 2). Aber auch in Schriften und Äusserungen aus dem binnendeutschen Raum kommt es des Öftern in einer erweiterten Bedeutung vor. So lautet z.B. der Titel eines Aufsatzes von Ingeborg Weber-Kellermann

(BRD), der im "Jahrbuch für ostdeutsche Volkskunde", 14 - 1971, erschienen ist: "Ein Banater Dreikönigsspiel im interethnischen Kontext (!)". In einem der NBZ (Nr. 4700, S. 2) gewährten Interview gebraucht es auch ein DDR-Regisseur: "Zunächst muss man das Stück ... im Kontext (!) betrachten mit den anderen, die ein Theater im Spielplan hat".

Auf Grund der Wörterbücher allein kann man also gelegentlich zu einer einseitigen oder überholten Einschätzung eines Wortgebrauchs gelangen. Das könnte nun bedeuten, dass man an jeder Angabe des Wörterbuchs zweifeln sollte, solange man sie nicht anhand des Gebrauchs im gesamten gegenwärtigen deutschen Schrifttum überprüft hat. Da das einem einzelnen kaum möglich ist und da es nicht leicht ist, auf Anhieb einen Beleg für einen abweichenden Gebrauch zu finden, bleibt für den ausserhalb des deutschen Sprachraums Lebenden immer ein gewisses Risiko bestehen, bei mancher sprachpflegerischen Empfehlung fehlzugehen⁸.

Im Falle von *Kontext* und auch von anderen Wörtern (wie z.B. *Problematik*) scheint eine international beeinflusste Entwicklung in Richtung Annäherung und Vereinheitlichung der Bedeutung im Gange zu sein. Dieser steht der rumänische Sprachgebrauch oft näher als der deutsche, denn das Rumänische gebraucht viele Internationalismen häufiger und umfassender als das Deutsche.

Bei der Untersuchung interferenzbedingter semantischer Abweichungen vom Sprachgebrauch des Binnendeutschen muss man auch nach der Häufigkeit der abweichenden Bedeutungen fragen. Diesbezüglich verhalten sich keinesfalls alle hier angeführten Wörter gleich. Es lässt sich vielmehr eine gewisse "Rangordnung" von *regelmässig* oder *häufig*, *seltener* und *bloss sporadisch* anzutreffender Interferenz aufstellen.

1. Zu den schon ziemlich allgemein eingebürgerten, *regelmässig* oder doch sehr *häufig* vorkommenden Bedeutungserweiterungen oder -verschiebungen, für die sich viele Belege in allen rumäniendeutschen Publikationen finden lassen, gehören: *Appartement*, *Fragment*, *Formation*, *Abonnement*, *Strand*, *Dokumentationsreise*, (ärztliches) *Kabinett*, *programmieren*, *Promotion*, *promovieren*. Nicht ganz so häufig ist der Gebrauch von: *Chronik*, *künstlerische Brigade*, *Amphitheater*, *dokumentiert*. 2. Schon *seltener* kommen *aktivieren*, *Dramaturgie*, *internieren*, *konsekriert*, *Faktur vor*. 3. Nur ganz *vereinzelt* (*sporadisch*) konnten wir einen abweichenden Gebrauch von *multiplizieren*, *Niveau*, *Rotation* feststellen. Bei diesen überwiegt bei weitem die mit der binnendeutschen Norm übereinstimmende Bedeutung.

ANMERKUNGEN

1 *Meyers Lexikon A-Z*, Leipzig, VEB Bibliographisches Institut, 1976, S. 423.

2 Wir verweisen hier nur auf einen neueren, unserem Thema nahe verwandten Aufsatz der Klausenburger Germanistinnen Elena Vio-rel und Anita-Carmen Suci, *Zu einigen Interferenzerscheinungen 'auf lexikalischer Ebene bei Deutsch sprechenden Rumänen, in Zielsprache Deutsch*, München, 1/1977, S. 4-9.

3 Vgl. P. Kottler, *Interferențe lexicale româno-germane în presa de limbă germană din R.S. România*, in *Studii de lingvistică*, Universitatea din Timișoara, 1976, S. 49-57; ferner die 26 Aufsätze mit dem gemeinsamen Untertitel *Rumänisch-deutsche Sprachinterferenzen in unserer Presse*, in der "Neuen Banater Zeitung", Temeswar, 29.04.1976 - 6.10.1977.

4 Von Ruth Klappenbach, Wolfgang Steinitz u.a., Bd. 1-6, Berlin, Akademie-Verlag, 1964ff.

5 Gütersloh (Berlin, München, Wien), Bertelsmann Lexikon-Verlag, 1974.

6 *Der Grosse Duden*, Bd. 1-10, Mannheim, Bibliographisches Institut, Dudenverlag.

7 Vgl. *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975, S. 190.

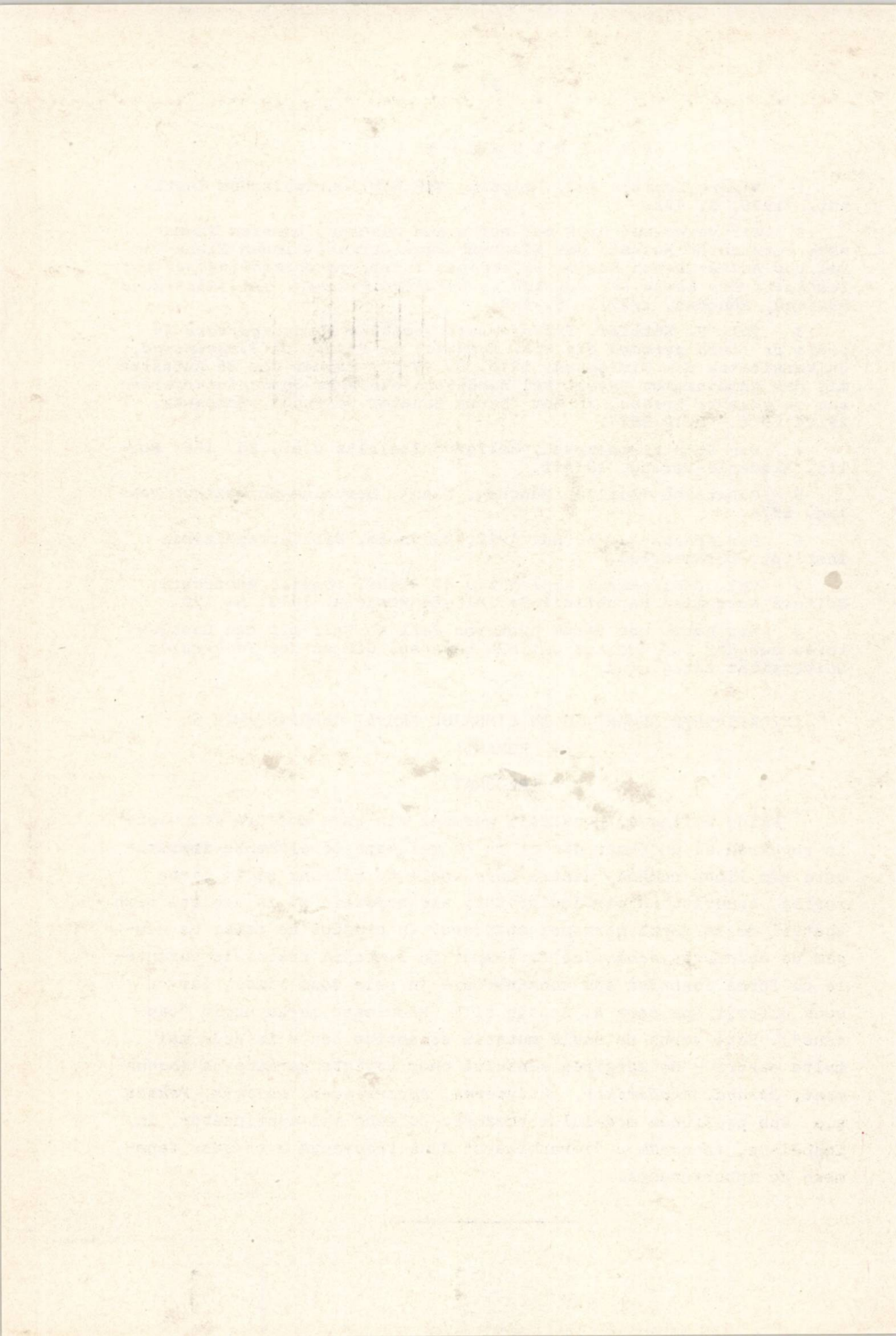
8 Wir haben uns darum auch von Fall zu Fall mit den Gastlektoren aus der DDR und aus der BRD beraten, die an der Temeswarer Universität tätig sind.

INTERFERENȚE SEMANTICE ÎN LIMBAJUL PRESEI GERMANE DIN R.S.

ROMANIA

(REZUMAT)

Fiind bilingvă, populația germană din țara noastră folosește în vorbirea ei un număr din ce în ce mai mare de elemente împrumutate din limba română, dintre care unele au pătruns și în limba scrisă, constituind particularități ale acesteia și în același timp abateri de la norma germanei standard. În studiul de față, ne ocupăm de *calcurile semantice* care apar în limbajul presei la cuvintele cu formă identică sau asemănătoare în cele două limbi, dar cu sens diferit (pe care A. Bantaș și M. Rădulescu le-au numit "capcane"). Este vorba de unele mutații semantice sau - în cele mai multe cazuri - de lărgirea sensului unor cuvinte germane ca *Abonnement*, *Strand*, *Akademiker*, *aktivieren*, *Appartement*, *Chronik*, *Faktur* ș.a. sub presiunea modelului românesc cu sens mai cuprinzător. În încheiere, încercăm o "ierarhizare" după frecvență a acestor fenomene de interferență.

OMONIMIA ȘI DERIVAREA

de

V. MOLDOVAN

Rolul activ pe care îl joacă omonimia în evoluția proceselor lingvistice este dezvăluit de înșiși termenii utilizați în definirea ei ("disociere omonimică", "divergență omonimică", "conflict omonimic" etc.) Datorită acestui fapt, în lexicologie s-a subliniat întotdeauna importanța studierii omonimiei ca element reglator în evoluția sistemului lexical sau gramatical al diferitelor limbi¹. În centrul atenției cercetătorilor stă și problema interdependenței dintre omonimie și celelalte categorii semasiologice (polisemie, sinonimie, antonimie), conturându-se sistemul omonimic nu numai la nivel lexical, ci și la cel morfologic sau sintactic². Mult mai puțin studiate au fost însă acele procese legate de formarea cuvintelor în a căror desfășurare este implicată omonimia și care duc la apariția așa-numitelor *omonime derivaționale*³.

Dificultatea recunoașterii și delimitării omonimelor de acest tip constă în faptul că sensul unui cuvânt derivat, spre deosebire de acela al unui cuvânt primar, depinde și de caracterul interacțiunii complexe dintre rădăcină și afix. Din punct de vedere semantic afixe au un sens auxiliar, categorial. În mod tradițional se consideră chiar că sensul afixelor întregeste sensul rădăcinii în procesul cristalizării conținutului semantic al temei, că așa numitul *sens derivațional* constituie o parte a sensului lexical al cuvântului⁴. Controversele încep însă atunci când se evaluează importanța și ponderea acestei părți în conținutul plerematic al lexe-mului. În cazul derivării cu ajutorul sufixelor, de exemplu, din cauza pluralității de semnificații ale sufixului, structura semantică a derivatului poate primi interpretări diferite, ale căror punct limită îl reprezintă, în concepția unor autori, destrămarea identității lui semantice și apariția unui grup omonimic. Se formează astfel adevărate micro sisteme derivaționale, semnalate mai ales în clasa substantivelor și verbelor. Delimitarea acestor micro sisteme depinde de analiza prealabilă a spectrului semantic al cuvântului derivat, de stabilirea tipurilor de omomorfeme în cadrul prefixelor verbale, al sufixelor substantive sau adjectivale,

încercarea de față încadrându-se în sfera acestor preocupări.

Abordarea strict lexicală a mijloacelor de derivare poate duce la concluzia că fiecare sens al aceluiași afix, alipit aceleiași rădăcinii, dă naștere unui grup omonimic. În lingvistica sovietică acest punct de vedere este exprimat de B.K. Șčigarëva: "Fiecare sens nou al sufixelor formează un nou omonim; drept urmare, omonimele formează în mod firesc mănunchiuri ramificate, cuprinzînd cîte 10-13 cuvinte"⁵. Opinia contrară este exprimată de N.A. Janko - Trinickaja⁶, după părerea căreia cuvîntul reprezintă mai mult decît ceea ce este exprimat prin părțile sale componente. Substanța semantică a cuvîntului analizabil înglobează, în această interpretare, pe lîngă baza de derivare (exprimată printr-un cuvînt sau o denumire complexă), partea exprimată prin formant, precum și alți componenți semantici, care nu aparțin nici bazei, nici formantului (această a treia parte, spre deosebire de primele două, poate lipsi). O asemenea fracționare a conținutului semantic eterogen al cuvîntului derivat și al bazei de derivare îndreptățește afirmația că omonimia afixelor nu este un fenomen atît de frecvent, cum este el ilustrat în dicționarele explicative și cele de omonime ale limbii ruse contemporane. Dezvoltînd această idee, M. Bucă și I. Evseev consideră că în categoria omonimelor derivaționale ar trebui să se includă numai acele perechi de cuvinte la care omonimia (sau polisemia) morfemelor de derivare este completată cu omonimia rădăcinilor (*spătar* I de la *spată* "armă de luptă" și *spătar* II de la *spate*)⁷. Cu toate acestea, omonimia derivațională este o categorie ce nu poate fi negată. Astfel, din totalul omonimelor înregistrate în *Slovar' russkogo jazyka* (vol. I-IV, Moscova, 1957-1961), 73,2% sînt omonime derivaționale, fapt ce constituie una din trăsăturile specifice ale sistemului omonimic al limbii ruse. Z. Levit⁸ opunea din acest punct de vedere limbile slave limbii franceze (remarca își păstrează însă pertinența și în cazul românei), în care omonimia apare de regulă ca urmare a unor transformări fonetice. Derivarea joacă un rol important și în formarea sistemului omonimic al limbii germane: "Cel mai numeros grup în limba germană îl constituie omonimele ale căror trăsături diferențiale s-au manifestat în domeniul legăturilor lor derivaționale"⁹.

Numeroasele exemple excerptate din dicționarele explicative și de omonime ale limbilor rusă și română atestă existența următoarelor categorii de omonime derivaționale (pe care le-am clasificat după criteriul modului de formare):

1. Omonime care reflectă omonimia cuvintelor care le-au servit drept bază de derivare:

- în limba rusă se încadrează în această categorie grupurile omonimice *planirovanie* I "planificare" și "planirovanie" II "planare" (de la *planirovat'* I, II); *topkij* I "mlăștinos" și *topkij* II "inflamabil" (de la *topit'* I, II); *potopit'* I "a scufunda" și *pótopit'* II "a încălzi puțin" (de la *topit'* I, II); *splavit'* I "a alia prin topire" și *splavit'* II "a transporta cu plutele" (de la *plavit'* I, II);

- în limba română omonimia bazei de derivare este reflectată de grupuri omonice ca *clipoceală* I "faptul de a *clipoci*¹ și *clipoceală* II "moțăială" (de la *clipoci*² + *-eală*); *băi* I "a face baie" și *băi* II "a lucra într-o mină" (de la *baie* I, II).

Limpezimea structurii morfematice și a legăturilor derivaționale ale acestor grupuri omonimice au determinat recunoașterea lor unanimă atât în teoria lexicologică, cât și în practica lexicografică. Intrucît mijloacele de derivare nu joacă însă în cazul lor nici un rol în procesul omonimizării, aceste omonime pot fi considerate, în egală măsură, omonime semantice.

2. Omonime care au radical comun, dar structură morfematică diferită, ca urmare a acțiunii unuia sau a altuia dintre procesele de restructurare morfematică a cuvintelor:

- în limba rusă aceste omonime derivă în general de la teme substantivale cu ajutorul sufixului *-nik*, respectiv, de la teme adjectivale cu ajutorul sufixului *-ik* și desemnează persoana și obiectul (locul, încăperea): *moločnik* I, II "vînzător de lapte" și "vas pentru lapte"; *bumažnik* I, II "muncitor în industria hîrtiei" și "portofel"; *kolokol'nyj* I, II (de la *kolokol* "clopot" și *kolo-kol'nja* "clopotniță");

- acest tip de omonimie se întâlnește și în română: *cărmidărie* I "meșteșugul fabricării cărămizilor" (de la *cărmidar* + *-ie*) și *cărmidărie* II "loc special amenajat pentru fabricarea cărămizilor" (de la *cărmidă* + *-ărie*); *cizmărie* I "meșteșugul cizmarului" (de la *cizmar* + *-ie*) și *cizmărie* II "atelierul cizmarului" (de la *cizmă* + *-ărie*); *cotițgar* I "căruță joasă" (contaminare între *cotiță* și *car*) și *cotițgar* II "persoană care cară cu cotiță" (de la *cotiță* + *-ar*).

3. Grupuri omonimice alcătuite dintr-un cuvînt primar și unul derivat:

- principala cale de apariție a acestor grupuri omonimice în limba rusă contemporană o constituie deetimologizarea substantivelor

diminutivale, cînd alături de cuvintele în care sufixul își păstrează caracterul diminutival apar cuvinte în care el pierde această calitate, în sensul că dispare legătura semantică între derivat și bază: *borodka* I (de la *boroda* "barbă") și *borodka* II "bărbia cheii", *gorodok* I (de la *gorod* "oraș") și *gorodok* II "joc de cărți"; *sobačka* I (de la *sobaka* "cîine") și *sobačka* II "trăgaci";

- exemplele excerptate din DEX ne îndreptățesc să afirmăm că în limba română acest tip de omonime reprezintă categoria cea mai numeroasă de omonime derivaționale: *cost* I "sumă de bani" (de la *costa* - derivat regresiv) și *cost* II "hrană, mîncare"; *cleștar* (poetic) "cristal" și "unealtă de dogărie" (de la *clește* + -ar); *chinez* I (reg.) "primar" și *chinez* II "locuitor al Chinei" (de la China + -ez); *dezbate* I "a supune ceva discuției" și *dezbate* II "a desface ceva care fusese bătut cu cuie" (de la *dez* + *bate*); *flecui* I "a se moleși" și "a pune flecuri la încălțăminte" (de la *flec* + -ui); *ticăi* I "a lucra încet" și *ticăi* II "a face tic-tac" (de la *tic*¹ + -ăi); *țîrîi* I (reg.) "a țese ciorapi" și *țîrîi* II "a face să cadă picătură cu picătură" (de la *țîr*¹ + -îi).

4. Omonime formate de la cuvinte diferite, ale căror teme au coincis în cursul procesului de derivare:

- în limba rusă această categorie de omonime, puțin numeroasă, include grupuri ca *uxod* I "plecare" (de la *uxodit* "a pleca") și *uxod* II "îngrijire" (de la *uxașivat* "a îngriji"); *papočka* I "tătic" (de la *papa*) și *papočka* II "mapă" (de la *papka*); *očkovyj* I "cu ochelari" (de la *očki* "ochelari") și *očkovyj* II "de punctaj" (de la *očko* "punct"); *parnyj* I "umed" (de la *par* "vapori") și *parnyj* II "care formează o pereche" (de la *para* "pereche");

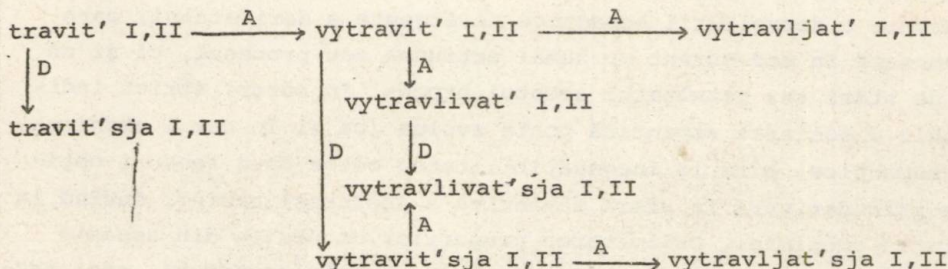
- în limba română au apărut pe această cale grupurile omonimice *căpuire* I "acțiunea de a căpui și rezultatul ei" (de la *căpui*) și *căpuire* II "operație prin care se turtește extremitatea liberă a unui nit, pentru a forma al doilea cap" (de la *cap*¹); *cotărit* I "meseria cotarului" (de la *cotar* + -it) și *cotărit* II (învechit) "dare impusă negustorilor care vindeau marfă cu *cotul* (de la *cot* + -ărit). Există cazuri cînd în formarea unor asemenea grupuri omonimice este implicat un singur afix. Acesta poate avea aceeași valoare: *corniță* I "varietate de struguri" (de la *coarnă* + -iță) și *corniță* II "dispozitiv pe care se așează roata cînd i se pun obezile" (de la *corn*¹ + -iță) sau poate avea valori diferite: *ciocănaș* I "diminutiv al lui *ciocan*" (de la *ciocan* + -aș - suf. diminutival) și *ciocănaș* II "muncitor în ocnele de sare" (de la *ciocan* + -aș - suf.

diminutival) și *ciocănaș* II "muncitor în ocnele de sare" (de la *ciocan* + *-aș* - suf. nom. agent.).

5. O problemă încă nerezolvată în lexicologia sovietică este aceea a omonimelor care au aceeași rădăcină și aceeași structură morfematică: *sanitar-k-a* I "infirmieră" și *sanitar-k-a* II "mașină sanitară"; *provod-nik* I "corp conducător" și *provod-nik* II "ghid"; *stoj-k-a* I "atitudine" și *stoj-k-a* II "stilp". Ele apar de obicei ca urmare a dezvoltării semantice divergente a derivatului, care desemnează în mod curent nu numai acțiunea sau procesul, ci și un șir de stări sau rezultatul acestui proces. În cazuri strict individuale disocierea semantică poate evolua (ca și în cazul omonimelor semantice) pînă la incompatibilitatea celor două sensuri obținute prin derivare în sfera semantică a aceluiași cuvînt, ducînd la apariția omonimiei. Delimitarea grupurilor omonimice din această categorie nu și-a găsit încă o rezolvare unanim acceptată, căci deintegrarea polisemiei se desfășoară aici în contextul interacțiunii complexe dintre afix și rădăcină, în condițiile unor întrepătrunderi ale categoriilor semantice, gramaticale și derivaționale, care îngreuiază adoptarea unei soluții de principiu a problemei în discuție. Din această cauză, ca să dăm un singur exemplu, din cele 40 de grupuri omonimice de acest tip, enumerate de O.S. Axmanova¹⁰, *Slovar' russkogo jazyka* nu acceptă decît o treime, autorii lui consemnînd în toate celelalte cazuri polisemia.

Situația este aceeași în clasa verbelor, întrucît alăturarea aceluiași prefix aceleiași rădăcini verbale poate dezvolta sensuri lexicale divergente (*dopisat'* "a termina de scris" și "a scrie încă ceva"; *zakačat'* "a începe să legene" și "a adormi legănînd" etc.), astfel că derivatele obținute pot fi interpretate ca omonime. Părerile sînt împărțite mai ales atunci cînd se încearcă stabilirea acelor sensuri ale afixelor care nu pot coexista în spațiul semantic al aceluiași cuvînt și devin *omomorfeme*. V. V. Vinogradov, de exemplu, recunoaște 7 prefixe - *omomorfeme*¹¹, B.N. Golovin - 10¹², iar B. Șarif - 17¹³. Lista ar putea conținea, dovedind lipsa de perspectivă a acestui mod de abordare a omonimiei derivaționale în clasa verbului. Din punctul nostru de vedere, existența unei baze de derivare comune va permite în marea majoritate a cazurilor descoperirea unor seme de identificare comune, care vor certifica unitatea semantică a verbelor în care prefixele, fie ele "polisemantice" sau "omomorfemice", se alipesc aceleiași rădăcini. Grupurile omonimice verbale, de obicei, reflectă omonimia bazei de derivare.

Astfel, pe temelia grupului omonimic *travit'* I, II "a goni, a otrăvi" și "a strica" se clădește un adevărat microsistem derivațional alcătuit din omonime totale, legate prin relații aspectuale (pe care le vom nota cu A) sau de diateză (pe care le vom nota cu D). Formele diatezei și cele aspectuale se îmbină cu elemente ale derivării, dînd naștere unor numeroase șiruri paralele sau care se intersectează:

Aceeași situație o întîlnim în cazul grupurilor omonimice *vešat'sja* I, II (de la *vešat'* I "a atîrna, a spînzura" și *vešat'* II "a cîntări"), *ispolnit'sja* I, II (de la *ispolnit'* I "a îndeplini" și *ispolnit'* II "a interpreta") etc. Aceasta explică numărul foarte mare de grupuri omonimice verbale glosate în dicționarele limbii ruse contemporane: *Slovar' russkogo jazyka*, de exemplu, înregistrează 1009 asemenea grupuri, în timp ce în DEX numărul lor este de 13, cifră care vorbește de la sine despre foarte marile deosebiri existente în structura morfologică a verbului în cele două limbi și ne îndreptățește să afirmăm că în limba rusă omonimia este de cele mai multe ori consecința unor procese de derivare a cuvintelor, în timp ce în limba română precumpănesc omonimele etimologice. Paralelismul categoriilor de omonime derivaționale consemnate în dicționarele explicative și de omonime ale celor două limbi dovedesc însă că aceste deosebiri sînt în marea lor majoritate de ordin *cantitativ* și nu *calitativ*, subliniind astfel caracterul de "universalie" semantică al acestei categorii semasiologice în a cărei formare derivarea joacă un rol de deosebită importanță. Optînd pentru extinderea criteriului semantic și asupra categoriei omonimelor derivaționale, considerăm că derivatele trebuie recunoscute ca omonime doar în acele cazuri în care procesul de divergență semantică declanșat în procesul derivării pe fondul interacțiunii dintre rădăcină și afix și favorizat uneori de restructurările morfematice ale cuvîntului, de terminologizarea unuia din sensuri, a slăbit pînă la rupere liantul semantic între unitățile lexicale analizate, analiza semică¹⁴ dezvăluind conținuturi plerematice total diferite.

N O T E

- 1 V. Șerban, I. Evseev, *Vocabularul românesc contemporan*, Timișoara, 1978, p. 186.
- 2 Ju.S. Maslov, *Omonimy v slovarjax i omonimija v jazyke*, in *Voprosy teorii i istorii jazyka*, Leningrad, 1963, p. 198 și urm.
- 3 Paula Diaconescu, *Omonimia și polisemia*, PLG, I, p. 35 și urm.
- 4 L. Ju. Egerman, *K voprosu o klassifikacii omonimov v sovremennom russkom literaturnom jazyke*, in "Učēnye zapiski GPI imeni M. Gor'kogo", fasc. 95, Moscova, 1969, p. 149.
- 5 B.K. Ščigarëva, *O slovoobrazovatel'nyx omonimax v imenax suščestvitel'nyx*, Samarkand, 1972, p. 306.
- 6 N.A. Janko-Trinickaja, *Zakonomernost' svjazej slovoobrazovatel'nogo i leksičeskogo značenij v proizvodnyx slovaž*, Moscova, 1963, p. 85.
- 7 M. Bucă, I. Evseev, *Probleme de semasiologie*, Timișoara, 1976, p. 110.
- 8 Z. Levit, *Očerki po leksikologii sovremennogo francuzskogo jazyka*, Moscova, 1969, p. 70.
- 9 V.M. Prorokova, *Nekotornye osobennosti omonimii v nemeckom jazyke*, in "Voprosy jazykoznanija", No. 5, 1960, p. 76.
- 10 O.S. Axmanova, *Očerki po obščej i russkoj leksikologii*, Moscova, 1957, p. 126.
- 11 V.V. Vinogradov, *Problemy morfematičeskoj struktury slova i javlenija omonimii v slavjanskix jazykax*, in *VI Meždunarodnyj s'ezd slavistov*, Moscova, 1968, p. 100.
- 12 B.N. Golovin, *Pristavočnoe vnutriglagol'noe slovoobrazovanie v sovremennom russkom literaturnom jazyke*, Moscova, 1966, p. 37.
- 13 B. Șarif, *Omonimija pristavočnyx glagolov v sovremennom russkom literaturnom jazyke*, Moscova, 1969, p. 6.
- 14 In legătură cu conceptele fundamentale și etapele analizei semice, vezi Angela Bidu-Vrănceanu, Narcisa Forăscu, *Modele de structurare semantică*, Timișoara, 1984, p. 16 ș.u.

ОМОНИМИЯ И СЛОВООБРАЗОВАНИЕ
(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В работе исследуются омонимичные группы, возникающие в результате разных словообразовательных процессов. Основываясь на конкретном лексическом материале толковых словарей и словарей омонимов русского и румынского языков, автор устанавливает 5 омонимичных подсистем, в формировании которых принимает участие словообразование.

MODELE METONIMICE ITERATIVE ÎN STRUCTURA SEMANTICĂ A DENUMIRILOR
PĂRȚILOR CORPULUI OMENESC ÎN LIMBILE RUSĂ ȘI ROMÂNĂ
de
BUJOREL ISPAS

În cercetările semasiologice din ultima vreme se acordă o tot mai mare atenție metonimiei ca fenomen semantic cu rol deosebit în structura și capacitatea de dezvoltare, de evoluție a cuvintelor prin derivare nonafixală (semantică sau internă).

Despre regularitatea sau singularitatea schimbărilor semantice pe cale metonimică sau metaforică s-a vorbit începând cu Wundt. I.S. Maslov¹ a descris așa numitele metonimii universale (ca cea a cuvîntului *limbă*). I.D. Apresjan², D.N. Șmeliov³, L. Andreicin⁴, Emilia Pernișka⁵, Ion Coteanu⁶ și alții au descris mecanismul lor de funcționare, au stabilit unele tipuri de metonimii în limbile rusă, bulgară și română și au arătat că metonimiile logice sau denominative sînt mai răspîndite decît cele stilistice.

Studierea tipurilor de polisemie metonimică regulată a substantivelor în două sau mai multe limbi este justificată din cel puțin două considerente:

1) Evidențiază una din trăsăturile sistemicității și anume iterativitatea, repetabilitatea relațiilor ce se stabilesc între variantele lexico-semantice ale polisemantemelor și

2) Scoate în relief izomorfismul (asemănarea) și allomorfismul (deosebirea) dintre diferite micro sisteme, subsisteme sau sisteme lexico-semantice.

Primul considerent are, după cum se poate observa, o mare importanță teoretică, deoarece reliefează caracterul de sistem al unor grupuri de cuvinte și, în consecință, caracterul de sistem al lexicului în general.

Al doilea considerent prezintă atît importanță teoretică prin faptul că scoate în evidență specificul limbilor, cît și importanță practică pentru metodică predării și însușirii limbilor străine, alcătuirea manualelor sau dicționarilor de diferite tipuri.

Avînd în vedere lipsa de unitate în tratarea lexicografică a cuvintelor din același grup lexico-semantic, lexicografii ar trebui să lucreze nu după lista alfabetică a cuvintelor, ci după grupurile

lexico-semantice de cuvinte din cadrul aceleași părți de vorbire. Cunoașterea tipurilor (modelelor) de polisemie regulată i-ar ajuta la tratarea uniformă a cuvintelor polisemantice din același grup lexico-semantic⁷.

Necunoașterea specificului limbilor în contact, respectiv limba maternă și limba străină, conduce spre greșeli grave, căci, dacă "în cazul însușirii limbii materne între cuvânt și obiect sau între cuvânt și noțiune nu există un al treilea element, în cazul însușirii unei limbi străine acest al treilea element este prezent sub forma cuvântului din limba maternă"⁸. Existența celui de al treilea element, cuvântul din limba maternă, determină apariția în procesul vorbirii elevilor și studenților, care adesea traduc cuvintele din limba maternă în limba țintă cu toate sensurile lor, a numeroase greșeli de ordin semantic. Ne limităm, în acest sens, la un singur exemplu. Dînd acum cîțiva ani unor studenți din anul al III-lea care cunoșteau denumirile părților corpului omenesc să traducă acasă propoziția *Tata i-a dat fiului o palmă*, toți au tradus-o prin *Otec dal synu ladon'* în loc de *Otec dal (vlepil) poščečiny synu*, considerînd că și în limba rusă părțile corpului cu care se poate lovi au, ca și în limba română, și sensul de "lovitură cu partea respectivă". Greșelile de acest tip sînt cu atît mai frecvente, afirmă Tatiana Slama-Cazacu, cu cît ele sînt condiționate nu numai de deosebiri de ordin structural dintre limbile în contact, ci și de activitatea elevilor înșiși care, încercînd să-și ușureze munca de însușire a limbii străine, efectuează diferite operații logice de egalizare sau contaminare a fenomenelor din limba maternă cu cele din limba-țintă sau numai în limba-țintă⁹.

Se știe că structura semantică a cuvîntului, ca mulțime ordonată și ierarhizată de sensuri, reprezintă manifestarea caracterului sistematic al lexicului la nivelul unui singur cuvînt. La nivelul întregului lexic, caracterul sistematic își găsește expresia în existența unor tipuri regulate de organizare a structurilor semantice ale polisemantemelor, în al doilea rînd, în structurile semantice simetrice ale sinonimelor și antonimelor și, în al treilea rînd, în relațiile pe care polisemia le stabilește cu celelalte categorii semantice (sinonimia, antonimia, omonimia).

"Polisemia cuvîntului A cu sensurile a_i și a_j , spune I.D. Apresian, se numește regulată dacă în limba dată există cel puțin încă un cuvînt B cu sensurile b_i și b_j care să se deosebească unul de altul la fel ca a_i și a_j și dacă $a_i - b_i$, $a_j - b_j$ nu sînt sinonii

me"¹⁰. Astfel, majoritatea substantivelor românești și rusești care au sensul de bază "dans" semnifică și "melodia după care se dansează". De exemplu: *au jucat un brțu (o hațegand, un vals, un rock)*, dar și *au cîntat un brțu (o hațegand, un vals, un rock)*. Așadar "apropierea dintre lexeme în ceea ce privește sensul de bază se dublează și de o asemănare la nivelul sensurilor derivate"¹¹. Confruntarea structurilor semantice a unei serii de cuvinte ce aparțin aceluiași grup lexico-semantic evidențiază anumite analogii numite fie tipuri de polisemie regulată sau iterativă, fie modele de derivare sau evoluție semantică¹².

Regularitatea tipurilor de polisemie sau a modelelor de derivare semantică este caracteristică în special pentru transferurile metonimice, dar nu este străină nici celor metaforice, însă, într-o măsură mai mică. Aceasta se datorește faptului că motivarea metaforică a sensurilor poate avea la bază cele mai diverse și capricioase asociații al căror caracter întîmplător poate fi ușor observat în cazul polisemiei sinonimelor. Astfel, *ișak* și *osël*, deși denumesc unul și același animal și sînt sinonime în acest sens, dezvoltă prin metaforă sensuri complet diferite, respectiv "om muncitor, harnic" și "om prost, stupid sau încăpățînat".

Cercetînd structurile semantice ale substantivelor - denumiri ale părților corpului omenesc în dicționarele explicative ale limbilor rusă și română, am constatat că majoritatea lor sînt alcătuite din trei variante lexico-semantice, transferul denumirii realizîndu-se în marea majoritate a cazurilor prin transfer metonimic sau sinecdotic.

Transferul metaforic al denumirilor părților corpului omenesc este caracteristic doar pentru 4 tipuri de polisemie regulată: Parte a corpului - 1) denumirea unor obiecte sau părți ale lor (*gîtul sticlei, brațul macaralei, dinții furcii; jazyk kolokola, spinka stula*); 2) denumirea unor plante (*Degețelul a înflorit*); 3) denumirea unor forme de relief (*Piciorul muntelui*); 4) denumirea părților unor fructe (*pulpa caisei, inima mărului*).

Studiînd structurile semantice ale substantivelor - denumiri ale părților corpului omenesc, am determinat următoarele tipuri de polisemie metonimică regulată comune ambelor limbi:

1. Parte a corpului - îmbrăcămintea care o acoperă: *Šapka s ušami* - căciulă cu urechi; *vyšitaja grud'* - piept brodat;

2. Parte a corpului - părul care o acoperă: *Viski pobeledi* - I-au albit tîmplele; *cap cărunt* - sedaja golova;

3. Parte a corpului - expresia ei. Acest tip cuprinde atât în rusă, cât și în română doar două substantive *lico* și *glaza*, respectiv *față* și *ochi*: *serditoe lico* - *față* necăjită; *umnye glaza ochi* *inteligenți*;

4. Parte a corpului - boala ei: *U neë počki* - Suferă de *rinichi*; *Zdec' vsë s želudkami* - Suferă cu *stomacul*; *Are prostată*;

5. Parte a corpului - omul întreg: *On u nac golova*; *važnoe lico*; Entuziasmul a cuprins toate *inimile*; Cum ai cutezat tu, *față* pămîntescă, să intri în țara noastră? Acest tip de polisemie cuprinde în limba rusă cuvintele *golova*, *lico*, *lob*, *ruka*, *rot*, *jazyk*, iar în limba română *cap*, *creier*, *față*, *frunte*, *gură*, *burtă*, *inimă*, *mîndă*.

Limbiile române îi sînt proprii încă următoarele două tipuri:

1. Parte a corpului - unitate de măsură egală cu lungimea părții respective sau măsură aproximativă, subiectivă, care poate fi considerată mai mare sau mai mică: A scos limba de *un cot*; A cumpărat *o palmă* de pămînt. Acest tip de polisemie cuprinde substantivele: *cot*, *deget*, *palmă*, *picior*.

2. Parte a corpului - lovitura care se poate aplica cu partea respectivă: I-a dat *un cot* (*un picior*, *o palmă*). În acest tip intră substantivele: *cot*, *palmă*, *pumn*, *picior*, *umăr*, *genunchi*, *cap* etc.

Din compararea tipurilor de polisemie metonimică regulată din structura semantică a denumirilor părților corpului omenesc, pe lîngă observația că ele au cinci tipuri comune, mai rezultă următoarele:

1. Limba rusă nu posedă tipuri de metonimii specifice numai ei, în timp ce limba română posedă două tipuri specifice;

2. Limba română dezvoltă mai multe tipuri de polisemie metonimică regulată decît limba rusă;

3. Tipurile de polisemie diferă de la o limbă la alta și prin componența cuvintelor a căror structură o caracterizează;

4. Productivitatea tipurilor regulate de polisemie diferă de la o limbă la alta în funcție de numărul mai mare sau mai mic de substantive - denumiri de părți ale corpului omenesc ce se includ într-un anumit tip;

5. Cele două limbi dezvoltă numai tipuri de polisemie regulată de gradul I sau, altfel spus, radială, adică toate sensurile derivate au ca punct de plecare sensul de bază.

N O T E

1 Ju.S. Maslov, *Vvedenie v jazykoznanie*, Moscova, 1975, p. 128.

- 2 Ju.D. Apresjan, *Leksičeskaja semantika. Sinonimičeskie sredstva jazyka*, Moscova, 1974, p. 193-215.
- 3 D.N. Smelëv, *Problemy semantičeskogo analiza leksiki*, Moscova, 1973, p. 219.
- 4 L. Andreičin, *Za roljata na metonimijata v strukturata i razvitiето na leksikata*, in I.I.B.E., vol. 8, p. 552.
- 5 Emilija Perniška, *Razvitie na semantikata na sštestvitel'ni i prilagatel'ni v bŭlgarski i ruski po metonimičen pŭt*, in "Sŭpostavitelno izučavane na častnite leksikalni sistemi na slavjanskite ezici v sinchronija i diachronija", Sofia, 1979, p. 87-101.
- 6 I. Coteanu, A. Bidu-Vrînceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul*, Bucureşti, 1975, p. 41-50.
- 7 Vezi N.Ju. Svedova, *Odnatomnyj tolkovyj-slovar'*, in "Ruskij jazyk. Problemy chydožestvennoj reči. Leksikologija i leksikografija", Moscova, 1981, p. 171.
- 8 V.A. Artëmov, *Psichologija obučenija inostrannym jazykam*, Moscova, 1969, p. 38.
- 9 Tatiana Slama-Cazacu, *Psycholinguistics and Contrastive Studies*, in "Zagreb Conference on English Contrastive Projects", Zagreb, 1971, p. 190.
- 10 Ju.D. Apresjan, *O reguljarnoj mnogoznačnosti*, in "Izvestija AN SSSR, Serija literatury i jazyka", 1971, No. 6, p. 516.
- 11 Marin Bucă, Ivan Evseev, *Probleme de semasiologie*, Timişoara, 1976, p. 74.
- 12 B.Ch. Ismagulova, *O modeljach razvitiya perenosnyh značenij v sfere russkich prilagatel'nyh*, in "Russkij jazyk v škole", 1978, No. 6, p. 94.

РЕГУЛЯРНЫЕ МЕТОНИМИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ В СЕМАНТИЧЕСКОЙ
СТРУКТУРЕ НАЗВАНИЙ ЧАСТЕЙ ТЕЛА В РУССКОМ И
РУМЫНСКОМ ЯЗЫКАХ
(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Исходя из теоретической и практической ценности сопоставительных исследований разных языковых подсистем, автор старается выявить изоморфные и алломорфные характеристики полисемии названий частей тела в русском и румынском языках.

Подвергая анализу семантические структуры названий частей человеческого тела, автор устанавливает типы регулярной метонимической многозначности для каждого языка, выявляя общие и специфические модели семантической деривации.

1. A. A. Buzov, "Voprosy razvitiya teorii i metodov razresheniya zadach razresheniya", Moscow, 1974, p. 101-102.
2. A. A. Buzov, "Voprosy razvitiya teorii i metodov razresheniya zadach razresheniya", Moscow, 1974, p. 101-102.
3. A. A. Buzov, "Voprosy razvitiya teorii i metodov razresheniya zadach razresheniya", Moscow, 1974, p. 101-102.
4. A. A. Buzov, "Voprosy razvitiya teorii i metodov razresheniya zadach razresheniya", Moscow, 1974, p. 101-102.
5. A. A. Buzov, "Voprosy razvitiya teorii i metodov razresheniya zadach razresheniya", Moscow, 1974, p. 101-102.
6. A. A. Buzov, "Voprosy razvitiya teorii i metodov razresheniya zadach razresheniya", Moscow, 1974, p. 101-102.
7. A. A. Buzov, "Voprosy razvitiya teorii i metodov razresheniya zadach razresheniya", Moscow, 1974, p. 101-102.
8. A. A. Buzov, "Voprosy razvitiya teorii i metodov razresheniya zadach razresheniya", Moscow, 1974, p. 101-102.
9. A. A. Buzov, "Voprosy razvitiya teorii i metodov razresheniya zadach razresheniya", Moscow, 1974, p. 101-102.
10. A. A. Buzov, "Voprosy razvitiya teorii i metodov razresheniya zadach razresheniya", Moscow, 1974, p. 101-102.

РЕЗЮМЕ ДОКЛАДА НА ПЕРВОМ СЕССИИ

ОБЪЕКТЫ РАБОТЫ НА ПЕРВОМ СЕССИИ

ПЕРВОНАЧАЛЬНЫЕ

(ИЗДАНИЕ КОМПЛЕКТА)

Вопросы, связанные с разработкой и внедрением новых методов решения задач, являются одними из наиболее актуальных в настоящее время. В данной работе рассматриваются вопросы, связанные с разработкой и внедрением новых методов решения задач, которые являются одними из наиболее актуальных в настоящее время.

Вопросы, связанные с разработкой и внедрением новых методов решения задач, являются одними из наиболее актуальных в настоящее время. В данной работе рассматриваются вопросы, связанные с разработкой и внедрением новых методов решения задач, которые являются одними из наиболее актуальных в настоящее время.

Вопросы, связанные с разработкой и внедрением новых методов решения задач, являются одними из наиболее актуальных в настоящее время. В данной работе рассматриваются вопросы, связанные с разработкой и внедрением новых методов решения задач, которые являются одними из наиболее актуальных в настоящее время.

LA COMMUNICATION - VIRTUALITÉ ET ACCOMPLISSEMENT

par

MIHAELA POENARU

Depuis Ferdinand de Saussure la langue est considérée comme fait social, constituant un moyen de communication. Il impliquait par cela que la langue n'est pas une entité et n'existe que dans les sujets parlants et qu'elle est un ensemble de conventions (sociales) nécessaires. La parole serait, au contraire, un acte individuel de volonté et d'intelligence dans lequel il convient de distinguer, d'un côté, "les combinaisons par lesquelles le sujet parlant utilise le code de la langue en vue d'exprimer sa pensée personnelle" et, d'un autre côté, "le mécanisme psycho-physique qui lui permet d'extérioriser ces combinaisons". (F. de SAUSSURE, 1971)¹

Les linguistes venus après de Saussure ont eu des attitudes différentes là-dessus.

Chomsky² se limitait à considérer le système sous-jacent des règles génératives comme virtuellement identique chez le locuteur et chez l'auditeur, pour rendre la communication possible, mais cette opinion est assez incohérente, vu que l'identité virtuelle du système sous-jacent des règles n'est pas suffisante.

Nous dirions que, restreinte à ce domaine, ignorant le contexte situationnel, la communication est possible, mais n'est pas accomplie.

Strawson³ dit dans un article: "Nous ne pouvons espérer comprendre le langage comme le théoricien (Chomsky n.n.) vise à le faire, si nous ne comprenons pas le discours. Nous ne pouvons espérer comprendre le discours si nous ne tenons pas compte du but de communication".

La communication est ce pour quoi le langage est fait et l'étude de la langue ne saurait être limitée à celle des phrases hors contexte situationnel. "Le sens d'un message linguistique ne peut être défini que par la situation dans laquelle le locuteur émet ses énoncés et par les comportements réponses"⁴.

On arrive ainsi à l'exigence des pragmaticiens de prendre en considération, en même temps que les interlocuteurs, le contexte situationnel de la communication.

Nous allons rappeler, brièvement, le schéma de la communication, pour essayer ensuite de justifier le choix que nous avons fait de l'étude du rapport établi entre le discours direct et le discours rapporté, que nous considérons comme essentiel dans la communication effective.

Les facteurs sur lesquels repose la communication (selon R. Jakobson) sont les suivants :

	3. le message	
1. le destinataire	4. le contexte	2. le destinataire
(l'émetteur)	(le référent)	(le récepteur)
	5. le contact	
	(le canal)	
	6. le code	

Selon l'importance qu'on accorde à l'un ou l'autre de ces facteurs, on obtient les fonctions du langage, respectivement :

1. émotive	2. conative	3. poétique
4. référentielle	5. phatique	6. métalinguistique

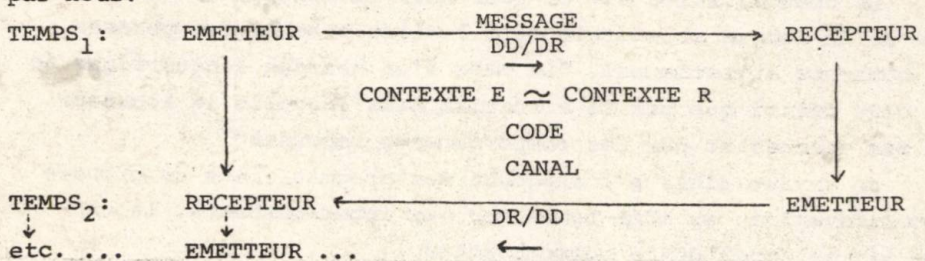
Chaque fonction est prédominante dans tel ou tel type de communication verbale.

Puisque ce qui nous intéresse repose sur la totalité du phénomène de communication, nous allons désormais considérer comme essentielle la fonction communicative/informative du langage, comprenant l'information dans le sens génétique de "forme communicable de la réalité"⁵.

La genèse de l'information réside dans le psychisme humain.

Nous allons considérer comme déterminante pour la communication la relation émetteur - récepteur (locuteur - allocutaire) dans le rapport qui s'établit entre le discours direct et le discours rapporté, appartenant "presque simultanément" aux deux interlocuteurs.

Nous proposons donc un schéma de communication qui reprend celui de R. Jakobson, tout en précisant certains aspects envisagés par nous :

Le schéma ci-dessus met en évidence le fait que la communication implique un permanent passage du discours direct au discours rapporté et inversement. Cela voudrait dire que tout message, pour communiquer (produire du sens, "faire sens") doit être rapporté. Alors seulement le code (la langue) justifie le "sérieux" de son existence, alors seulement la communication n'est pas bloquée.

C'est banal d'affirmer que si un seul facteur fait défaut la communication s'efface. Mais nous insistons sur le fait que le message est composé de discours direct et de discours rapporté à la fois, du rapport (DD/DR) qui s'établit entre eux lors de l'acte de parole.

Ce modèle se fonde sur l'opposition de l'avant et de l'après⁶, le récepteur venant toujours après l'émetteur, même si le laps de temps installé entre eux est, parfois, pratiquement insignifiant. L'encodage est impliqué dans la production du discours, le décodage est impliqué dans la réception. Plus encore, l'individu est fréquemment (sinon toujours) le décodeur des messages qu'il a lui-même encodés par différents mécanismes de rétro-action (feed-back).

Nous allons avancer l'idée que le couple langue/parole⁷, dans son acception de moyen de communication, code et message à la fois, est engendré à un niveau situé entre le discours direct et le discours rapporté lors du passage ininterrompu de l'un à l'autre. (Ce rapport pourrait être expliqué aussi comme relation obligatoire entre locuteur - allocutaire⁸).

On pourrait nous objecter que la langue/parole est générée aussi dans le discours direct seulement. Nous rejetons cette objection, pour les raisons suivantes:

1) - pour communiquer il faut être "deux", même si le deuxième est quelquefois sous-entendu. Nous ne croyons pas qu'on puisse parler "seul", sans que ce comportement ne soit déviant, c'est-à-dire bloquant toute communication. La langue (/parole) trouve sa genèse dans le processus de travail, qui suppose une collectivité. Ce qu'on appelle "langue" (compétence) est une donnée psychologique. Supposons que le premier mot proféré par un humain ait été "FEU". Il n'a rien communiqué ("chaleur", "danger", etc.) avant de se trouver "rapporté" psychologiquement à une référence quelconque ("il (me) dit qu'il y a du feu, or, de par mon expérience, je sais que le feu "donne de la chaleur", ou "brûle", etc., donc il me dit que ..."). Les soliloques mêmes sont adressés à quelqu'un. Un enfant qui joue seul cherche un interlocuteur parmi les jouets ou dans son imagination; lorsque nous marchons dans la rue, seuls, ou que nous nous

trouvons "isolés" (chez nous ou bien dans une assemblée), nous nous dédoublons (même si inconsciemment) et nous fonctionnons presque simultanément comme émetteur - récepteur; le monologue, sur scène, s'adresse à tout un public, etc.

2) - si la langue/parole n'est pas décodée (donc si le discours rapporté ne se manifeste pas) la communication n'est pas réalisée (elle est bloquée). Qu'on s'imagine, par exemple, un individu A, ne parlant pas le japonais, qui se trouve dans un avion entre Tokyo et Osaka (course intérieure donc), où l'hôtesse de l'air ne parle que japonais. S'il est cultivé, A peut se rendre compte que ce qu'il entend dans le petit récepteur attaché à son siège c'est du japonais. Il peut donc "reconnaître" qu'il s'agit d'une langue (et non pas de musique, etc.), que cette langue est le japonais, et qu'on s'adresse à lui autant qu'aux autres.

Mais il ne comprend pas ce qu'on lui dit. Alors, les séquences qui s'ensuivent restent pour lui à l'état de sons-bruits, simplement parce qu'il est incapable de les rapporter et, de ce fait, de comprendre. Il "reconnaît" le code, mais il ne le "connaît" pas et, par conséquent, il ne peut pas en user; la communication est bloquée, puisque son fonctionnement a été détruit par la perte d'un "facteur"⁹. Dans notre cas, le japonais n'existe pratiquement pas, ou, du moins, il n'existe que virtuellement.

On pourrait donner un autre exemple: A et B sont usagers d'une même langue (le français), mais ni leur culture, ni leur idéologie¹⁰ ne sont identiques, bien au contraire. Si A dit à B: "X est un Harpagon" et si B ne connaît pas l'oeuvre de Molière, il a beau comprendre "est un", il a beau comprendre que Harpagon est un nom propre, il a beau comprendre que ce nom propre devrait indiquer une qualité (défaut), il ne comprendra jamais que A avait identifié X à un "avare". Dans sa pensée surgira la question: "Qu'est-ce que A veut bien dire?", et tant qu'il ne sera pas capable de se dire: "A me dit que X est un Harpagon, or je sais que Harpagon est le type de l'avare, donc A me dit que X est un avare", la communication ne sera pas réalisée.

Nous avons fait l'expérience d'enseigner le roumain (qui est notre langue maternelle) comme langue étrangère à des Arabes. Les leçons se déroulèrent bien jusqu'au moment où il fallut introduire les indéfinis "personne" et "aucun". (On les introduit très tôt, dans les premières leçons). Tout exemple, si concret eût-il été, se trouva inefficace. En désespoir de cause, à l'aide des dessins, nous

avons dit: "En Syrie, beaucoup d'Arabes ont des chameaux; en Roumanie, personne (aucun Roumain) n'a de chameau". et, tout de suite après, nos étudiants ont été capables d'utiliser correctement les deux indéfinis.

Nous allons donner un dernier exemple: si de deux locuteurs français l'un invente un code (par exemple "argot") que l'autre ne connaît pas, ils ne peuvent pas communiquer et ce code reste au stade de bruit.

A propos de ce qu'on vient de dire, voici les mots de Brice Parain (cité par J.P. CORNEILLE¹¹): "(...) chaque mot que je prononce n'est qu'une vibration de ma voix, un FLATUS VOCIS, pour qui refuse de lui attribuer le même contenu que moi. C'est donc que ce contenu ne lui est pas nécessairement attaché, c'est que je l'y dépose en le prononçant". Et que, ajoutons-nous, ce "contenu" doit être rapporté par le récepteur.

On ne connaît que trop l'expression "nous ne parlons pas la même langue", ou bien, entre amis: "nous avons parlé ensemble et nous nous sommes entendu séparément". Que dire de: "A bon e n t e n d e u r , salut!" ?

3) - on dit, généralement, qu'on parle une langue lorsqu'on est capable de *penser* dans cette langue. Or, qu'est-ce que *penser* sinon *rappor*ter (et/ou "évoquer par la mémoire"?)? Qu'est-ce "penser" sinon la possibilité d'un contrôle (qui implique lui, "revenir au point de départ", réversibilité) conscient (ou inconscient) des opérations mentales et du mécanisme de ces opérations?

Une langue n'est pas apprise en se tenant de côté; mais par "participation" effective; or cette participation implique le fait de rapporter. C'est seulement à ce moment-là que le discours "fait sens", donc que la langue/parole trouve son accomplissement (et/ou sa justification). Penser c'est très important. Sinon, on peut s'attendre qu'on vous dise: "Tu parles sans penser!", ou bien si l'on ne rapporte pas correctement (vitesse dans la succession des mécanismes, degré d'intelligence, ou simple distraction), on ne peut trouver la bonne réponse qu'après réflexion seulement.

Damourette et Pichon ont affirmé qu'un idiome est une façon de penser. R.L. Wagner reprend cette idée et dit que si l'univers extralinguistique extérieur à nous ou intérieur (pensées, sentiments, sensations) fournit la substance de ce contenu, "il est permis de dire que les idiomes n'évoquent partout et toujours qu'une infime

partie de ce qu'il est possible d'exprimer, tout en étant aptes, par fonction, à exprimer n'importe quoi sous l'empire du besoin. D'où les deux tendances qu'on observe chez les linguistes: l'une portant certains à s'intéresser davantage aux effets de sens, aux nuances (à la sémantique), l'autre qui conduit les structuralistes à décrire les systèmes en tant que tels (les traitant comme des moyens) et à ne faire appel au sens qu'en dernier ressort. Dans cette vue le plan de l'expression étant comme la projection de celui de la structure (ou le style si l'on préfère) représente la réalisation des virtualités expressives latentes dans le système. Au terme du discours il y a du pensé, un pensé structuré par les grandes lignes du système¹².

A lire Ruwet, on trouve que les actes de parole des sujets ne dépendent pas uniquement de la compétence linguistique, ils varient en fonction d'un grand nombre d'autres facteurs: la mémoire, l'attention, l'intérêt, l'érativité, etc. Or, tous ces facteurs sont dépendants du psychisme, ils renvoient au domaine de la psycho-linguistique. Le discours rapporté apparaîtra comme une ré-élaboration qui implique le fait de "re-penser" totalement l'énoncé initial¹³.

4) - en informatique, une machine fait des opérations qui ressemblent au phénomène du "rapport". Si les primitives de langage dépassent sa capacité de désambigüiser, la machine se bloque, la "communication" entre le calculateur et l'homme n'a plus lieu.

5) - Le fait que le discours direct ne communique pas sans le rapport qu'il établit avec le discours rapporté, pourrait être vérifié également en pensant aux "conversations" téléphoniques dont l'un des correspondants est un robot. Dire "merci" à un robot qui vous donne l'heure exacte, ou demander "Mais où sont-ils?" à un robot qui vous informe que les maîtres de la maison sont absents, sont autant d'actes nuls, puisque le robot "ne vous comprend pas" et il est incapable de donner la réplique.

De même, si nous mettons face à face deux magnétophones en fonction, en guise d'interlocuteurs, les deux "produisent" du discours direct, mais ils ne se communiquent rien l'un à l'autre, parce qu'incapables de rapporter.

Il faut faire intervenir l'intelligence humaine, avec sa capacité de rapporter, pour que ces "bruits" "fassent sens".

6) - un dernier argument, mais pas le moins important, est ancré dans l'apprentissage du langage par un enfant. Dans la littérature de spécialité on reconnaît l'aptitude à apprendre comme uni-

verselle et l'on propose différentes voies pour saisir ce fascinant phénomène. L'idée générale est que dans une première étape au moins, l'enfant imite.

Nous ne croyons pas qu'il s'agisse d'imitation, mais de cet aspect de mise en relation du discours direct et du discours rapporté. Ayant pu suivre l'évolution d'un enfant de 0 à 2;9 ans et ayant étudié, parmi autres, une thèse sur l'apprentissage d'une langue¹⁴, nous avons observé comme possibles les étapes suivantes (grosso-modo):

- a) - l'enfant perçoit des objets qu'on lui présente (prise-relâche)
- b) - le babil, une fois déclenché, est imité (!) par la mère et l'enfant se trouve impliqué dans ce jeu ("elle - maman - dit ce que je dis")
- c) - suit une période où il écoute et enregistre, comprenant ce qu'on lui dit sans pouvoir s'exprimer lui-même
- d) - la mère nomme un objet ("poupée") en le lui montrant et il le nomme aussi.

Là apparaît la question: est-ce imitation?

Nous sommes tentés de dire: NON !

On pourrait, tout au plus, la nommer "imitation référentielle", car l'enfant a fait déjà l'expérience de la poupée. Si dans sa pensée il n'y avait pas: "Maman me dit que c'est une poupée", donc la manifestation du discours rapporté, l'apprentissage continuerait sans incidents (erreurs, analogies équivoques, etc.).

Enfin, on pourrait ajouter aussi l'idée qu'on apprend une langue (étrangère ou maternelle) comme de la musique: on entend, on écoute, on mémorise, on reproduit. Dès que "mémoire" intervient, on est en présence d'un acte de l'esprit qui rappelle des états de conscience passés et ce qui s'y trouve associé et, d'étape, en étape, on arrive à "rapporter".

Bien sûr que les phénomènes psychiques que nous avons esquissés sont beaucoup plus complexes et leur étude tient à un autre domaine de recherche.

Mais ce cadre doit être mis en évidence, croyons-nous, pour délimiter le domaine de l'intention, de la virtualité, par rapport à la communication effective, accomplie.

N O T E S

- 1 v. F. de Saussure (1971), *Cours de linguistique générale*, Payot, Paris.
- 2 v. "Langages", no. 17, mars, 1970, p. 32.
- 3 v. P.F. Strawson, *Phrase et acte de parole*, in "Langages", no. 17, mars, 1970.
- 4 J. Dubois (1965), *Grammaire structurale du français: nom et pronom*, Larousse, Paris.
- 5 Șt. Stössel - D.S. Ogorescu (1978), *Omul și universul informațional*, Facla, Timișoara.
- 6 J. Dubois, J. Sumpf (1969), *Problèmes de l'analyse du discours*, in "Langages", no. 13, mars.
- 7 Nous préférons nous tenir au rapport langue/parole, pour plusieurs raisons qu'on explicitera à travers ces pages, mais aussi parce que, à partir de l'idée saussurienne du signe, nous considérons que dans la communication langue et parole ne peuvent pas exister séparément.
- 8 Le locuteur (émetteur) ne possède que la langue (code); pour que celle-ci devienne parole il faut qu'il y ait un allocutaire (récepteur) (pour "rapporter" et conférer, de ce fait, le statut d'existence réelle de la communication).
- 9 Dans une telle situation, on pourrait "décoder" si l'on change de "code"; les gestes, par exemple, peuvent aider à la compréhension. Mais il ne s'agit plus de communication linguistique.
- 10 Il y a plusieurs possibilités de définir l'idéologie: - selon le marxisme, ce serait un ensemble des idées, des croyances et des doctrines propres à une époque, et une société ou à une classe;
- J. Sumpf (1979) - *A quoi peut servir l'analyse du discours?*, in "Langages", no. 55, sept./ considère l'idéologie un rapport imaginaire des individus à leurs conditions réelles d'existence, définition qui nous semble être plus proche de notre étude.
- 11 v. J.P. Corneille (1976), *La linguistique structurale: sa portée, ses limites*, Libr. Larousse, Paris.
- 12 v. R.L. Wagner (1980), *Essais de linguistique française*, Ed. F. Nathan, Paris.
- 13 v. N. Ruwet (1966), *Introduction à la grammaire générative*, Paris, Plon.
- 14 v. C. Fondet (1979), *Un enfant apprend à parler*, PUF, Dijon.

COMUNICAREA - VIRTUALITATE ȘI REALIZARE EFECTIVĂ

(REZUMAT)

Lucrarea își propune să stabilească unele elemente în funcție de care comunicarea devine din "virtualitate" "realizare efectivă". Cadrul discuției este raportul dintre discursul direct și discursul raportat, instituit între locutor și alocutor în planul simultaneității. Fără "raportare", cuplul limbă/vorbire rămâne la stadiul de

"zgomot" și numai receptarea corectă (prin discursul direct care aparține de data aceasta alocutorului devenit locutor) poate desființa "nulitatea" discursului direct (ne-"raportat") al locutorului inițial.

ELEMENTE PICAREȘTI ÎN PROZELE LUI PANAIT ISTRATI

de

CORNELIU NISTOR

În *Chira Chiralina*, aproape de final, naratorul întrerupe relatarea evenimentelor, pentru a face loc unei reflecții de tip auctorial: "O viață de om nu se poate istorisi, nici scrie. O viață de om, care a iubit lumea și a străbătut-o, e și mai cu neputință de povestit. Dar când omul acesta a fost pasionat, când el a cunoscut toate formele fericirii și ale nenorocirii străbătînd pămîntul, atunci e aproape o îndrăzneală să încerci să redai o imagine vie despre ceea ce a fost viața lui. Mai întîi, e o imposibilitate pentru el însuși, apoi pentru cei ce trebuie să-l asculte. Farmecul, pitorescul, partea interesantă a vieții unui om cu temperament puternic, zbuciumat și, în același timp, aventuros, nu stă totdeauna în faptele izbitoare ale acestei vieți. Frumusețea trebuie s-o cauți de cele mai multe ori în amănunte"¹. Cu adevărat, o profesiune de credință a scriitorului care, în imaginea contemporanilor și a posterității, și-a asimilat cu totul opera, a cărui tinerețe aventuroasă și singulară se identifică cu experiențele cruciale pe care le trăiesc eroii săi într-un spațiu geografic și uman ce se întinde de pe ulițele și cheiurile Brăilei pînă în ținuturile încărcate de fabulos ale Egiptului, Turciei, Siriei, Libanului și Greciei insulare.

Prozele lui Panait Istrati, începînd cu *Chira Chiralina* sau *Moș Anghel*, *Codin* sau *Pescuitorul de bureți*, și terminînd cu *Mihail* sau *Neranțula*, *Ciulinii Bărdăganului* sau *În lumea Mediteranei*, sînt construite prin acumulări de evenimente senzaționale, ieșite din comun, purtînd pecetea riscului și aventurii. Și, deoarece însăși existența scriitorului a fost bogată pînă la sațietate în asemenea evenimente, a existat și mai există pericolul ca senzaționalul de natură biografică să pună în umbră originalitatea operei, respectiv autonomia senzaționalului imaginat și nu trăit. Nu întîmplător, un exeget de la noi afirma, nu de mult, că "biografia este cel mai mare dușman al operei lui Panait Istrati"², fiind știut că scriitorul

Însuși, în adolescența și tinerețea lui chinuite, a fost, succesiv, chelner, plăcintar, lăcătuș, hamal, zugrav, salahor, servitor, om-sandvici, ziarist, fotograf, nelipsind nici perioadele cînd nu avea nici un fel de ocupație. Asemenea numeroșilor săi eroi, a călătorit mult, spațiul geografic cel mai familiar devenindu-i Levantul, unde a cunoscut oameni și obiceiuri, natură exotică și climat moral, a legat prietenii și unde a văzut, mai mult decît oriunde, tabloul antinomic al opulenței și mizeriei.

Ca și Maxim Gorki în anii săi de formare autodidactă, Panait Istrati și-a asumat rolul unui *picaro* real, aflat într-o permanentă căutare, mai puțin de mijloace sigure de existență, cît de acumulări de experiențe necesare cunoașterii lumii și oamenilor. Este firesc ca această biografie atît de încărcată, ca impresiile atît de incitante despre alcătuirea lumii, ca peisajul uman pe care l-a cunoscut autorul în periplusurile sale pe mare sau pe uscat, să devină principalul *izvor* al unei creații literare de largă popularitate europeană, derutantă sub aspectul culorii locale, ca și sub cel al gradului de implicare autobiografică. Sub raport spiritual și al unor experiențe cotidiene, Panait Istrati poate fi, atît Adrian Zografi, cît și Mihail, poate fi atît Samoilă Petrov, cît și Marco, poate fi Stavru sau chiar Matache, personaje dominate - ca și scriitorul - de dragostea pentru libertate, de iubirea pentru oameni și de irezistibilă dorință de a c u n o a ș t e. Dimensiunea confesivă a povestirilor este evidentă și ea a fost recunoscută de toți comentatorii lui Panait Istrati, constituind unul dintre izvoarele faimei sale europene.

Lumea prozelor lui Istrati nu este clădită pe imagini și impresii de origine livrescă, *formula confesivă*, predominantă, nu este împrumutată din lecturi anterioare, ci ea descinde firesc din nevoia de a oferi *expresie literară* unor *trădiri proprii*, transmise și împrumutate personajelor imaginate. Se poate vorbi de un original proces de topire a *confesiunii proprii* în c o n f e s i u n e ca modalitate ficțională de bază, majoritatea povestirilor istratiene, chiar și cele independente de biografia propriu-zisă a scriitorului (*Haiducii*, *Ciulinii Bărdăganului*, *Neranțula*), fiind scrise la persoana întîi. De aici pînă la adoptarea unor formule de p r o z ă p i c a r e s c ă, o adoptare *sui-generis* în stil și atmosferă orientalo-balcanică, nu mai era decît un pas, săvîrșit prin introducerea în text a m i ș c ă r i i în spațiu, precum și a unor personaje secunde dominate, la rîndul lor, de maladia relatării în amănunt a pro-

priilor necazuri sau aventuri. În același timp, această tehnică narativă divagantă (cf. *Haiducii*, *Chira Chiralina*, *În lumea Mediteranei*) favorizează apropierea textelor istratiene de *structurile narrative realiste* ale romanului picaresc, născut în Spania veacurilor XVI și XVII în opoziție cu extravaganta romanului cavaleresc și cu convenționalismul idealizat al romanului pastoral.

Principalul argument, în acest sens, ni-l oferă însăși condiția de *picaro*, comună multor eroi istratieni. Asemenea lui Lazarillo de Tormes, Guzman de Alfarache sau chiar Gil Blas (al lui Alain - René Lesage), picarii lui Panait Istrati părăsesc vatra pârintească pentru a-și căuta un rost în lume și pentru a cunoaște lumea, acea "lume largă" cum o numesc cu toții, atrași de astă dată nu de frumusețile Castiliei sau ale Aragonului, ci de cele ale Orientului, spațiu mirific și fabulos, promițător de trăiri încă vagi și nedefinite. Aflat pe băncile școlii și întrebat de învățător ce dorește să facă în viață, Adrian Zografi răspunde prompt că dorește să plece în Egipt. Universul Orientului mediteranean - cunoscut la Brăila nu numai din cărți, ci și din evocările marinarilor greci sau români - apare, în primă instanță, ca un captivant spațiu de refugiu pentru adolescentul sau tânărul care nu a cunoscut, în România începutului de veac, decât opresiune, mizerie și violență, așa cum o demonstrează povestiri ca *Ciulinii Bărăganului*, *Codin*, *La stăpîn* sau *Kir Nicola*. În lumea aceasta dură se clădesc însă și prietenii (cu Codin, cu Samoilă Petrov sau cu misteriosul Mihail), se ivesc ici-colo și oameni de suflet, apăsați de tarele existenței și ale prejudecăților xenofobe, cum e cazul plăcintarului kir Nicola, la care slujise atît Adrian, cît și Mihail. "Ei! More Adrian! Greci, turci sau tătari, nu sîntem decît niște bieți oameni. *Națiunea* este un cuvînt cu care se împăunează două feluri de oameni: șireții și proștii. Din păcate, se mai găsesc și cîțiva oameni de bunăcredință și numai mulțumită lor se mai mențin hotarele. Altfel, cuvîntul *națiune* ar fi pierit demult"³ îi transmite kir Nicola adolescentului Adrian primele învățăminte ale unei viziuni egalizatoare între oameni, singurele criterii de apreciere fiind la eroii lui Panait Istrati *bunătatea și prietenia*. "Kir Nicola" - îi spunea Adrian aceluiași personaj - "sărac ori bogat, cred c-ai fost totdeauna bun și, deci, nu trebuie să te simți rușinat de nimic ..." ⁴.

Picarii lui Panait Istrati, hoinari și vagabonzi, încercînd o mulțime de meserii - abandonate adesea fără nici o muștrare de conștiință -, aflați mereu în căutarea unui echilibru existențial greu

de definit și, deci, cu atât mai greu de realizat, purtând nume ca Adrian Zografi, Mihail, Marco, Stavru, Sotir, Barba Iani sau Bakîr, se mișcă într-un spațiu geografic extrem de cuprinzător (de la gurile Dunării până în îndepărtatul Cairo, din portul Pireu până în munții Libanului), cultivând o viziune despre lume și viață nu lipsită de nuanțe sceptice, uneori chiar cinice (Sotir).

Ion Frunzetti, vorbind o dată despre picarul din literaturile occidentale, încerca să-l definescă astfel: "*Picaro*, mucalitul a cărui povestire, redactată la persoana întâi, scriitorii caută s-o facă să treacă drept transcripția unei autobiografii autentice, este un personaj complex care a trecut din literatura spaniolă a Secolului de aur în patrimoniul universal și care va face carieră în mai toate literaturile ..." ⁵, recunoscând, în același context, și forma specifică de *umor* întilnită în prozele picarești. Or, hoiarii lui Panait Istrati ajung în spații geografice și în condiții existențiale limită care exclud de la sine umorul și gluma. Picarii istratieni sînt sau sentimentali, sau cinici, în nici un caz "mucaliți". În călătoriile lor, ei descoperă o lume în care violența, înșelăciunea, oprimarea aproapelui, viciile de natură biologică, umilința celor săraci și îngîmfarea celor avuți se bucură de recunoaștere și protecție oficială. Personaje ca Nazim Efendi, Mustafa-bei, Solomon Klein sau Vangelis întrupează vîrfuri ale acestei lumi despotice și violente ce savurează cu nepăsare și cinism plăcerile rafinate ale unui Orient crepuscular.

În contact cu *neoamenii* din țară sau cu cei din alte părți, picarii istratieni cunosc umilințe morale și mizerie fizică, permanentă și incomensurabilă lor *s u f e r i n ț ă* distanțîndu-i net de clișeul picarului tradițional european. Cel din urmă depășea situațiile critice printr-o vorbă de duh sau înșelînd, la rîndul său, pe stăpîn sau pe posibیلیi asupritori, în timp ce picarul istratian își conservă *i n o c e n ț a* și *p u r i t a t e a* morală prin întoarcerea, în situații limită, spre sine însuși. Dintr-un personaj dinamic și activ, el devine un *personaj reflexiv*, formula confesivă a prozei lui Panait Istrati validîndu-și pe deplin, în asemenea momente, capacitățile introspective. "Adevărul e că vagabonzii lui Istrati au un cult exagerat al propriului lor eu" ⁶ remarcă o dată Al. Oprea. Întorși spre sine, meditînd - uneori în stil dostoevskian - asupra destinului lor care părea a fi singular, picarii istratieni dobîndesc, fiecare în parte, o culoare proprie, devenind *individualități bine definite*, depășind schematismul riguros

după care era construit pîcarul sau vagabondul tradițional.

Trebuie evidențiat și faptul că, prin translația de la *vagabondul tradițional* - creionat după vechiul clișeu picaresc - la *vagabondul individualizat*, Panait Istrati se înscrie într-un proces mai larg, de *m o d e r n i z a r e* a picarescului european din secolul al XX-lea, remarcat și de Jacques Petit în comunicarea prezentată, în aprilie 1970, la Strasbourg, în cadrul Colocviului dedicat romanului⁷. În literatura modernă, remarca Jacques Petit referindu-se la romane semnate de un Robert Sabatier, un Jean-Marie Gustave Le Clézio, un Henri-François Rey ș.a., nu mai prezintă interese deosebit nici călătoria, nici aventura, cît "caracterul îndecis, hazardant, al vieții eroilor"⁸, puși în situație de *pîcaro*. Prin propria lor *implicare* în realitatea narată, aceștia sporesc autenticitatea și caracterul demascator al propriului *t e x t*, relatat la persoana întîi.

Departa de a mai fi doar *personaj-martor* sau chiar *personaj-pretext* ca Lazarillo de Tormes, Guzman de Alfarache, Simplicius Simplicissimus sau Gil Blas, *hoinarul-pîcaro* din prozele lui Panait Istrati, în virtutea aceluiași puternic cult al eului, se situează pe sine în centrul narațiunii, devenind punct de atracție cu drepturi egale față de prezentarea mediului fascinant, strident colorat, prin care se mișcă eroul. În acest sens, textul integral al *Chirei Chiralina* (cuprinzînd trei povestiri : *Stavru*, *Chira Chiralina* și *Dragomir*) poate fi interpretat atît ca o pătrundere treptată în mediul și atmosfera Orientului, cît și ca un *Bildungsroman* al personajului Stavru, inițiat involuntar în tainele viciilor orientale, devenit apoi *pîcaro* pornit în căutarea surorii sale. Fabulosul tablourilor orientale se împletește aici cu tehnici ale prozei de analiză, ambele modalități fiind utilizate în justificarea alunecării lui Stavru pe panta viciului. Ținînd seama chiar și numai de *Chira Chiralina*, pe bună dreptate se poate constata la ora actuală că "Panait Istrati este cel mai mare evocator, în sensul descriptiv anecdotic, al zonei meridionale, dunărene, iar opera lui reprezintă expresia artistică cea mai amănunțită a influențelor greco-turce în civilizația și spiritualitatea românească"⁹.

Dacă însă Stavru rămîne pînă în cele din urmă un histrion, un bufon de la Dunăre, care nu ia viața în serios, ceilalți picari istratieni se află la polul opus. Misteriosul Mihail, la origine nobil rus, care și-a abandonat starea socială și materială pentru a fi *el însuși* vagabondînd prin lume, intră în viața tînărului brîi-

lean Adrian Zografi aducînd cu sine o adevărată "teorie" despre necesitatea *s u f e r i n Ț e i* ca act cu valențe gnoseologice, ca act formativ. El devine, într-un șir succesiv care îi înregistrează pe Codin, "căpitan" Mavromati și kir Nicola, un alt dascăl *între cele ale vieții*, contribuind la modelarea viitorului *picaro* Adrian. Printre altele, ca un autentic personaj coborîtor din paginile lui Dostoievski, Mihail atrage atenția asupra descoperirii adevărului pe calea suferinței liber-consimțite, ținînd în mijlocul naturii sălbătice a bălților Dunării, o zguduitoare expunere despre *bucurie* și *suferință*, din care cităm parțial: "Stă scris: mizeria și durerea fac pe om sincer. Merg mai departe: suferința creează bucurii. Perfidia fericirii ușoare, lășitatea plăcerii gratuite, beatitudinea sentimentală gen Narcis, ne obosesc nervii, privează pe om de ceea ce viața conține mai bogat omenesc și secătuesc plămîndeale izvoare ale vieții unilaterale, de care dispune orice ființă care n-a cunoscut marile dureri. (...). Ei bine, nu-i decît o singură cale în stare să primească debitul izvoarelor noastre de bucurie: suferința. Da, numai ea e în stare să ne facă sinceri, dar cu condiția ca omul, copleșit de ea, să nu fie, de data asta, admirat de-a-ndoaselea, căci atunci, dacă e vorba să rămîie ușuratic toată viața, mai bine să simtă ușurința aurului care trece, decît urma păduchilor care rămîn ..." ¹⁰. Mihail este, poate, cel mai complex și contradictoriu, cel mai straniu și nedefinibil personaj istratian. Întrupează numeroase afinități cu dostoievskienii "oameni din subterană", doar că epoca modernă nu-i mai permite claustrarea și izolarea, ci îl obligă să se miște în permanență într-un *s p a Ț i u* care este același, geografic și social vorbind, cu al celorlalți hoinari istratieni. Involuntar aproape, Mihail este pus să opteze pentru aceeași soluție a *l i b e r Ț ă Ț i i*, sfidînd opinia publică prin vagabondaj și mizerie.

Picarul lui Panait Istrati, după ce a trecut prin experiența unor drame inițiale (pentru Adrian Zografi, uciderea lui Alexe de către Codin și a acestuia de propria sa mamă; pentru Stavru, cruzimea tatălui și a fratelui mai mare, ca și claustrarea Chirei într-un harem turcesc; pentru Marco, dereglarea psihică a lui Epaminonda și apoi uciderea Neranțulei), simte nevoia unei *libertăți absolute* pentru a se regăsi pe sine într-un alt spațiu și între alți oameni. "Vocația libertății reprezintă motivarea aventurilor eroilor istratieni, precum mînia lui Poseidon e pretextul peregrinărilor lui Ulise" ¹¹ constata cu cîțiva ani în urmă Gabriela-Maria Pinte. Ajuns

În Egipt, la Cairo, ducînd o existență precară, Adrian Zografi exclamă retoric: "Îmi iubesc frumoasa viață, pentru ea însăși. Sînt fericit că mă aflu în Egipt, că sînt liber, că mănînc în fiecare zi, dacă îmi dă mîna și chiar postînd, dacă asta îmi surîde, dacă uneori libertatea mi-e mai necesară decît pîinea..."¹².

Neîndoios, este vorba la Panait Istrati de o l i b e r t a - t e de un anumit fel, care presupune multă mizerie fizică, multe privațiuni față de cele omenești, dar și multă, dureros de multă umilință într-un spațiu geografic specializat de secole în astfel de practici. Iată, de pildă, lecția de "libertate" oferită lui Stavru de către bunul și generosul Barba Iani: "... să-ți cumperi un ibric de salep și cești, adică ceea ce vezi că am și eu și care mă face să trăiesc - de douăzeci de ani - în deplină libertate. (...) Îngăduitorul pămînt al Anatoliei se va întinde larg și liber înaintea ta. Da, liber, căci - orice s-ar spune despre acest pămînt absolutist turcesc - nu este altul pe care să poți trăi mai liber, cu o singură condiție însă: să te faci mic, să dispari în mulțime, să nu te deosebești prin nimic de alții, să fii surd și mut ... Atunci și numai atunci te vei strecura pretutindeni, nezărit"¹³.

Picarii tradiționali, poate și în virtutea statutului lor de *personaj-martor*, nu conving și nu emoționează ca individualității umane. Viața lor este supusă mizeriilor de tot felul (bastonade, infometare, înnoptare sub cerul liber, epuizare fizică, sporadice claustrări în închisoare), dar niciodată nu se află într-o primejdie reală. Aventura, în care și-ar putea risca realmente viața, le este necunoscută. În schimb, hoinarii lui Panait Istrati, în numele "libertății" menționate anterior, vin în întîmpinarea primejdiei "petrecîndu-și viața între aventuri consimțite și aventuri impuse"¹⁴. Ei cunosc mereu gustul amar al înjosirii biologice (*Chira Chiralina*, *Neranțula*, *În lumea Mediteranei*), riscul de a-și pierde libertatea pentru un timp îndelungat (*Dragomir*, *Baktr*), crima și furtul (*Codin*, *La stăpîn*), nici "jocul" voluntar cu moartea nefiind exclus din registrul de experiențe tragice (*Pescuito-rul de bureți*). Și totuși, cînd e pus să aleagă între *bunăstare* și *prietenie*, picarul istratian nu șovăie să opteze pentru prietenie, iar cînd e pus să aleagă între "lanțuri aurite" și cea mai neagră mizerie, alege sărăcia cea mai crîncenă, care la Panait Istrati devine sinonimă cu cinstea, puritatea, buna-cuviință, sentimentul de solidaritate cu cei mulți și, paradoxal, cu l i b e r t a t e a.

Există în prozele lui Panait Istrati o accentuată notă de

rism, născută din asemenea dimensiuni ce elogiază calitățile morale funciare ale omului. Povestirile sale, devenite celebre prin atmosfera și culoarea de fabulos oriental, își conservă totuși a c t u a l i t a t e a mult mai mult prin relevarea profundă a omenescului. Sînt proze în care o m e n e s c u l, chiar pus uneori sub semnul întrebării, își proclamă victoria absolută prin elogiul implicit adus celor mai nobile valori morale ale umanității.

N O T E

- 1 Panait Istrati, *Chira Chiralina*, ediție îngrijită, prefată și note de Alexandru Talex, București, Editura Minerva, 1982, p.130.
- 2 Ovidiu Ghidirmic, *Zaharia Stancu sau interogația nesfârșită*, Craiova, Scrisul Românesc, 1977, p. 24.
- 3 Panait Istrati, *Chira Chiralina*, ed. cit., p. 337.
- 4 *Ibidem*, p. 339.
- 5 In vol. *Isprăvirile unor vîntură-lume. Proză picarescă spaniolă*, București, E.L., 1961, p. XIII.
- 6 Al. Oprea, *Panait Istrati*, București, E.L., 1964, p. 137.
- 7 Vezi Jacques Petit, *Permanence et renouveau du picaresque*, în vol. colectiv *Positions et oppositions sur le roman contemporain*, Paris, Editions Klincksieck, 1971, p. 45-53.
- 8 *Ibidem*, p. 47.
- 9 Ovidiu Ghidirmic, *Op. cit.*, p. 26.
- 10 Panait Istrati, *Neranțula și alte povestiri*, ediție, prefată, traducere și bibliografie de Alexandru Talex, București, Editura Minerva, 1984, p. 274.
- 11 Gabriela-Maria Pinte, *Panait Istrati*, Editura Cartea Românească, 1975, p. 120.
- 12 Panait Istrati, *Neranțula ...*, ed. cit., p. 569.
- 13 Panait Istrati, *Chira Chiralina*, ed. cit., p. 125-126.
- 14 Gabriela-Maria Pinte, *Op. cit.*, p. 120.

ELEMENTS PICAQUES DANS LA PROSE DE PANAIT ISTRATI

(RÉSUMÉ)

En partant de certains clichés du roman picaresque traditionnel - en l'espèce du roman picaresque occidental, né dans l'Espagne des XVIe et XVIIe siècles -, l'auteur démontre l'appartenance de la prose de Panait Istrati à la vaste zone de la narration picaresque de type européen. En même temps, en partant de l'analyse de plusieurs récits très connus de Panait Istrati, on met en évidence le spécifique du picaresque chez Panait Istrati, ayant pour synonyme, dans la littérature roumaine, un picaresque défini par un style et une atmosphère caractéristiques de l'orient balkanique.

En notant de forte présence des éléments autobiographiques, ainsi que certaines influences spirituelles et littéraires de l'Europe orientale - parmi lesquelles certains échos manifestes de l'oeuvre de Dostoievski -, l'auteur voit l'originalité du picaresque chez Panait Istrati dans un déplacement de l'intérêt de l'*aventure* vers l'analyse (bien moderne) de *cas moraux et psychologiques*.

In order to make the most of the material at hand, it is necessary to select the most important points and to present them in a clear and concise manner. This is especially true in the case of a large volume of material, where it is impossible to discuss every detail. The selection of material should be based on its importance and its relevance to the subject at hand. It is also necessary to present the material in a logical and systematic manner, so that the reader can follow the argument and see the connection between the different points. This is especially true in the case of a large volume of material, where it is impossible to discuss every detail. The selection of material should be based on its importance and its relevance to the subject at hand. It is also necessary to present the material in a logical and systematic manner, so that the reader can follow the argument and see the connection between the different points.

12

UN ROMAN "FLAUBERTIAN "

de

LIVIU CIOCĂRLIE

Lamiez, ultimul roman, neterminat, al lui Stendhal este puțin comentat deși, prin unele trăsături, ar putea să-i intereseze pe criticii actuali. Românul uimește încă de la început, din scurta prefață, ale cărei propoziții par emise de un adept al Noului Roman. În timp ce realistul autentic își începe lucrul alcătuiind mai întâi un proiect minuțios, Stendhal declară surprinzător: "Nu-mi fac nici un plan. Când mi s-a întâmplat să-mi fac, m-a dezgustat de roman următorul mecanism: încercam să-mi amintesc scriind romanul lucruri la care mă gândisem scriind planul; la mine memoria suprimă imaginația"¹. Rezultă că pentru Stendhal, ca și pentru moderni, gândirea nu precede actul scrierii, ci coincide cu el. Cum singur o spune, în această situație scrierea se autogenerează. "Pagina pe care o scriu îmi dă ideea celei următoare..." (p. XXI).

Mai mult decât atât, printr-o afirmație a sa Stendhal pare să străbată dincolo de Noul Roman, anunțând teoria lui Jacques Derrida despre scriere ca urmă ce se șterge pe măsură ce înaintează: "Talentul meu, dacă e vorba de talent, este acela de *improvisator*. Uit tot ce scriu ..." (p. XII).

Totuși, să nu forțăm lucrurile prin anacronisme spectaculoase care, de multe ori, sînt lipsite de substanță, și să vedem mai bine dacă nu cumva concepția din *Lamiez* îl anunță nu pe Robbe - Grillet, ci pe cel aflat la originile tendinței a cărei ultimă etapă va fi reprezentată de Robbe - Grillet, și anume pe Flaubert. O asemenea trăsătură poate fi observată în structura narativă a romanului comentat. Ca și *Madame Bovary* mai târziu, *Lamiez* începe cu o parte scrisă la persoana întâi și atribuită unui narator care dispare brusc la un moment dat, lăsînd ca mai departe povestirea să se desfășoare la persoana a treia, adică, de fapt, impersonal. E drept, însă, că în timp ce la Flaubert nu avem nici o știre despre identitatea celui care povestește în primul capitol, după cum nici în legătură cu dispariția lui nu primim vreo explicație, la Stendhal discontinuitatea structurală este mediată de unele lămuriri. Naratorul inițial este "fiu de notar nu prea bogat" (p. 3)

și dispare deoarece se expatriază în America unde își moștenise un unchi. Totuși, informația despre motivul dispariției se dă pe un ton ce permite să se creadă că adevăratul motiv al modificării este de ordin literar și constă, probabil, în spiritul de improvizație care animă întregul roman. Iată fraza: "În 1818 avui fericirea să dobîndesc pe unul din acei unchi în America atît de frecvenți în vodeviluri" (p. 31). Cît despre o altă informație - "scriu acestea în 1840, după douăzeci și doi de ani" (*ibid.*) - mai curînd face confuză decît lămurește situația naratorului în roman. Nu aflăm cu ce scop consemnează întîmplări de mult trecute și nici dacă urmarea povestirii, cea scrisă la persoana a treia, îi este datorată tot lui. Ca atare, rolul său mediator nu este pe deplin funcțional și o anumită incertitudine persistă cu privire la modificarea perspectivei narative.

O altă incertitudine este creată de o frază din *Cuvîntul înainte*, frază al cărei sens pare să premeargă cu ezitare unui procedeu flaubertian: "... nemaifăcînd nici un plan, decît în mare, îmi astîmpăr focul prostindu-mă cu *expresii* și *descrieri* adesea inutile și care trebuie șterse cînd se ajunge la ultimele scene" (p. XXII). Așadar, Stendhal tindea să înlocuiască concepția realistă a operei cu preocuparea pentru limbaj și cunoștea plăcerea de a descrie pentru a descrie, fără a-i da descrierii un sens, însă apartenența lui la realism îl împiedică să introducă asemenea fragmente în roman. Ulterior, unul din aspectele înnoirii romanului de către Flaubert va consta tocmai din acumularea de descrieri lipsite de funcție realistă, adică neinvestite cu sens referitor la personaje.

În legătură cu caracterul autoreferențial al cărții, sau, mai simplu spus, în legătură cu faptul că preocuparea scriitorului este de data aceasta mai puțin să exploreze lumea reală și mai mult să se lase în voia unui exercițiu literar, să mai amintim și precizarea: "... Carville este un loc pe care nu-l veți găsi pe hartă ..." (p. 4). Cu alte cuvinte, spațiul cărții este fictiv, existent numai între copertile ei. Surprinzător de actuală pare o altă autoreferire prin care Stendhal își pune sub semn de întrebare romanul: "Aceste aventuri sînt puțin edificatoare și această nuvelă e o carte slabă" (p. 31). Ce-i drept, însă, autoreferirea făcută într-o notă de subsol este mai puțin caracteristică pentru spiritul cărții decît altele, asemănătoare acelea cu adresările către cititor ale unor prozatori din secolul al XVIII-lea. Dacă citito-

rul va îngădui, am să-i spun..." (p. 30), sau "... adio, o, cititor binevoitor, nu vei mai auzi vorbindu-se despre mine" (p. 32).

De altfel, întregul roman amintește de unele narațiuni din veacul al optsprezecelea, și anume de romanele picarești: situațiile create nu sînt explorate pînă la capăt, cu o vădită grabă autorul schimbă scena, nu evită întîmplările rocambolești, traversează rapid etapele existenței lui Lamiel, nu insistă caracteriologic asupra personajelor, nu pare preocupat de a construi riguros. Din toate acestea decurge o oarecare inconsistență a operei, care dă pe alocuri impresia de divertisment.

Este păcat că Stendhal n-a apucat, ori nu și-a propus să obțină tot ce se putea din premisele cărții sale, căci mai ales una dintre acestea era promițătoare, și anume imoralismul lui Lamiel. Personajele moralmente tarate formează galerii nesfîrșite în romanul realist al secolului al XIX-lea, dar față de nici unul din ele, cu excepția parțială a lui Vautrin din *Comedia umană*, atitudinea naratorului nu este mai greu de surprins decît aceea a povestitorului stendhalian față de Lamiel. Și Julien Sorel, în *Roșu și Negru*, are defecte, însă e limpede că ceea ce precumpănește la el este calitatea umană. Ca și Julien, Lamiel pare a se bucura de adeziunea simpatetică a autorului. Ca și Julien, ea are o puternică personalitate, dar ceea ce domină în cazul ei este fascinația răului. Nexul ființei ei este frustrarea, neputința de a se încălzi prin iubire. Bîntuită, s-ar zice, de propria ei răceală, Lamiel se aruncă în cele mai riscante experiențe. Iată, de altfel, cîteva din trăsăturile ei, așa cum sînt definite de scriitor:

"... cerul îi dăduse un suflet ferm, batjocoritor și puțin susceptibil de un sentiment tandru" (p. 118).

"Inima ei nu era deloc tandră, dar spiritul ei era distins" (p. 177).

"Curiozitatea profundă (...) era, la drept vorbind, singura ei pasiune" (p. 295).

În sfîrșit, într-o rapidă relatare a ceea ce urma să i se întîmple eroinei în partea finală a romanului - căci, în pofida afirmației lui Stendhal, opera are un plan -, în acea relatare rapidă, deci, se spune despre Lamiel:

"Viața ei dezordonată se petrecea într-o goană după țeluri pe care ardea să le atingă, sau după desfătări în orgii. Chiar și atunci își folosea imaginația arzătoare ca să împingă orgia spre excese de necrezut și mereu primejdioase, căci pentru ea a

unde nu era primejdie nu era nici plăcere ..." (p. 315).

Luptînd împotriva răcelii ei constitutive, Lamiel se va azvîrli de-a dreptul în foc. Ea nu va cunoaște iubirea, adică nu se va încălzi lăuntric, decît apropiindu-se de un asasin căruia-i va deveni complice și în urma morții căruia va provoca un incendiu² fatal. Metaforic, s-ar putea spune că Lamiel se aruncă în infern. La o lectură atentă se dovedește că metafora are suport textual. Natura infernală a personajului este, în repetate rînduri, cînd numită cînd sugerată în roman.

Din tot ce descoperă la oameni, nimic n-o atrage mai multe pe Lamiel decît impietatea. Doctorul Sansfin îi este din adolescență profesor de necredință, cabaretiera Merlin o învață să rîdă de bi-goți, iar cînd ajunge la Paris "Dintre toate tovarășele ei vesele de plăceri, Lamiel o distinsese pe Caillot, o tînără actriță de varietăți, atît de plină de spirit, de un spirit atît de necredincios!" (p. 278). În discuția cu un abate, Lamiel aduce argumente potrivnice religiei pe care acesta nu le poate respinge într-un fel satisfăcător (cf. p. 298). Atitudinea atee îi vine mai mult din natură decît din educație, încît nu degeaba cunoscîții "o numeau pe Lamiel *fiica diavolului*" (p. 27). În loc s-o sperie, învinuirea o bucură. "Cu atît mai bine dacă sînt fiica diavolului, răspunde ea; tatăl meu, diavolul, va ști să-mi păstreze voioșia" (p. 49).

Mult mai interesante decît luările de poziție explicite sînt conotațiile referitoare la natura infernală a eroinei. O frază a scriitorului citată de prefațatorul ediției din 1889 schițează o teorie a conotației. Aceasta insinuează sensul "în substructurile edificiului" (p. X), permițînd astfel ca profunzimea să nu fie ostentativă și să nu-i dea textului prea multă gravitate.

De exemplu, cabaretiera care își atrage "cea mai tandră stimă" a lui Lamiel și care îi comunică acesteia impietatea ei, se numește, reamintesc, cumătra Merlin - Merlin fiind, cum se știe, numele unui personaj investit cu puteri diabolice în ciclul romanes medieval al regelui Arthur. Doctorul Sansfin, dascăl și acesta de impietate al lui Lamiel, va deveni, potrivit proiectului, "senatorul conte Malin" (p. 321). Or, Malin este unul din feluritele nume ale diavolului. La Paris, Lamiel va participa la petreceri în turnul Nesle, loc blestemat unde se desfrînaseră pe vremuri soția și cumnata regelui Ludovic al X-lea, nelegiuire în urma căreia vinovatele fuseseră sugrumate din ordinul încoronatului încornorat.

Un schimb de replici în aparență anodin - "Où va madame? - A la barrière d'Enfer". (p. 291) - are, de fapt, o rezonanță sinistrală care ni-l amintește din nou pe Flaubert. La acesta, în *Madame Bovary*, după ce i se refuză un împrumut pentru ea vital și după ce începe să-și piardă speranța, Emma iese din casa celui zadarnic solicitat și o ia la dreapta "comme pour gagner le cimetière". Departe de a indica numai o deplasare în spațiu, aceste cuvinte sînt premonitorii și anunță deznodămîntul apropiat.

Altă dată, Lamiel își cumpără o pălărie pe strada Dragonului. Pălăria "era acoperită cu un văl negru foarte des și cînd Lamiel îl ridică, abatele zări o figură stranie" (p. 294). S-ar zice că sub vălul cumpărat pe strada Dragonului eroina se schimbă la față luîndu-și înfățișarea adevărată, aceea a unui Autre. Prin natura ei, ea este diferită de oameni, iar prin statutul ei romanesc este diferită de personajele prozei realiste. Nu după multă vreme, Flaubert va îndrăzni să-și declare identitatea cu doi imbecili, Bouvard și Pécuchet, personajele unui roman ținut într-o tonalitate exasperant de impasibilă. În ceea ce-l privește, scriindu-și ultimul roman Stendhal ezită încă să-și fixeze poziția și de aceea, probabil, îi dă romanului un aer superficial. Neterminat și în parte ratat, *Lamiel* se înscrie printre acele eșecuri care în perspectiva vremii sînt mai semnificative decît multe opere fără cusur.

N O T E

1 Stendhal, *Lamiel*, Librairie moderne, 1889, p. XXI. Voi cita din această ediție indicînd numărul paginii în text.

2 În chip semnificativ, Vautrin, celălalt personaj malefic față de care un scriitor realist din secolul al XIX-lea manifestă o atitudine ambiguă, se află tot sub semnul focului. În *Mos Gcriot* îl vedem cu țeasta acoperită de păr cărămiziu; sub lucirile părului "capul și figura (...) se iluminară subit, aprinse parcă de un foc infernal".

UN ROMAN "FLAUBERTIEN"

(RÉSUMÉ)

L'article représente une tentative de définir le statut ambigu de *Lamiel*, ce divertissement romanesque de Stendhal qui par certains aspects continue la prose du XVIIIe siècle et par certains autres nous semble annoncer le roman flaubertien. Il s'agit de quelques principes énoncés dans la préface, du changement de personne grammaticale du narrateur au cours de la narration.

surtout de l'écriture connotative. Pour mettre en évidence ce dernier aspect, on analyse les connotations qui révèlent la nature infernale de Lamiel.

LE TEXTE MÉDIÉVAL - APPROCHE SÉMIOTIQUE

par

MARGARETA GYURCSIK

Les médiévistes ont été parmi les premiers à "moderniser" leurs recherches, voire à "renouveler leurs méthodes à la lumière de la poétique moderne"¹. Dans son *Essai de poétique médiévale* Paul Zumthor a jeté les bases d'une théorie du discours poétique permettant d'étudier la littérarité de l'oeuvre médiévale et de la décoder "à la fois selon son propre système et pourtant sans anachronisme"². Suivant les diverses étapes qui ont jalonné la recherche littéraire contemporaine, les médiévistes ont appliqué à la littérature médiévale l'analyse structurale, la théorie du texte, celle de l'intertextualité ou encore celle, plus récente, de la réception. En raison d'une certaine ambiguïté dont l'effet est ressenti par le lecteur moderne, l'oeuvre médiévale a incité maints chercheurs à une "lecture plurielle" censée mettre en évidence le dynamisme sémantique des textes médiévaux. Ainsi Françoise Barteau³ aborde un même texte - le *Roman de Tristan et Iseut* - sous des angles différents, afin d'en donner plusieurs lectures qui, combinées et superposées, représentent un premier pas vers une lecture "totalisante". L'auteur projette sur le roman analysé un "système d'approche multi-angulaire" comprenant une lecture dialectique fondée sur l'étude du contexte politico-socio-économique, une lecture psychanalytique, une lecture phénoménologique, une lecture structurelle, etc., en vue de décrire la structure complexe du texte et d'en surprendre le fonctionnement à divers niveaux. Une telle lecture présente l'avantage de dévoiler le double mouvement dont le texte médiéval est le produit, à savoir un mouvement visant à les imposer au lecteur, et un mouvement contraire, visant à produire des sens "subversifs" à l'adresse des idées établies et des valeurs figées. Il nous semble pouvoir affirmer que le grand mérite des médiévistes actuels dont Zumthor en premier lieu, est justement d'avoir saisi la spécificité du texte médiéval d'être simultanément clôture et ouverture. Il est clôture dans la mesure où il est rigoureusement structuré et pose les sens immuables de l'idéologie médiévale. Il est ouverture dans la mesure où il ébranle ces sens et les met en question, permettant ainsi aux générations successive de lecteurs de reprendre les ques-

tions à leur compte et aux critiques de tenter des "lectures plurielles".

Le plus difficile reste pourtant à faire. C'est que les médié-istes ont ébranlé le mythe de l'univocité de l'oeuvre médiévale et ont récupéré les grands textes médiévaux en tant qu'"oeuvres ouvertes". Mais ils n'ont pas pleinement exploité le modèle sémiologique proposé par Zumthor dans son *Essai de poétique médiévale*. Or l'étude de la "textualité" de l'oeuvre médiévale, de sa spécificité en tant que "texte" pourrait fournir des arguments importants en faveur de l'idée que la "rupture"/la "Révolution" poétique de la fin du XIX-e siècle a été patiemment préparée par un long "travail textuel".

Nous nous proposons d'analyser dans cette perspective l'oeuvre qui marque, dans l'histoire de la littérature française, le premier moment de la "marche" vers le Texte, à savoir la célèbre *Chanson de Roland*.

L'oeuvre médiévale allie l'écrit et le dit, voire l'écriture et la parole. Elle est un "fait de langage complet" dont l'énoncé est indissociable de l'énonciation: celle-ci implique "des facteurs personnels et situationnels partiellement étrangers au système linguistique" (geste, voix)⁴. Par la parole, l'oeuvre médiévale est "présente" à son auditoire, tout en s'insérant dans l'histoire collective et individuelle. Face à la parole, l'écriture représente, elle, un "espace autonome" ayant un code spécifique, surdéterminé. Selon Zumthor, "c'est l'écriture qui explique et justifie la pluri-dimensionnalité du texte, opposée à la linéarité de la parole, ainsi que le caractère ambigu de son historicité. Le texte nie l'histoire individuelle, dans la mesure même où la parole au contraire l'affirme et peut-être la fait. Il se superpose à l'histoire, lui offrant, comme un miroir brisé où elle reflète fragmentairement ses sens référentiels, successifs et, dans cette perspective, accidentels. Par l'écriture se crée un espace autonome, un tissu de figures où le temps de l'auteur et celui de l'auditeur se mêlent dans un déchiffrement continu de quelque chose qui les transcende en les englobant"⁵. C'est à partir de cette opposition écriture vs. parole que nous allons essayer de définir la spécificité du "texte" médiéval en tant que pratique signifiante et prouver qu'on peut déjà parler d'une "stratégie sémiotique" de l'auteur médiéval visant à ébranler, par le "jeu du signifiant"⁶, la linéarité de la communication directe avec son récepteur.

La chanson épique est, comme toute oeuvre médiévale, une ten-

tative de relever et d'interpréter les symboles du monde. Ou, autrement dit, de dévoiler une transcendance universelle et un vaste système de relations symboliques univoques. *La Chanson de Roland* repose sur une telle "pratique sémiotique cosmogonique"⁷ qui engendre une structure figée, fondée sur des oppositions nettement marquées dont les termes sont incompatibles: Héros vs. Traître, Chrétiens vs. Païens, Bien vs. Mal. Ce système d'oppositions et de connexions symboliques univoques clôt le texte et en exclut toute surprise, du fait que la fonction symbolique préexiste à l'énoncé symbolique. En effet, la première strophe du poème renferme déjà une préfiguration de sa fin, de même qu'une sorte de "mise en abîme" du poème tout entier. L'opposition fondamentale Charlemagne/Chrétiens/Bien vs Marsile/Païens/Mal y est énoncée, on y préfigure la solution - prévisible - du conflit et l'on dirige la lecture conformément à une option éthique/idéologique préétablie⁸.

C'est que la pratique symbolique repose notamment sur l'anticipation qui préfigure les principaux moments de l'action bien avant qu'ils aient lieu. On anticipe la trahison de Ganelon et le malheur qui en résulte⁹, la mort du traître¹⁰, le désastre de l'arrière-garde¹¹, la mort de Roland (préfigurée par l'image apocalyptique de la fin du monde¹²). Les rêves de Charlemagne, qui se répètent d'une manière obsédante, ont également un rôle anticipatif (voir *lais* LXI, LVII, LXVIII, etc.). Il est intéressant de remarquer que là où les éléments d'anticipation manquent, cette absence est ressentie comme une menace à l'adresse de la clarté du message. L'action épique et les actes des personnages visent eux aussi à raffermir l'ordre symbolique et ses normes, toute résistance et tout refus sont désignés comme étant vains. C'est que le système symbolique défend sa cohérence contre toute tentative d'y faire pénétrer des éléments subversifs par rapport au sens posé. Aussi le système symbolique assume-t-il la linéarité de la parole hiérarchisante qui impose des oppositions nettes et des valeurs consacrées par la tradition.

Sur cette parole linéaire l'écriture greffe son trajet sinueux, en créant un espace où les sens s'affrontent et s'interrogent. Paradoxalement, la menace la plus grave à l'adresse du système symbolique vient de la part d'un élément censé constituer son principal support. Il s'agit de Roland, personnage-symbole qui incarne d'une manière programmatique les valeurs de l'ordre établi¹³. Le chevalier exemplaire - et conscient de l'être - refuse pourtant certains sens

préétablis imposés par la norme/par Charlemagne. Il refuse également de faire "ce qui se doit" et ce que l'on attend de lui. Aussi s'oppose-t-il ouvertement à son seigneur en énonçant des idées qui contreviennent à celles, communément acceptées, par tous les autres¹⁴. Face à tous ceux qui défendent l'ordre/la paix au nom du bon sens et des préceptes moraux¹⁵, Roland est un générateur de désordre par certains de ces actes tels que la désignation de Ganelon pour la mission auprès de Marsile ou le refus de sonner du cor - actes qui désorganisent le système et produisent des significations imprévues, étrangères à l'ordre symbolique de la chanson épique. Poussé par Roland, Ganelon devient traître: il s'agit donc d'une transgression du personnage-type et d'une évolution chevalier preux → traître qui s'oppose à l'immobilité du personnage épique. En refusant de sonner du cor, Roland se voit attribuer des déterminations telles légèreté, démesure, folie, censées contredire le modèle du chevalier épique.

Par ce refus - bien que partiel - de se plier aux règles figées de la structure symbolique, Roland représente l'élément le plus actif au point de vue sémiotique. Il oppose au paradigme donné: ordre - mesure - sagesse un paradigme nouveau: désordre - démesure - folie. Sa présence devient du coup une menace et sa disparition une nécessité pour souvegarder le paradigme initial propre au système symbolique:

"Son orgueil est bien fait pour le perdre, car chaque jour il s'offre en proie à la mort. Vienne qui le tue: nous aurions paix plénière!" (laisse XXIX).

Nous croyons pouvoir affirmer que Roland représente en l'occurrence une pratique sémiotique dirigée contre la pratique symbolique, mais prévue par cette dernière comme un écart possible de ses normes - écart nécessaire telle une "vaccine" comme dirait Roland Barthes. Autrement dit, il se produit un raffermissement du système symbolique par l'assimilation des significations nouvelles engendrées par les écarts temporaires. Quant à la nécessité de l'écart, elle est illustrée notamment par le fait que ses fonctions sont assignées, après la disparition de Roland, à un autre sommet du système symbolique: Charlemagne. Après la mort de son neveu, l'empereur ne veut plus lutter, devient incapable de toute action, s'écarte, en d'autres mots, de sa condition initiale jusqu'à ce qu'on lui dicte ce qu'il doit faire. Son pouvoir lui pèse, sa vie aussi. Dans cette perspective, la dernière laisse du poème peut

être lue comme une mise en question de la première. Le personnage tout puissant au début de la *Chanson* est maintenant en proie à une lassitude sans remède et met lui-même en discussion, par son indécision et ses doutes, les sens et les valeurs qu'il avait jusqu'alors affirmés:

"... "Charles, par tout ton empire, lève tes armes! par vive force tu iras en la terre de Bire, tu secourras le roi Vivien dans sa cité d'Imphe, où les pains ont mis le siège. Les chrétiens t'appellent et te réclament". L'empereur voudrait ne pas y aller: "Dieu" dit-il, "que de peines en ma vie!" Ses yeux versent des larmes, il tire sa barbe blanche" (laisse CCXCI).

Ainsi le personnage symbole de l'ordre hiérarchique s'écarte de cet ordre même par la distance qu'il instaure entre son comportement "étrange" et le modèle qu'il est censé incarner.

Cette situation n'est pas sans rappeler celle que Doubrovsky a mise en évidence dans son analyse du théâtre cornélien¹⁶. Contrairement à une longue tradition critique que a vu dans les grandes tragédies de Corneille une apothéose de l'homme héroïque, Doubrovsky décèle dans le théâtre cornélien une "dialectique du héros", c'est-à-dire "la confrontation perpétuelle de l'attitude héroïque et de ses contradictions"¹⁷. Le héros épique, tout comme le héros cornélien, veut réaliser "l'Absolu humain" par la transgression des limites de la condition humaine. Mais ce faisant il rend manifestes les contradictions de l'attitude héroïque, de même que la difficulté d'accéder à l'Absolu humain et à ses valeurs figées. Aussi Roland préfigure-t-il le Horace cornélien (*Horace*) par ses excès, sa démesure, sa volonté de se placer "hors de l'ordre commun". C'est au nom de cet ordre même, de "tous les gens de bien" que l'on exige la punition d'Horace - le "barbare vainqueur", en dépit de ses exploits héroïques (v. *Horace*, V, 2). Il en est de même de Roland, dont le comportement "étrange" et la prouesse excessive constituent un danger qu'on doit éliminer.

Charlemagne préfigure à son tour un autre personnage cornélien, Auguste (*Cinna*) - le héros las d'être un héros au moment même de son triomphe. Au sommet de la gloire, le héros cornélien, fatigué d'être "maître de soi-même et de l'univers" est hanté par l'idée du repos et de la mort¹⁸, tout comme le héros épique qui, maître lui aussi "de soi-même et de l'univers", ressent le poids de sa gloire et envisage la possibilité d'une trêve dans l'action héroïque.

Ainsi le signifié préétabli censé reproduire les sens donnés

acquiert une certaine ambiguïté - processus favorisé, dans *La Chanson de Roland* par la tendance à rendre les contraires identiques au niveau du signifiant. On dit de Roland: "Cors ad mult gent, le vis cler e riant", et de Ganelon: "cors ad gaillard, el vis gente color" (laisses XCI et CCLXXIII). On dit d'un chevalier païen: "Margariz-est chevalier très vaillant, et beau, et fort, et agile, et léger" (CIII) en lui attribuant les même déterminations qu'aux chevaliers chrétiens. La ressemblance entre Charlemagne et l'Emir est plus frappante encore:

"L'empereur a la barbe fleurie est vaillant et plein d'outrecuidance; si l'émir lui offre la bataille, il ne fuira pas".

"L'Emir est semblable à un vrai baron. Sa barbe est blanche comme fleur. Il est très sage clerc en sa loi, dans la bataille il est fier et hardi". (laisses CLXXXVIII et CCXXIX).

Une telle "rébellion" du signifiant affaiblit l'opposition symbolique au niveau du signifié et produit des sens qui diffèrent de ceux posés initialement. Aussi cette autonomie relative du signifiant menace-t-elle la stabilité du système symbolique, comme il arrive dans la description ci-dessous qui pourrait être tout aussi bien celle d'un chevalier païen ou d'un chevalier chrétien. L'ambiguïté ne se dissipe qu'à la dernière phrase grâce à l'intervention du code idéologique qui rétablit la hiérarchie initiale:

"Le preux a l'enfourchure très grande, les flancs étroits et les cotés larges, la poitrine vaste et bien moulée, les épaules fortes, le teint clair, le visage fier; son chef bouclé est aussi blanc que fleur de printemps, et sa vaillance, il l'a souvent prouvée. Dieu! quel baron, s'il était chrétien!" (CCXXVIII - nous soulignons).

On pourrait bien sûr expliquer ce "nivellement" du signifiant par le manque de souplesse et la pauvreté du langage poétique médiéval à l'époque des chansons de geste. Mais le problème de l'ambiguïté engendrée par un langage poétique en train de se constituer comme tel devient, en l'occurrence, plus intéressant encore.

Toujours est-il qu'il y a deux types de relations qui agissent dans le texte que nous venons d'analyser. D'un côté, l'opposition symbolique entre deux variantes d'un système clos et hiérarchisant (Charlemagne vs. Marsile; Chrétiens vs. Païens), de l'autre la connexion du signe qui produit des sens différents du sens préétabli, en minant la construction stratifiée et rigide du système symbolique. Celui-ci assimile finalement les significations nouvelles qu'il

adapte à ses normes. C'est le cas de la trahison de Ganelon qu'on peut analyser comme modèle accompli de ce processus. La duplicité semble marquer dès le début la condition du personnage: désigné comme messenger auprès du roi païen, Ganelon se révolte contre "l'injuste choix" de Roland, mais n'hésite pas à se soumettre au commandement du "droit empereur" (voir laisse XXII). Le texte laisse flotter à un moment donné l'incertitude quant à la signification de l'acte de Ganelon: trahison ou vengeance. Le personnage devient du coup un signifiant pourvu d'un signifié généralement accepté - la trahison - et d'un autre - la vengeance, pleinement justifié (voir laisse CCLXXII) mais qui ébranle l'opposition symbolique nette et tranchante. Les juges hésitent à le condamner, ce qui rend d'autant plus exemplaire leur décision finale de mettre le signe d'égalité entre vengeance et trahison afin de punir le Traître. Ganelon va mourir pour que les sens préexistants triomphent et parce que c'est la règle. Le "jeu du signifiant" se termine au moment où il est récupéré par la norme, non sans l'avoir fait "trembler".

En parlant de l'écriture classique, Roland Barthes observe qu'elle est "limitée" du fait qu'elle "tend à un nombre assez restreint de signifiés", mais qu'elle "véhicule une expérience du signifiant", ce qui la rend active au point de vue poétique¹⁹. L'observation est valable pour l'écriture médiévale aussi. D'ailleurs Livius Ciocârliie²⁰ remarque à juste titre que "la littérature a toujours été - de façon plus ou moins latente - poétique, autrement dit, n'importe quel fait littéraire implique toujours une tension entre sa spécificité locale et sa poéticité". On retrouve cette tension dans la *Chanson de Roland*, le premier texte français dit/écrit où l'écriture assume déjà - quoique timidement encore - sa poéticité.

NOTES

1 M. Riffaterre, *L'intertexte inconnu*, in "Littérature", no. 41, février 1981, p. 4.

2 *Essai de poétique médiévale*, Paris, Seuil, coll. "Poétique", 1972, p. 12.

3 *Les Romans de Tristan et Iseut. Introduction à une lecture plurielle*, Larousse Université, 1972.

4 Zumthor, *op. cit.*, p. 41.

5 *Ibid.*, p. 74-75.

6 Nous empruntons cette expression à Roland Barthes.

7 *Sémiotiké. Recherches pour une sémanalyse*, Paris, Seuil, 1969, p. 116.

8 "Le roi Charles, notre empereur, le Grand, sept ans tous pleins est resté dans l'Espagne: jusqu'à la mer il a conquis la terre hautaine. Plus un chateau qui devant lui résiste, plus une muraille à forcer, plus une cité, hormis Saragosse, qui est sur une montagne. Le roi Marsile la tient, qui n'aime pas Dieu. Il ne peut pas s'en garder: le malheur l'atteindra". (laisse I). Nos citations renvoient au texte en français moderne dans la version de Bédier, Paris, Edition d'Art H. Piazza, ș.d.

9 "L'empereur s'en va sous un pin, pour tenir conseil il mande ses barons . (...) Ganelon vint, qui fit la trahison. Alors commence le conseil d'où devait naître une grande infortune". (laisse XII).

10 "Charles le Grand en pleure et se lamente. Ganelon l'a servi malement, le jour où il s'en fut à Saragosse vendre ses fidèles, pour l'avoir fait, il perdit sa vie et les membres par jugement à Aix où il fut condamné à être pendu". (On anticipe dans cette laisse - CIX - un événement qui aura lieu beaucoup plus tard, dans la laisse CCLXXXIX).

11 "Les douze pairs sont tous marqués pour périr. Les Français mourront, la France en sera vidée". (LXXV).

12 Voir laisse CX.

13 "Roland répond: Pour son seigneur on doit souffrir toute détresse, et endurer les grands chauds et les froids, et perdre du cuir et du poil. (...) Le tort est aux païens, aux chrétiens le droit. Jamais on ne dira rien de moi qui ne soit exemplaire". (LXXIX).

14 "L'empereur a dit sa pensée. Le comte Roland, qui ne s'y accorde point, tout droit se dresse et vient y contredire". (XIV).

15 Voir laisse XVI.

16 *Corneille et la dialectique du héros*, Paris, Gallimard, Bibliothèque des Idées, 1963.

17 *Op. cit.*, p. 29.

18 "Après un long orage il faut trouver un port/ Et je n'en vois que deux: le repos ou la mort" (*Cinna*, IV, 3).

19 cf. *L'enseignement de la littérature*, Plon, 1971, p. 181.

20 *Realism și devenire poetică în literatura franceză (Réalisme et devenir poétique dans la littérature française)*, Timișoara, Ed. Facla, 1974.

TEXTUL MEDIEVAL DIN PERSPECTIVĂ SEMIOTICĂ (REZUMAT)

Luind ca punct de plecare teoretic cercetările unor reputați medievști actuali printre care Paul Zumthor, lucrarea analizează un text epic medieval, *Cântarea lui Roland*, evidențiindu-i poeticitatea latentă și plasindu-l în lungul proces de textualizare a literaturii care culminează cu revoluția poetică de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Analiza tensiunii dintre sistemul simbolic închis și rigid, reflectând linearitatea vorbirii, și "jocul semnificativului" producător de ambiguitate, propriu scriiturii, conduce la concluzia că în textul medieval limbajul își manifestă deja - deși încă timid - poeticitatea.

OBSERVAȚII PRIVIND SUBSTITUȚIA METONIMICĂ PRIN ABSTRACTIZARE
(Cu privire la nuvela românească de la sfârșitul secolului al XIX-
lea și începutul secolului al XX-lea)
de

AURELIA TURCU

În analiza acestui tip metonimic vom urma calea sugestiilor unei remarcabile analize a tropului făcută de Bernard Meyer într-un articol destinat să facă parte dintr-un tratat al tropilor continuând pe acela binecunoscut al lui Fontanier¹.

Raportul pe care se bazează tipul tropic respectiv este acela dintre "substanță" și unul din comportamentele sale². Termenul de substanță îl regăsim și la Heinrich F. Plett care definește tipul metonimic al abstractului pentru concret în termeni de substituție între "substanțial" și "accidental"³. Este vorba, în general, de operația prin care însușirea abstractă înlocuiește purtătorul care o reprezintă.

Formula componentială completă a tropului cuprinde trei elemente: calitatea abstractizată, posesorul calității (în majoritatea cazurilor acesta este o persoană) și verbul. Anomalia semantică se manifestă între acesta din urmă și sintagma nominală a abstracției. Conținutul semantic al abstracției vizează o însușire, o calitate funcțională, o atitudine, o acțiune.

Încercînd o sistematizare a materialului ilustrativ privind acest trop, am stabilit posibilitatea clasificării actualizărilor lui în funcție de prezența (a) sau absența (b) posesorului calității în enunțul metonimic. Următoarele exemple corespund celor două categorii:

(a) "Din ascunzișuri necunoscute, strivite, ucise acolo demult de lașitatea și mediocrul lumii, se destinde deodată un elan către altceva de ce a lăsat el acasă". (C.P.N: 506)

(b) "La facultate proștii dau din cap; prostia este bine îmbrăcată și are neamuri cunoscute; iar tu stai smirna cu zdrențele pe tine, sauiei seriose note, pe cînd prostia continuă a da din cap, prefăcîndu-se că scrie". (B.Ș.D., N:396)

Compararea contextelor care ilustrează cele două categorii, ne-a sugerat concluzia conform căreia gradul tropic este mai marcat atunci cînd posesorul nu este actualizat în enunț. Valabilita-

tea clasificării propuse ne-a fost confirmată de o distincție similară făcută de B. Meyer în articolul citat. Autorul vede în categoria (a) un tip metonimic "in praesentia", iar în categoria (b), un tip metonimic "in absentia"⁴. Vom urmări funcționarea tropică a celor două tipuri metonimice în contexte selectate din nuvelistica românească a perioadei menționate.

Categoria metonimică "in praesentia"

Prezența posesorului în enunțul metonimic are un efect evident de slăbire a personificării: "nous sommes en présence de personifications corrigées"⁵. În funcție de actualizările specifice ale raporturilor posesive, am stabilit câteva tipuri de metonimii ale acestei categorii:

A. Tipul de metonimie în care posesorul însușirii este exprimat prin substantiv în genitiv.

B. Tipul metonimic în care posesorul însușirii este exprimat prin forme pronominalizate (pronume personale în genitiv și dativ, pronume reflexive cu valoare posesivă) sau prin adjective posesive.

A. Câteva exemple vor servi drept suport analizei primului tip metonimic:

(1) "Alți vecini erau: ; cuconu Toader Lascarache, ofițerul stării civile, însurat la tinereță cu bătrînețea moașei Maria".

(M.S., 50 p: 48)

(2) "Ne vorbea despre Legiunea a XIII-a Gemina, despre Dacia romană-lucruri moarte pentru nepăsarea copilăriei noastre".

(C.P., N: 39)

Exemplele conțin fiecare cele trei elemente componente ale categoriei "in praesentia", cu mențiunea că exemplul (2) evidențiază, în plus, posibilitatea subînțelegerii verbului (în cazul copulativelor), precum și aceea a unei suite de determinări posesive ce realizează o dublură tropică. Posesorul efectiv al atitudinii de nepăsare îl reprezintă elevii și nu copilăria (stadiu fiziologic). Aceasta, deși tot o abstracție, reprezintă, în ciuda valorii posesive a formei sale genitivale, cauza atitudinii și nu "posesorul" efectiv al acesteia. Astfel dublată, construcția metonimică are un grad tropic ridicat, pentru evidențierea căruia e suficient să o comparăm cu varianta în care am suprima genitivul și l-am înlocui cu un determinant prepozițional. (De exemplu: *nepăsarea noastră de copii*). În schimb, am obține un grad tropic mult mai marcat, dacă am suprima din enunțul metonimic adjectivul posesiv, obținând o variantă stilistică cu

statut de adevăr general valabil, în care genitivul "copilăriei" ar reprezenta, nu cauza, ci posesorul abstractizat prin metonimie al calității "autonomizate", la rîndu-i, prin personificarea contextu-
ală.

Din aceeași perspectivă a gradului tropic, exemplul (1) pune, nu problema variației contextuale a marcării tropului, ci aceea a reducerii lui prin lexicalizare. Nu întîmplător am ales exemplul respectiv, urmărind destinul tropic al unor lexeme care, generînd metonimii, au suferit în diacronie consecințele lexicalizării, atîngînd faza extenuării complete a tropului. Cîmpul semantic al vîrstelor oferă două lexeme frecvent întîlnite în contexte metonimice care evidențiază posibilitatea reînviiorării tropului lexicalizat. Este vorba de lexemele *tinerețe* și *bătrînețe*. În exemplul (1); lexemul *bătrînețe* realizează o metonimie de abstractizare prin personificarea semnificantului ce desemnează un stadiu fiziologic uman, în context desemnînd persoana ajunsă la acest stadiu. Gradul de lexicalizare a metonimiei respective a fost determinat și de o contaminare cu un model lingvistic similar, devenit clișeu. Este vorba de structuri în care verbul *a se însura* are complementele prezentînd același statut personificator și aceeași conotație ironică, de tipul: *a se însura cu averea cuiva ... cu banii cuiva* etc. Folosit în structuri metonimice, cu sensul de "oameni în vîrstă", lexemul *bătrînețe* prezintă un grad de uzură tropică mai scăzut datorită frecvenței reduse a sensului respectiv⁶. Orice actualizare metonimică poate confirma vitalitatea cuvîntului-trop folosit cu acest sens:

"... se adună tot satul: bătrînețele cu sfatul, flăcîime
cu vîloșia și muieretul cu zarva". (B.Ș.D., N: 498)

B. Atunci cînd nu apare sub formă substantivală genitivală⁷, posesorul poate fi prezent în enunțul metonimic prin formele posesive menționate anterior. Iată un exemplu în care "la personne d'expansion"⁸ este actualizată printr-un pronume personal cu valoare posesivă:

"Ocîrmuitorii noi căutau a șterge pînă și urmele muncii cînstite a bătrînilor: neîndrăznind să-i atace fățiș, îi loveau în străduințele lor de ani întregi. Boierii ajunseră să nu-și mai recunoască tîrgurile unde se născuseră, copilăriseră și îmbătrîniseră".
(E.G., N.S.I., vol. I: 107)

O primă observație ce se impune se referă la dublul caracter tropic al metonimiei. Astfel, o putem interpreta ca reprezentînd

tipul de substituire a concretului prin abstract, dar și ca o metonimie a cauzei pentru efect (*străduințele* pentru rezultatul lor). Acest dublu statut tropic explică și dificultatea operației de reducere a tropului. Vom analiza tropul din perspectiva celor două posibilități de interpretare.

Izotopia primei perspective este realizată prin două notații ce încadrează micro-contextul tropic: prima comportă trăsătura (+abstract) "a șterge pînă și urmele muncii cinstite", a doua prezintă trăsătura (+ concret), "ajunseră să nu-și cunoască tîrgurile". Convergența celor două notații spre fuziunea abstractului cu concretul și substituirea acestuia din urmă sînt evidente. Semnalăm și faptul că paralelismul determinărilor posesive ("... muncii cinstite a bătrînilor; *"străduințele lor"*; să nu-și mai cunoască tîrgurile) reprezintă un alt element - de data aceasta gramatical - din componența izotopiei analizate.

munca cinstită
a bătrînilor

străduințele lor

tîrgurile

abstract

tropul

concret

Acceptînd posibilitatea echivalării semnificante a celor trei termeni, vom putea observa că suita nominală, considerată separat, pune mai bine în evidență gradul de abstractizare a termenului metonimic. "Urmele muncii" este izotop cu acesta prin trăsătură ($\frac{+}{-}$ concret). Semnul pozitiv trimite spre interpretarea *urme materiale ale muncii*, reprezentate, prin mecanism metonimic, de termenul abstract "*străduințele*". Un ultim argument de natură semantică al demonstrației, ni-l oferă precizarea adverbială "*fățiș*", deloc neglijabilă în stabilirea dublei izotopii contextuale. Faza conflictului între cele două generații surprinsă în fragmentul analizat este aceea a înverșunărilor surde, premergătoare confruntărilor directe. Adverbul o precizează: tinerii nu duc lupta deschis, ci distrug roadele strădaniilor adversarului. Termenul "*străduințe*" reprezintă concomitent cele două tipuri de relații metonimice. Ele sînt reductibile și la un "nomen proprium" desemnînd *roadele muncii*, dar și la acela al cauzei pentru efect (*străduința* = efortul creator în locul consecinței). "*Strădaniile*" reprezintă ideea de efort perseverent (cauză) pentru finalizarea unei munci (consecința) dar, implicit, și aceea a unei calități morale ce luminează un ideal de viață. Această calitate este "autonomizată" prin metonimia de abstractizare care dedublează persoana, reprezentînd-o prin atributul ei. Chiar dacă analiza a evidențiat posibilitatea substituiri simultane a unui

termen propriu reprezentînd un substitut material și a aceluia reprezentînd cauza în locul efectului, nu putem limita semnificația funcțională a tropului la aceste două echivalențe. Metonimia exemplului analizat exprimă, prin funcția sa poetică, nu numai semnificația noțională a conflictului dintre generații, ci și dimensiunile afective ale acestuia, implicînd reprezentări semantice pe care expresia limbajului comun nu le-ar putea hrăni cu aceeași intensitate.

În următorul exemplu metonimic posesorul însușirii este actualizat printr-un pronume personal de politețe:

"Cînd i-am spus eu lucrurile istea, cîm stetea acolo. lîngă cuptor, numai o pus capul în piept și o-nceput să plîngă, că el o fugit, da' are inimă bună, domnule căpitan. Și aseară am pornit și am venit și acum rog bunătatea dumneavoastră pentru dînsul".

(E.G., N.V.I., vol. I: 235)

Și în acest caz, prezența metonimiei nu se poate justifica printr-o finalitate retorică de natură ornamentală, ci prin aceea vizînd expresivitatea limbajului. Nevoia de expresivitate este subordonată funcției impresive a limbajului⁹. Intenția bătrînei mame a "dizirtorului" este să-l înduioșeze pe ofițerul căruia i se adresează spre a-i reprimi fiul în armată. Este evident faptul că metonimia contextului reprezintă unul din mijloacele strategiei discursului de persuasiune¹⁰, făcînd parte dintr-un întreg arsenal stilistic pus în slujba funcției impresive a limbajului. Tropul depășește cu mult, prin efect, orice formulă de adresare ceremonială, condensînd un bogat conținut afectiv. Acest tip de metonimie constituie modelul clasic după care au luat naștere formulele de adresare ceremonioase de tipul: "Cuvioșia voastră"; "Înălțimea ta" etc.

O ultimă observație privind metonimia analizată se referă la caracterul echivoc al exemplului, datorat polisemiei verbului *a ruga*, care poate însemna și "a solicita", caz în care nu mai avem figură.

Categoria metonimică de abstractizare "în absentia"

Metonimiile din această categorie se caracterizează prin absența posesorului din tripticul metonimic al axei sintagmatice descris anterior. Absența respectivă determină un grad mai mare de abstractizare și o personificare mult mai marcată a atributului. Desigur, și efectul tropic este direct proporțional cu cele două

operații menționate. Conținutul semantic al termenului abstract este reprezentat, și în cazul acesta, fie de o însușire, o calitate sau o funcție, fie de o atitudine, un comportament sau o acțiune.

Substantivele desemnând acțiuni reprezintă o categorie de termeni abstracti folosiți frecvent în structuri metonimice. Faptul că, la nivelul tropului, aceste substantive au un statut identic cu acelea care desemnează calități, este confirmat, pe axa sintagmatică, de coordonarea lor posibilă:

"După scurtă vreme, în alt capăt de țară, departe de toți ochii, tinerețea aceea și vioiciunea, și rîsetul care păreau că nu vor conțeni niciodată au fost înecate într-o crîncenă ispășire".

(C.P., N : 412)

Contextul prezintă o coordonare metonimică inconsecventă din punct de vedere al rigurilor selecției termenilor abstracti. Dacă primii doi termeni se încadrează în sfera conținutului semantic ce desemnează însușiri ale persoanei, termenul "rîsetul" prezintă o anomalie de selecție, fiind folosit în locul termenului abstract *voioșie*. Cu toate acestea, efectul de zeugmă este minim, deoarece, pe de o parte, substantivul nu desemnează numai acțiunea de a rîde, ci și rezultatul ei, pe de altă parte, deoarece există un grad oarecare de compatibilitate semantică, datorată lexicalizării, între cele trei substantive și verbul *a îneca*. Ultima observație poate fi confirmată prin confruntarea formelor lexicalizate ale fiecăruia din cei trei termeni (de ex. *a-și îneca* sau *a-și îngropa tinerețea*) cu o echivalență semantică al cărui efect metonimic este mult mai marcat (de ex. "tinerețea, vioiciunea și rîsetul ispășiră crîncen").

Din conținutul semantic al metonimiilor de abstractizare "in absentia" nu lipsește categoria ce desemnează calitatea funcțională a persoanei, vizînd cîmpul semantic al ocupațiilor și al relațiilor sociale. Din aceeași categorie semantică fac parte și substantivele care, desemnînd instituția sau relația socială, sînt folosite metonimic pentru denumirea persoanelor care le reprezintă. Un exemplu deosebit de sugestiv pentru efectul acestui tip semantic de substituție metonimică ni-l oferă nuvelistica lui Delavrancea. Cei trei prieteni protagoniști ai povestirii personajului principal al nuvelei *Vacanție*, sînt: un procuror, un judecător de ocol și un judecător de ședință. Victimă a frivolității aceleiași femei, fiecare din cei trei amici trăiesc cu iluzia fidelității și a devotamentului feminin suprem. Sfișietoarea revelație are loc cu ocazia confesiunii procurorului, în timpul căreia flagrantele coincidențe

produc frământări sufletești a căror intensitate amenință cu rup-tura nu numai tănuitele legături, ci însăși prietenia celor trei:

"Ministerul public continuă. Fiecare cuvânt al lui, o ali-că în inima celorlalți doi. (...) Se priveau cu alți ochi. Prietē-nia șovăia". (B.Ș.D., N : 583)

Prima evidență, în ceea ce privește cele două secvențe me-tonimice ale contextului, o reprezintă convergența conotației iro-nice a acestora. Nu întâmplător, aparținând aceluiasi context, ele servesc aceleiași intenții. Ostentația tropică a contextului se ex-plică tocmai prin intenția autorului de a ironiza credulitatea e-roilor săi. Prima metonimie, "ministerul public continuă...", pre-zintă un context tropic mai larg, extinzându-se dincolo de secven-ța inițială (substantiv abstract + verb cu trăsătura (+uman). Pro-nominalizarea substantivului metonimic din propoziția următoare adâncește hiatul semantic, deoarece incompatibilitatea semnalată a primei secvențe se accentuează la nivelul determinantilor corelați: "al lui" (al ministerului); "celorlalți doi" (a prietenilor). Sub-linim că pronominalizarea menține echilibrul tropic, nefiind vor-ba, în propoziția respectivă, de o explicitare propriu zisă care ar reduce efectul tropic.

Aceeași metonimie ne-a sugerat o altă observație și anume, una din glosele posibile ale tropului respectiv ar fi: "reprezen-tantul ministerului public". Plasată în locul metonimiei, glosa și-ar depăși cu mult statutul ei de formulare explicită a tropului, constituindu-se într-un apelativ sinecdotic bazat pe un raport hi-ponimic. Aparenta valorizare socială a personajului, realizată prin metonimia inițială sau prin glosa sinecdotică propusă, dobîndesc, prin ironie, un efect paradoxal, cititorul constatînd, de fapt, de-valorizarea socială a eroilor. Nu e lipsit de importanță nici fap-tul că apelativele celor doi prieteni marchează și ele aceeași ju-decată de valoare, aceeași atitudine din partea autorului. Persoa-ne reprezentative pentru înalte instituții publice devin "jucării ridicole în gheara unei femei desfrîinate". (B.Ș.D., N : 586).

În aceeași sferă a conținutului semantic al tipului meto-nimic analizat intră și metonimiile a căror echivalență semantică neutră este realizabilă printr-o propoziție atributivă. Delavrancea cultivă frecvent, în proza sa, acest tip metonimic.

"Șapte ani a luat premiul al doilea pentru că un coleg al său era bogat și fiul vicepreședintelui Camerii. Firește "premiul întâi" venea la școală îmbrăcat ca o păpușe". (B.Ș.D., N : 395).

Este evident că, în astfel de cazuri, motivația tropului metonimic nu poate ține de ambiția retorică de ornamentare a expresiei, ci de exigențele adecvării acesteia la un conținut sufletească, la o atitudine a autorului. Sensul nou, creat de Delavrancea prin metonimie, depășește cu mult sfera echivalenței semantice a unei simple propoziții atributive reductoare a tropului, cum ar fi: "colegul care avea premiul întâi...". Acestui conținut semantic i se suprapune acela afectiv prin care autorul își exprimă atât "ideologia", cât și starea sufletească determinată de aceasta, fuzionate în ceea ce numim curent viziune artistică. Marcarea figurii prin ghilimele este semnul conotației ironice a metonimiei.

Subliniem ideea conform căreia, chiar și într-o proză cu un pronunțat caracter poetic, cum este aceea a lui Ionel Teodoreanu, prezența metonimiilor trebuie legată nu de intenția de ornamentare a expresiei, ci de aceea vizînd adecvarea acesteia la o anumită viziune artistică. Iată un fragment de dialog în care metonimia, departe de orice amenințare a lexicalizării, o vedește cu prisosință:

"-Mă rog ce-i asta?

Asta e trăsnetul, asta e trîmbița judecătii de apoi, Asta-i...

-Un pachet de țigări, bunică, răspunde paloarea cu glas alb".

(I.T., I.C.B.: 33)

Bogăția conotativă a acestei metonimii o depășește cu mult pe aceea a oricăror forme de caracterizare lexicalizate echivalente, ca de exemplu: ... *răspunde copilul alb ca varul sau palid ca de ceară* etc. Efectul tropic este întărit contextual și de notația circumstanțială "cu glas alb", cu trăsătura (+uman), care, determinînd abstracția, cu trăsătura (-uman), accentuează hiatalul semantic creat de trop. De asemenea, adjectivul "alb", încadrîndu-se în sfera conținutului semantic al termenului metonimic îi accentuează, efectul. Funcția de focalizare a metonimiei este și mai evidentă contextual, din perspectiva metaforelor hiperbolizante: "trăsnetul" și "trîmbița judecătii de apoi", adevărate superlative stilistice ale gravității faptei. Față de semnificația acestora, metonimia "paloarea cu glas alb" ne apare ca o consecință ce nu poate să îmbrace un alt veșmînt lingvistic mai adecvat decît acela, unic, al formei metonimice focalizînd esența reacției copilului. În planul expresiei, gravității supreme a faptei, trebuie să-i corespundă o reacție pe măsură. Aceasta va fi o substituție metonimică prin abstractizare care va identifica posesorul palorii cu însăși pa-

loarea.

Semnalăm existența, în proza românească din perioada amintită a unei variante deosebit de interesante a acestui tip metonimic prin abstractizare. În formula variantei respective, deși regăsim aceleași trei componente ale tipului metonimic respectiv, raporturile dintre ele sînt modificate, în sensul că se operează o disociere ostentativă între persoană și trăsătura personificată a acesteia. Două exemple vor servi drept suport acestor observații:

(1) "Mi se păru atunci că nu-mi rîde el, bătrînul, ci bătrînețea dintr-însul". (G.M., V : 220)

(2) "Fericirea adormise pe perna pe care Cella își odihnea capul". (B.Ș.D., N : 39)

Ceea ce ni se pare interesant în cazul acestor variante metonimice este faptul că disocierea, deși dezvăluie mecanismul metonimic al substituției respective, nu distruge și nici cel puțin nu slăbește efectul tropic. Explicația o găsim în faptul că esențialul operației metonimice nu este alterat, respectiv raportul dintre calitatea abstractă și verb își păstrează caracterul de hiat semantic, determinant pentru personificarea necesară. Așadar, modificarea se produce numai la nivelul raportului dintre calitate și posesor, în sensul disocierii acestora printr-o formulă opozițională. Caracterul ostentativ al disocierii respective este conferit de procedee tipice acestei operații: structuri opoziționale nominale ("nu bătrînul, ci bătrînețea), verbe în relație semantică temporală de nuanță opozițională ("în timp ce ... adormise, Cella își odihnea capul..."). Cu toată aparența dizolvării raportului posesiv dintre persoană și atributul ei, acesta subzistă, într-o măsură mai mare sau mai mică, în cele două contexte citate. În ceea ce privește exemplul (1), determinantul abstracțiunii, "dintr-însul", reprezintă o pronominalizare explicită dacă nu neapărat a relației posesive, cel puțin a relației de incluziune, ceea ce ne determină să afirmăm că ne aflăm în fața unei variante deloc neglijabile, prin formula sa metonimică originală. Exemplul (2) prezintă un caz și mai interesant de disociere. La prima vedere, prin prezența persoanei (Cella) în secvența metonimică, am avea de a face cu același tip "in praesentia". Dar, ceea ce este definitoriu pentru acest caz este tocmai explicitarea raportului posesiv dintre persoană și atributul său, în aceasta constînd, de fapt, rațiunea menționării persoanei în secvența metonimică. Această relație posesivă, nefiind actualizată în contextul (2), în ciuda

menționării persoanei, ne determină să considerăm că exemplul ține, mai degrabă, de tipul "in absentia".

În ceea ce privește motivarea acestor variante metonimice, considerăm că, în ciuda ostentației tropice analizate, ele nu-și pot justifica existența prin simplul deziderat retoric al ornamentației. Reluând cele două exemple, vom spune că disocierea pleonastică a primului context este determinată de necesitățile de expresie a unei anumite stări sufletești. Aceeași observație este valabilă și pentru contextul al doilea, a cărui structură metonimică ne apare ca formulă artistică unică de exprimare a preaplinului sufletească al eroinei. Orice altă formulă cu conotații superlative n-ar atinge puterea de sugestie a secvenței metonimice respective.

Am putea citi în aceste disocieri ostentative operate de trop un semn al efortului suprem al metonimiei de a se elibera, prin autonomizarea totală a atributului persoanei, de legăturile pe care i le impune referențialitatea. Cele două exemple evidențiază, credem, tocmai limitele acestei "emancipări".

Urmărite pe un corpus de exemple extrase din nuvela românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, actualizările substituției metonimice prin abstractizare evidențiază varietatea modalităților lingvistice și stilistice de realizare a unui singur tip metonimic, precum și rolul metonimiei, ca formă de cunoaștere artistică, în expresia poetică a literaturii unei epoci în care crezul artistic rămânea încă îndatorat retoricii. Analizele subliniază însă ideea conform căreia prezența metonimiei în proza respectivă nu se poate justifica prin simplul deziderat retoric al ornamentării expresiei, metonimia trebuind înțeleasă, așa cum afirmă Michel Le Guern, ca "un renforcement de la fonction poétique"¹¹.

SIGLE

- C.P.,N. - Petrescu, Cezar (1978) *Nuvela*, București, Ed. Minerva.
 B.Ș.D.,N. - Delavrancea, Ștefănescu, Barbu (1965) *Nuvela*, București, Ed. pentru literatură.
 M.S., 50P. - Sadoveanu, Mihail (1984) *Cincizeci de povestiri*, București, Ed. Minerva.
 E.G.,N.V.I. - Gîrleanu, Emil (1974) *Nuvela, schițe, însemnări*, vol. I, București, Ed. Minerva.
 G.M.,V. - Mihăescu, Gib (1973) *Veșenia*, București, Ed. Minerva.
 I.T.,I.C.B. - Teodoreanu, Ionel (1979) *În casa bunicilor*, București, Ed. Ion Creangă.

N O T E

- 1 P. Fontanier, *Les figures du discours*, Paris, Flammarion, 1968.
- 2 B. Meyer, *La synecdoque d'abstraction*, in *Le français moderne*, Nr. 4, 1983, p. 346.
- 3 H.P. Plett, *Știința textului și analiza de text*, București, Ed. Univers, 1983, p. 305.
- 4 B. Meyer, *op. cit.*, p. 352.
- 5 *Ibidem.*
- 6 *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ed. Academiei RSR, 1975, p. 80.
- 7 B. Meyer o numește "génitif subjectif", *op. cit.*, p. 350.
- 8 *Ibidem.*
- 9 P. Guiraud, *La stylistique*, Paris, PUF, 1963, p. 46-47.
- 10 A. France le numeă sugestiv "les séductions de l'éloquence la plus persuasive". A. France, *Balthasar*, Paris, Calmann-Lévy, p. 284.
- 11 M. Le Guern, *Sémantique de la métaphore et de la métonymie*, Paris, Larousse, 1973.

OBSERVATIONS CONCERNANT LA SUBSTITUTION MÉTONYMIQUE PAR ABSTRACTION

(Avec un regard particulier sur la nouvelle roumaine de la fin du
XIX ème siècle et du début du XX)

(RÉSUMÉ)

L'analyse de la métonymie d'abstraction appliquée à un corpus d'exemples tirés de la nouvelle réaliste roumaine de la fin du XIX ème siècle et du début du XX ème porte sur la mise en évidence de la variété des moyens linguistiques et stylistiques que suppose la réalisation d'un seul type métonymique, tout comme sur la mise en évidence du rôle de la métonymie dans la prose respective où le trope ne comporte pas la simple motivation rhétorique d'ornementation, mais celle qui vise le renforcement de la fonction expressive.

NOTE ȘI DISCUȚII

ON THE CATEGORY OF GENDER

The gender of a rather large number of nouns in English coincides with the natural gender or sex. However, one can speak of a certain asymmetry between male and female terms on the following grounds:

1. In the case of many masculine - feminine pairs, it is the masculine form which is unmarked, while the feminine is created by adding a bound morpheme (-ess or the less extensively used devices, -e, -enne, -etta, -ette, -euse, -ine, -ix: e.g. *hostess, fiancée, comedienne, Henrietta, undergradurette, maseuse, heroine, aviatrix*). The only masculine nouns formed from the feminine seem to be *bridegroom* and *widower*.

2. Nouns usually classed as belonging to the common gender are mostly interpreted as referring to male beings, particularly if they denote professions. It is interesting to notice that if somebody says "My neighbour/ friend/ cousin is a doctor/ lawyer/ president of the company", most people will assume that the neighbour/ friend/ cousin is a man. This is the reason for having compounds like *woman doctor, woman athlete, woman friend*, etc. Very few profession denoting nouns would suggest the interpretation of common gender nouns as referring to female beings. Thus if one heard somebody say "My cousin is a nurse/ an elementary school teacher/ a model", one would conclude that the cousin was a woman. One talks therefore of a *male nurse, male elementary school teacher, male model*, because it is expected that a nurse/ an elementary school teacher/ a model will be female.

3. English has about fifty pairs of words with separate forms for the masculine and the feminine. Some of the [+ feminine] nouns acquired a derogatory, negative connotation or contemptuous implication during their existence, while no similar thing happened to the [+ masculine] nouns. This is suggested by such an example as "Take care, my boy, she is a scheming female" or by the well known joke, "Who was that lady I saw you with?" - "That wasn't no lady, that was my wife". One of the finest touches in Shakespeare's delineation of Mistress Quickly is her indignation when, in the course of an argument, Falstaff calls her a *woman*:

Falstaff: Go to, you are a woman, go.

Quickly : Who, I? No; I defy thee! God's light, I was never call'd so in mine own house before! (First part of King Henry IV, act III, scene 3).

A *witch* is not only a woman having magical or supernatural powers or a fascinating woman, but also a deceptive one or an ugly, old woman; the latter features are not associated with *wizard*, its masculine counterpart. Any dictionary defines a *spinster* as a woman beyond the usual age for marrying and still unmarried, while the *bachelor* is merely an unmarried man. That is why R. Lakoff (1975: 32) points out that a sentence like "*Fred hopes to meet an eligible spinster*" is anomalous, while *Mary hopes to meet an eligible bachelor* is not. The noun *sister* may be used as a form of address to a woman or girl, especially jocularly or in contempt, while *brother* as a form of

direct address has merely the sense of "fellow", "buddy". A *cow* may denote an obese, slovenly woman, but a *bull* has no such connotations when used in connection with men.

Some of the masculine nouns may serve as general terms, irrespective of the sex distinction; such a term as *man*, can be used for any member of the class of beings it designates: e.g. *Any man can do it; All men are mortal. Brothers* may denote human beings generally, especially when regarded as deserving sympathy or respect.

Of the feminine nouns, it is only some common water-birds and fowl, like *goose, duck* and *hen* that can serve as general terms.

4. In English there are quite a number of [+ feminine] terms that have no masculine correspondent. Most of them have negative connotations and are abusive. They range from terms making reference to a woman's physical appearance to terms suggesting various degrees of improper behaviour or moral corruption.

Thus, an old, ugly woman is a *hag*, a *crone*; a badly dressed woman is a *dowd*, a *dowdy*; a dirty, untidy or slovenly woman is a *slut*, a *puzzel*, a *bag*, or a *slattern*; a *prude* is a woman of affected modesty; a malicious, selfish woman is a *bitch*; a clamorous woman is a *scold*, a *callet*, a *shrew*; the feature "bold, saucy" is contained in such nouns as *quean*, *baggage*, *hussy*; a rude, ill-natured woman is a *jade*, a *scold*, a *callet*, a *shrew*, a *termagant*, a *virago*; an untrustworthy woman is a *jade*; a flighty woman is a *gillet/jillet*; a loose/lewd/base woman (a prostitute) is a *slut*, *hussy*, *bitch*, *gillet*; *polecat*, *drab*, *harlot*, *strumpet*, *courtesan*, *puzzel*, *quean*, *baggage*, *quail*, *whore*, *trull*, *broad*, *bag* etc. (many of the examples are taken from Shakespeare's plays).

The more or less neutral terms or terms that are meant to have positive meanings are by far less numerous (to my knowledge), and most of them have sexual overtones. Thus, a *dowager* is a widow with property or title from her deceased husband or an elderly woman of imposing appearance, while *jointress* is a woman on whom a property is settled at marriage, to be enjoyed after her husband's death. Nouns like *doll*, *dish*, *siren*, *mermaid*, *cookie*, *tomato*, *peach*, *cup of tea* etc., all denote fascinating, sexually attractive women.

The positive features of a [+ feminine] noun are usually expressed with the help of "favourable" adjectives which characterize a woman's physical aspect or moral qualities. Thus, one speaks of a *good*, *fair*, *young*, *sweet*, *pretty*, *gentle*, *beautiful*, *gracious*, *honest*, *lovely*, etc. *girl/daughter/maid/woman/wife/lady*, etc.

REFERENCES

R. Lakoff. 1975. *Language and Woman's Place*. Harper Colophon Books: New York.

HORTENSIA PĂRLOG

DICTIONAR GENERAL DE ORIENTARE TEHNICO-STIINTIFICĂ Principii, structură, posibilități de exploatare

0. Constituind un material didactic intermediar care vizează informarea cititorului precum și îmbogățirea cunoștințelor sale, dicționarul este destinat cursanților străini din anul pregătitor, profil tehnic, fiind conceput ca un instrument de lucru pentru un nivel re-

lativ avansat în studiul limbii române, anume în etapa însușirii vocabularului general de orientare tehnico-științifică și a expresiilor specifice acestui tip de discurs.

S-au avut în vedere dificultățile obiective pe care le întâmpină studenții străini atât la decodarea exactă a mesajelor abstracte, cât și la codificarea lor corectă la nivelul limbajului tehnico-științific.

1. Una dintre problemele cele mai importante în predarea limbii este alegerea momentului când trebuie abordat studiul românei instrumentale: în această etapă tranzitorie începe predarea VGOS: pornind de la un *trunchi comun* care vehiculează cunoștințe și termeni generali mai multor ramuri de știință și tehnică, se realizează trecerea de la româna fundamentală spre însușirea limbajului tehnic de specialitate. Este o etapă necesară și obligatorie, pentru că adâncește și consolidează cunoștințele căpătate în cursul primelor două nivele, punând bazele însușirii limbajului specializat².

Autorii VGOS pleacă de la constatarea că ponderea *dificultăților lingvistice* întâlnite la străini se situează aproape întotdeauna la acest nivel, al trunchiului comun disciplinelor tehnico-științifice care operează cu noțiunile și articulațiile relaționale cele mai generale³.

Am considerat astfel necesară alcătuirea unui dicționar care să furnizeze cursanților vocabularul general precum și construcțiile lexico-sintactice comune disciplinelor din programă, facilitând, pe lângă însușirea corectă a cunoștințelor necesare și formarea unei deprinderi, a unei "atitudini intelectuale" care condiționează exprimarea logică, cursivă: "Ce vocabulaire ne répond pas seulement aux besoins spéciaux de telle ou telle science, mais à une attitude intellectuelle, à une façon générale d'envisager et de présenter les choses, c'est-à-dire d'observer, de décrire, d'analyser et de raisonner en accordant une importance particulière à certaines liaisons logiques et à la constatation de certains rapports"⁴.

Munca cu dicționarele generale și specializate (uneori prea complicate față de nivelul de cunoștințe ale cursanților), evidențiază și unele lacune cum sînt:

- neatestarea în dicționarele de specialitate a sensului general, din limbajul uzual, de ex.: *alungire, deplasare, delimitare* etc.;
- inconsecvență în atestarea unor sensuri de specialitate în dicționarele generale care au fost consultate, de ex.: *dezvoltare* în chimie și fizică, *simulare* în cibernetică etc.;
- omiterea unor sensuri de specialitate în dicționarele tehnice și dicționarul poliglot politehnic, de ex.: *degajare* în chimie, fizică, *deplasare* în fizică etc.

Pentru a ușura munca cu dicționarul, în lucrarea pe care o elaborăm am consemnat, în cazul termenilor polisemantici, toate sensurile de interes, începînd cu cele generale din limbajul uzual și terminînd cu sensurile din tehnică și chiar din diferite domenii de specialitate, astfel încît studenții să obțină informații complete consultînd un singur dicționar.

Selectarea termenilor s-a făcut din cursurile de chimie, fizică și informare tehnică pentru electronică și mecanică, construcții, materiale de construcții și arhitectură, chimie, geologie și mine, iar explicațiile din dicționarul tehnic⁵.

Aceste cursuri sînt predate în semestrul al doilea al Anului pregătitor, cînd studenții și-au însușit romîna fundamentală și urmează să achiziționeze vocabularele de specialitate.

În alcătuirea inventarului am luat în considerare următoarele criterii: frecvență, repartitie și dispersie⁶.

2. Structura unui articol cuprins în dicționar este următoarea: a) cuvîntul-titlu sau cuvîntul "vedetă", notat cu majuscule; b) indicațiile gramaticale, observații principale privind paradigma sau structurile morfo-sintactice; c) domeniul de utilizare prin abreviere sau complinire în context; d) sintagme sau construcții care conțin cuvîntul-titlu sau unități lexicale⁷ noi (putînd apărea uneori în articolul imediat următor, fapt explicabil și prin traducere).

Unele observații asupra vocabularului științific apărute în timpul redactării dicționarului permit caracterizarea mai largă a acestuia atît din punct de vedere lingvistic cît și pedagogic:

În raport cu alte dicționare, apar aici forme lingvistice specifice, cu alte cuvinte, paradigme ale unui cuvînt apar ca articol separat, de ex.:

a) gerunziul: *conținînd, constituind*;

îndeosebi cu valoare relativă, de ex.: *substanța conținînd azot* etc.;

b) participiul: *alcătuit (din), constituit (din)* etc.;

(chiar participii care nu ridică probleme din punct de vedere al însușirii flexiunii, deci participii care nu formează un articol special într-un dicționar general, fie el mono/bilingv).

Așa cum s-a menționat deja, lexemele sau cuvintele "vedetă" (îndeosebi verbele) sînt menționate cu complinirile respective care indică regimul, spre exemplu: *a se informa (în legătură cu ceva) (asupra unui lucru)*.

În paralel cu indicațiile lingvistice, aceste compliniri diferențiază adesea și semantic utilizările contextuale, de ex.:

a se ocupa de ceva "a se interesa de ceva"

a se ocupa cu ceva "a avea ca meserie, profesie";

Alteori complinirea lingvistică vine să atenționeze asupra unui caz mai special de întrebuintare a formei lingvistice respective, de ex.: participiul *alcătuit (din)* + "parte" față de *alcătuit (de)* + "agent";

Spre deosebire de dicționarele generale, locuțiunile apar în ordine alfabetică la prima unitate lexicală, de ex.: la prepoziția *în*:

în afara + S/G; *în afară de* + S/A;

în loc de + S/A; *în loc să* + V/Conj; *în locul* + S/G;

în schimb (adv); *în schimbul* + S/G, etc.

(În aceste situații cursanții neputînd sesiza întotdeauna care e unitatea de bază a lexiilor).

După cum am arătat mai sus, apar deci ca articol separat compuși ai unui lexem (locuțiuni sau unități lexicale - pentru cititorul nostru această diferențiere nu are nici o importanță - sau compliniri care-l deosebesc morfo-sintactic); în aceste situații vom nota și formula/regula de complinire, de ex.:

capabil de + S/A; *capabil să* + V/Conj;

+ V/Inf.

Lista unităților lexicale relevate în acest dicționar nu este prezentată astfel în mod izolat, ca într-un index (vezi VF), ci în contexte și reguli/formule, adică în diversele utilizări ale discursu-

lui, atenționînd și asupra generalizărilor de construcții sintactice.

Disponibilitatea tematică din VF este astfel îmbogățită de disponibilitatea sintagmatică, disponibilitate ce asigură inserția cuvintelor-nucleu izolate în segmentele discursului. Această disponibilitate permite realizarea concordanțelor coocurențiale.

Alte articole distincte în dicționare le constituie unitățile lexicale, de ex.:

alb; *globule albe* (med.);
albastru; *albastru de metilen* (chim.);
calcul; *calcul algebric* (mat)...

Se notează sensul față de VF: *a conduce la dezagregare*;
sau sensul specific limbajului tehnic: *soluția problemei* (VF)
soluție de sare (chim.);
fie sensul derivînd din VF: *cuplu de forțe*, *structură de rezistență*, etc.

Se diferențiază verbele reflexive de cele active în articole distincte, de ex.: *a găsi* ≠ *"a pierde"*, *a se găsi* = *a exista*.

Tranzitivitatea/intranzitivitatea se notează prin complinire, nu ca o marcă gramaticală prin abreviere.

3. Deosebit de important este a obișnui cursanții cu mînuirea dicționarului tehnico-științific (și a dicționarului în general). În acest scop se explică sistemul de ordonare alfabetică și cel de codificare (abrevieri, semne în formule) utilizate, precum și modalitățile de căutare a cuvintelor (formele gramaticale), decodarea formulelor, care se adresează competenței lingvistice, sau unitățile lexicale care completează cunoștințele de specialitate.

Explicațiile acestea se dovedesc deosebit de utile, pe parcursul școlarizării neglijîndu-se în majoritatea cazurilor formarea acestei deprinderi. Se insistă, de asemenea, asupra necesității de a uza, acasă sau în bibliotecă, de lexicoane tehnice și enciclopedice în vederea exersării deprinderilor de codificare prin explicații perifrastice, definiții, analogii, asociații, deducții.

Utilitatea practică a acestui dicționar pare să fie, pe lîngă munca individuală, îndeosebi exploatarea lui pedagogică în seminar prin exerciții diverse:

3.1. Este deosebit de eficient să se facă comparația cuvintelor prin serii armonice sau contrastive, permițînd diferențierea, acolo unde e posibil, a unei ierarhii, pornind, dacă situația o permite, de la cuvîntul din VF, exersînd sensurile generale și apoi diferitele sinonime sau hiperonime pe domenii, de ex.: *folosire*, *utilizare*, *întrebuințare*.

3.2. O altă exersare interesantă și din punct de vedere al activității logice a cursanților este aceea a grupării termenilor în centre de interes, distingînd, spre exemplu, vocabularul static, concret, "designativ" (culori, figuri, forme, nume de corpuri) de cel abstract (cantitative, calificative etc.), sau vocabularul dinamic (performative, acțiuni); alt aspect îl prezintă derivarea locuțiunilor în nucleu, iar cursanții pot deosebi sensurile sau stabili relațiile semantice pornind de la componentele de bază, de ex.: prepoziția *datorită*, *mulțumită* derivă din participiul verbului; sau valorile prepoziției *după*: "loc", "timp", "factor de clasificare" etc.

3.3. Activitățile lexicale dublate de cele logice pot constitui exerciții utile pentru stabilirea seriilor contrastive-independent

sau dublind seriile armonice, de ex.: *a termina, a absolvi/a începe, a fi admis.*

3.4. Seria fondată numai pe raporturi de sens poate fi dublată de exerciții (dintre care unele mai sus amintite), bazate pe raporturi de sens și formarea cuvintelor, de ex.: *a dizolva, dizolvanț; a adsorbi, adsorbant.*

Dicționarul general de orientare tehnico-științifică, completat de o serie de exerciții, va servi la elaborarea de auxiliare didactice: construcția textelor din manuale, teste de control, texte-document etc.

N O T E

1 André Phal, Lucette Bois, Georges Gougenheim, *Vocabulaire Général d'orientation scientifique VGOS Part du lexique commun dans l'expression scientifique*, CREDIF, Paris, 1971.

2 Maria Brăescu, *Sugestii pentru îmbunătățirea limbajelor de specialitate în învățământul mediu*, LMS, vol. II, 1978, p. 69-74.

3 Silvia Burdea, Doina Neguș, Constanța Stănescu, Lili Chirvai, *Metodica predării francezei tehnice*, București, E.D.P., 1980, p.49.

4 André Phal și col., *op. cit.*, p. 8.

5 a. Alexandrina Dumitreanu, *Informare tehnică*, vol. II, *Arhitectură și construcții. Materiale de construcții*, Timișoara, 1980; Anita Ilca, *Informare tehnică*, vol. I, *Electrotehnică și mecanică*, Timișoara, 1978; Preda Eleonora, Raduly Stefan, *Curs de fizică pentru anul pregătitor*, 1982; *Limba română, Profil tehnic (Manual pentru străini)*, București, E.D.P., 1981.

b. *Dicționar de termeni tehnici*, elaborat sub conducerea prof. dr.doc. Radu Țițeica, București, Ed. Tehnică, 1972; *Dicționar politehnic*, sub redacția prof.dr.doc. Radu Țițeica, București, Ed. Tehnică, 1967; Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, București, Ed. Academiei R.S.R., 1978; *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Ed. Academiei R.S.R., 1975.

6 André Phal, *op. cit.*, p. 34.

7 Alexandra Cuniță, *Opoziția lexic uzual/lexic specializat și reflexele ei didactice*, în LMS, vol. II, București, 1980, p. 166-172.

DOMNIȚA ALEXANDRU, FELICIA VLAD

R E C E N Z I I

G. BELDESCU, *Ortografia actuală a limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, 271 p.

Cunoscut pentru preocupările sale statornice, concretizate într-o serie de contribuții deosebite pe tărîmul ortografiei (și ortoepiei), G. Beldescu ne propune acum o nouă lucrare - se poate spune dintru început: remarcabilă - în domeniu: *Ortografia actuală a limbii române*. Cartea "este o prezentare analitică a sistemului ortografic al limbii române" (p. 9), efectuată din convingerea, justă, că acceptarea și însușirea acestuia --- presupun, în prealabil, o bună înțelegere a lui, iar aceasta, la rîndu-i, este posibilă doar printr-o analiză "mai insistentă și mai convingătoare" (în consecință, printr-o cunoaștere) în primul rînd a mecanismelor interioare, a motivațiilor respectivului sistem - "dincolo de litera normelor codificate și de soluțiile directe ale cazurilor concrete" (p. 10) -, știut fiind că "o indicație normativă cunoscută și din unghiul funcției ei, al logicii ei interne, al substratului ei lingvistic și social cîștigă în prestigiu și putere de convingere". (p. 11) Avînd ea însăși o atare motivație sau rațiune, lucrarea "se adresează, cu precădere, celor ce învață (sau vor învăța) ortografia pe alții - români sau străini" (implicit celor care "își răspîndesc scrisul în mase ori răspund de corectitudinea formală a mesajelor scrise", p. 10). Ea își propune "un scop fundamental *practic*", încercînd "să dea răspuns nedumeririlor și ezitărilor în legătură cu felul scrierii într-o situație sau alta, să lămurească motivele constrîngerilor de corectitudine impuse scrierii și să lumineze problemele de limbă implicate în normele de respectat, relațiile dintre acestea și baza lor lingvistică" (p. 9), fără să ocolească "punctele critice ale sistemului ortografic, care sînt de obicei și cauze ale rezervelor față de unele norme sau greutăți în deprinderea scrierii corecte". (*Ibid.*)

După cum rezultă și din titlu, lucrarea dezbate, amănunțit, ortografia românească *actuală* (de unde și caracterul ei *sincronic*), oficializată prin indicațiile normative ale *Dicționarului ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, 1982 (DOOM), dar se referă și la lucrări normative care au premers acestuia, cum sînt: *Indreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, ed. a III-a, 1971 (IO₃), *Gramatica limbii române*, Academia R.S. România, ed. a II-a, 1963 (GLR₂) (tiraj nou - 1966), *Dicționarul explicativ al limbii române*, 1975 (DEX). De altfel, cît privește aparatul critic, utilizat - cu discreție și măsură - ca eșafodaj teoretic în numeroasele aspecte discutate, se poate spune, fără exagerare, că autorul a pus la contribuție și a știut să sintetizeze, admirabil - într-un sistem original, de foarte strînsă coerență - o bibliografie din care nimic esențial nu lipsește.

Intr-o logică internă desăvîrșită, materia, destul de întinsă, a cărții este ordonată, în funcție de natura aspectelor și de implicațiile lor, în șapte secțiuni, inegale ca întindere, fiecare din ele cu diviziuni și subdiviziuni, care, putînd lăsa, la prima vedere, impresia unei fărâmițări excesive, sînt impuse tocmai de nevoia, firească, a unor clasificări și stratificări cît mai riguroase.

În prima secțiune, cu caracter oarecum teoretic-introductiv, sînt înfățișate, sumar, principiile (sau criteriile) care acționează azi în ortografia noastră: fonetic-fonematic, silabic, morfologic, sintactic, tradițional și etimologic, - modul și aria lor de acțiune, ca expresie a relațiilor ortografiei cu respectivele compartimente ale limbii, urmînd să pară obiectul secțiunilor următoare. Mai pe larg sînt discutate aici *normele* (sau regulile) ortografice, ca restricții impuse scrierii spre a-i da unitate și stabilitate (în virtutea principiilor adoptate), subliniindu-se particularitățile acestora (caracter *prescriptiv categoric*, caracter *preconizat*, caracter *subiectiv* și o relativă *autonomie* față de ortoepie - de ex. același fonem *t* îl notează prin *t* în *rămîn* și prin *ă* în *român*, sau atribuie aceluiași semn, *c*, valori diferite: *c* în *car* și *ê* în *cer*, *cine*, după principiul silabic) în raport cu acelea ale normelor lingvistice (care au caracter *permisiv*, *obiectiv* și *realizat*). Totodată, în funcție de aria lor de referință, normele ortografice sînt clasificate în: norme *individuale* (fără enunț, încorporate în felul concret în care apare scris un cuvînt în dicționare, sau cu enunț, de ex.: "Se scrie și se pronunță *celălalt*, nu *celălant*"), aplicabile unor cazuri de speță, norme *particulare*, vizînd fapte grupate în serii (închise, adică nominalizînd exhaustiv cazurile cu aceeași caracteristică de scriere, ex.: "*ș*, nu *ci* în *obișnuit*, *pașnic*, *veșnic*", sau deschise, care îngăduie continuarea cu cazuri similare, ex.: "*ce* = *cê* în *acelera*, *accent*, *accepta* (tc.)" și norme *generale*, aplicabile unor mulțimi de fapte constituie ca întreg ("orice fapt care ...", "ori de cîte ori...") și nefiînd obligate să menționeze distinct toate componentele mulțimii la care se referă, - acestea din urmă (normele generale) avînd, pe lîngă o structură mai complexă a enunțurilor lor, și numeroase excepții (datorate unor cauze diverse), pe care autorul nu ezită să le menționeze cu trimiteri frecvente la DOOM și IO₃.

Secțiunea cea mai întinsă (și, prin problematica ei, fundamentală) a lucrării este cea de a doua: *Alfabetul*. Din perspectiva, de ansamblu, a relației: ortografie (=sistem de norme) - alfabet (=sistem de semne grafice), sînt prezentate aici, pînă la detalii, o mulțime de aspecte strîns legate între ele, cum ar fi: raportul dintre sunete și foneme, pe de o parte, și litere și grafeme, pe de altă parte, gradul de adecvare a celor din urmă la cele dintîi, inventarul de foneme și cel de grafeme, grafemele simple și cele complexe, grafemele monovalente (simple și complexe) și cele polivalente (acestea notînd vocale și, respectiv, consoane), reprezentarea structurii fonologice a numelor proprii (românești și străine), raportul dintre majuscule și literele mici (deosebiri funcționale), majuscula cu (sau angajînd o) semnificație lexicală, morfologică, sintactică și stilistică, litera mică și majuscula în formația cu mai mulți termeni, abrevierile (caracteristici, tipuri și categorii ale lor) etc. Admițînd că grafemul este "unitatea minimală distinctivă în ortografia actuală, ca simbol al fonemelor" (p. 52), autorul precizează că este simplu orice grafem care coincide cu litera și realizează adecvarea fonematică termen la termen (adică o literă = un fonem, ex. grafemele *c*, *l*, *p* în *cot*, *lot*, *pot*) (toate literele din alfabetul limbii române pot funcționa ca grafeme simple), în timp ce grafemul complex este o secvență de litere (două sau trei) care notează un singur fonem și care realizează adecvarea fonematică nu termen la termen, ci grup de termeni (două sau trei litere = un fonem).

Ortografia noastră actuală numără următoarele zece grafeme complexe: *ce* = *ê* (*ceas*/*êas*), *ge* = *ê* (*geam*/*êam*), *ci* = *ê* (*ciob*/*êob*), *gi* = *ê* (*magiun*/*magun*), *ch* = *k* (*chem*/*kem*), *gh* = *ê* (*ghem*/*gem*), *che* = *k* (*cheamă*/*kamă*), *ghe* = *ê* (*gheață*/*êață*), *chi* = *k* (*chiar*/*kar*), *ghi* = *ê* (*ghiaur*/*aur*).

gaur), toate avînd ca bază funcțională literele *c, g*, urmate de *e, i*, *h* sau de grupul *h + e, i* cu valoare fonetică zero în situații de acest fel, dar cu funcție fonologică, în speță diacritică, de a conțineri, în vecinătatea dată, o anumită valoare de reprezentare fonematică bazei (*ĉ, ĝ, ĵ*). Mai exact spus, *i* din *ciob*, de exemplu, nu este decît semn al africativizării lui *c* și are în ortografie același rol ca accentul circumflex pe *c* din transcrierea fonologică: *ĉob*.

Cînd *e, i* (*h + e, h + i*) au valoare vocalică, adică sînt silabici (și aceasta se întîmplă, de regulă, înainte de consoană sau de vocală care constituie centrul altei silabe), grupurile *ce, ci, ge, gi, che, ghe, ghi* sînt digrafematice, ex.: *ĉer, liĉeul, ĉtne, suspiciĉos, ĝer, apoĝeul, ĝir, reĝiune, ĵem, ĵid*, - deci *e, i* (*h + e, h + i*) reprezintă de această dată centrul silabei comune, dar continuă să fie, în același timp, și contexte diacritice pentru realizarea lui *c, g*, ca grafeme complexe: *ĉ, ĝ, ĵ*.

În legătură cu verbele *împerechea, veghea* este demnă de reținut precizarea (p. 64) că - *e* din *che, ghe* capătă o funcție de reprezentare morfologică în formele flexionare *împerech/ează, vegh/ează* (cf. *lucr/ează*), neconsemnată însă în transcrierea fonologică: *împereĉază, veĝază*. Totuși, nuanțează autorul, "În situații ca *împereche/am - /împereĉam/, veghe/am - /veĝam/*, tocmai transcrierea fonologică evocă analogia cu mecanismele modelului *lucram*, ceea ce înseamnă că - *e* din grafemele complexe *che, ghe* trebuie interpretat acum, în analiza structurii morfologice reprezentate ortografic, ca aparținînd formei scrise a radicalului". (Subl.n. - D.C.).

Cea de a treia secțiune: *Fonetica și problemele de ortografie*, de asemenea una dintre cele mai importante ale lucrării, tratează, cu aceeași minuție, implicațiile fonetice ale ortografiei, mai exact felul în care aceasta reflectă normele ortoepice literare. Notînd "atît foneme, ca invariante ale sistemului funcțional fonologic, cît și sunete-tip, ca variante ortoepice sau ca variante normale ale fonemelor" (p. 117), principiul care stă la baza ortografiei actuale și care îi "definește în cea mai mare măsură fizionomia", "orientînd fundamental relațiile dintre alfabet și sistemul fonetic-fonologic al limbii române literare" (*ibid.*) este cel *fonetic-fonematic*. Ideea, generală, că normele ortografice, bazate pe acest principiu, reflectă în cea mai largă măsură pe cele ortoepice este întîmpinată de autor cu constatarea că o serie de dificultăți, controversate și fluctuații (datele unor cauze felurite) îngreuiază sensibil definirea și determinarea pronunției literare actuale, astfel că se pune, justificat, întrebarea dacă ortografia o urmează cu fidelitate. Din analiza temeinică a faptelor, autorul conchide că între normele celor două sisteme (ortografic și ortoepic) există raporturi atît de *concordanță*, cît și de *discordanță*, ori nu există nici un fel de relație. Definitorie "pentru specificul ortografiei actuale, pentru natura relațiilor ei cu rostirea literară și pentru ... corespondența grafem simplu (literă) - fonem sau sunet-tip" (p. 158) este zona de *concordanță*, în care își găsește aplicarea principiul fonetic-fonematic, completat sau sprijinit de celelalte principii. Cazurile de *discordanță*, mai puțin numeroase, sînt rezultatul acțiunii celorlalte principii ale ortografiei noastre (morfologic, tradițional, etimologic - acesta din urmă într-o accepțiune mai largă decît de obicei), dar ele stau în legătură și cu existența grafemelor polivalente.

Absența de relații între ortografie și ortoepie se concretizează în existența fie a unor norme de scriere care rămîn indiferente față de pronunțare (ex. cazurile de poligrafie: *casă, kaliu, quasar* sau de abreviere prin inițiale: C.E.C. și CEC), fie a unor situații de pro-

nunțare nereflectate în scriere (ex. nediferențierea în scris a vocalelor de semivocale, a lui *i* postconsonantic silabic și nesilabic : *codri* - *arbori*, neindicarea accentului cu funcție semantică: *compănie* - *companie*, *ăugust* - *august* sau gramaticală: *spérie* - *sperie* etc.). Tot în acest capitol sînt discutate faptele de *fonetică sintactică* (sandhi), în speță juncturile silabice obligatorii și facultative (produse prin sinereză și eliziune) și includerile silabice.

Secțiunea a patra: *Vocabularul și problemele de ortografie* înfățișează aria de acțiune a principiului *etimologic* în: adaptarea (totală, parțială sau chiar inadaptarea) neologismelor, scrierea derivatelor cu prefixe și cu sufixe, precum și a cuvintelor compuse (substantive comune sau proprii, adjective, pronume, numere, adverbe, prepoziții, conjuncții și interjecții). Privitor la cuvintele compuse (substantive comune - 176) ce se scriu cu cratimă, este de observat că autorul, clasificîndu-le în: a) care au dobîndit unitate morfologică și b) fără unitate morfologică, nu arată explicit ce trebuie înțeles prin "unitate morfologică". Dacă, după cum putem deduce, prin aceasta se înțelege faptul că se flexionează numai cel de al doilea termen al compusului, ex.: *prim-plan*) *prim-planului*, *liber-profesio-nist*) *liber-profesionistului*, atunci nu mai poate intra aici un compus ca *aducere-aminte*, dar trebuie acceptate altele, cum sînt: *mai-marele*, *înainte-mergător* (g.d. : *mai-marelui*, *înainte-mergătorului*), considerate a fi fără unitate morfologică. De fapt, autorul recunoaște că "regularizarea scrierii cuvintelor compuse după gradul de sudură morfologică rămîne numai o tentativă" (p. 118).

Implicațiile de natură morfologică și de natură sintactică, cu alte cuvinte acțiunea principiilor *morfologică* și, respectiv, *sintactică* în ortografia actuală, cu riguroase clasificări și subclasificări, bogat ilustrate cu situații și exemple concludente, fac obiectul secțiunilor a cincea (*Morfologia și problemele de ortografie*) și a șasea (*Sintaxa și problemele de ortografie*). Ca peste tot, și aici analiza este împinsă pînă la cele mai fine disocieri, care scapă adesea și ochiului avizat. Astfel, spre exemplu, în secțiunea a cincea, pentru -i ca marcă a pluralului nearticulat la masculine sînt distinse valorile: 1. nesilabică, după consoanele *b, f, h, j, l, m, n, p, r, ș, t, ț, v, z*, ca desinență, ex.: *ani*, *băieți*, *frați*; 2. semivocalică, drept desinență, după vocale: *copii*, *eroi*, *fii*, *geamgii*; 3. finală a radicalului (deci nu și desinență) și terminație unică în tipurile invariabile: *puști*, *pui* (sg. și pl.); 4. diacritică (zero fonetic), după consoane prepalatale (*č, ġ*) și palatale (*k, ġ*), ca desinență latentă, exprimată ortografic, în tipul variabil: *raci* (sg. *rac*), *fagi* (sg. *fag*), sau în cel invariabil: *arici* (sg. și pl.), *ochi* (sg. și pl.); 5. silabică, după consoanele *r, l*, ca desinență: *codri*, *membri*.

Secțiunea finală a lucrării, *Semnele ortografice*, demonstrează că, pe lîngă apostrof și cratimă, valoare ortografică pot avea: blankul (sau pauza albă), punctul, bara și linia de pauză, - primul (apostroful) indicînd notarea incompletă a unui cuvînt sau a unui număr cifric (ex.: "răscăla din '907"), iar toate celelalte avînd valoare demarcativă (delimitativă) între cuvinte, porțiuni de cuvinte sau termeni ai unor cuvinte compuse.

În fine, un *Indice* (de litere, grupuri de litere și semne ortografice) și o *Bibliografie* (a contribuțiilor citate în text) încheie această lucrare de o densitate și o acribie exempare atît în latura ei materială, cît și în cea teoretică, înălțînd prestigiul cuvîntului ce are să fie încredințat hîrtiei și demonstrînd, o dată mai

mult, că "Ortografia este poarta de acces la limba scrisă și, prin aceasta, la cultură" (p. 19). Totodată, lucrarea - rod al unui efort impresionant și al unui comerț intim permanent cu însăși "ființa" domeniului abordat - este, în bună măsură, și una de teorie a limbii, întrucât ea, printr-un pilduitor spirit de sinteză al autorului, își îndatorează cititorul și cu un bogat mănunchi de cunoștințe concise, fundamentale (și indispensabile) din toate "teritoriile" lingvistice, pe care ortografia le reflectă și le "disciplinează", sau, la fel de bine, dinspre care se înfiripă și se explică normele ortografiei românești actuale. Nu la îndemîna oricui, faptul acesta este profund instructiv și stimulator.

DUMITRU CRAȘOVEANU

DAN HORIA MAZILU, *Literatura română în epoca Renașterii*, București, Editura Minerva, 1984, 459 p.

În perioada actuală, în domeniul culturii și literaturii române, din cele mai vechi timpuri și pînă în prezent, și într-o perspectivă deosebită a viitorului, s-au realizat și se realizează cercetări remarcabile susținute de colective de muncă științifică, care, pe fundamentul materialismului istoric și dialectic, reasează cultura și literatura română în adevărata ei valoare, raportînd-o la creațiile sud-est europene, răsăritene sau apusene. În ultimele două decenii ale secolului nostru, eficiența interpretării fenomenului literar-cultural vechi și premodern se leagă de numele unor renumiți și recunoscuți, pe plan național și internațional, istorici literari și editori, cum ar fi: Al. Piru, I.D. Lăudat, O. Șchiau, I. Trăistaru, I. Rotaru, I. Lungu, G. Ivașcu, Al. Dușu, Virgil Cîndea, Dan Zamfirescu, Maria Protase, Florea Fugariu, Eugen Negrici, G. Mihăilă, Liviu Onu, I. Gheție, Florica Moșil, G. Ștrempel etc.

Alături de acești exegeți ai literaturii vechi și premoderne trebuie menționat și numele lui Dan Horia Mazilu care, prin lucrările sale monografice și de sinteză: *Udriște Năsturel* (1974), *Cronicarii muntenii* (1978), *Varlaam și Ioasaf* (1981), *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea* (1976) și ultima, *Literatura română în epoca Renașterii* (1984), insistă cu precădere asupra originalității literaturii române și rolul acesteia, în veșmînt slavon, în contextul culturii balcanice și, în special, în Răsăritul european. Trebuie precizat, cu toată convingerea, că studiile lui Dan Horia Mazilu, se caracterizează printr-o evidentă acribie și acuratețe și, mai ales, prin rigurozitate științifică.

Lucrarea *Literatura română în epoca Renașterii* (1984), de fapt, care poate fi considerată o istorie a literaturii române privind secolele al XV-lea și al XVI-lea, este structurată pe trei mari capitole: I. Pentru o Renaștere românească; II. Literatura Renașterii: schimbări în structura genologică sau/și modificarea funcției textului literar?; III. Literatura Renașterii. Semnele conștientizării efortului artistic, fiecare capitol fiind bine compartimentat în subcapitole, astfel că structurile literar-culturale se conjugă într-o strînsă interdependență și converg spre scopul final: demonstrarea existenței unei *Prerenașteri* și *Renașteri românești* încă înainte de secolul al XVII-lea: "Datoria de o stringentă actualitate - a cercetătorilor români revidă - ni se pare - în ordonarea și armonizarea faptelor deja cunoscute, în interpretarea lor adecvată, de pe pozițiile obiective și științifice specifice istoriografiei noastre culturale, operații menite să clarifice situația reală a culturii românești din acea epocă și să pună

la dispoziția opiniei științifice din țara noastră și, deopotrivă, savanților străini sinteze pertinente, constructive". (p. 50)

Pentru a elucida unele probleme ale prerenașcentismului și renașcentismului românesc, autorul subliniază în subcapitolul *Renașterea paleologică și Prerenașterea răsăriteană* câteva trăsături specifice ale culturii și literaturii bizantine din perioada de domnie a Paleologilor, punând accent pe secolul al XIV-lea și începutul secolului următor, când cărturarii bizantini și chiar unii împărați se orientează spre cultura și știința antichității elene. Geografii bizantini (Nicephoros Vlemmides, de pildă), îl au în vedere pe Pitagora și Ptolomeu, matematicieni și astronomi bizantini (Maximos Planudis, Gheorghios Honiades, Theodor Metochitul și alții) studiază lucrările lui Pi agora, Euclid și Ptolomeu, în domeniul medicinei fiind studiat Hipocrates.

Printre lucrările juridice se menționează în lucrare *Sintagma* lui Matei Vlastaris (1335), care a circulat și pe teritoriul românesc. În rîndul filologilor trebuie să-l așezăm pe Nicephoros Hummos, "(...) spirit enciclopedic și veritabil om al Renașterii (...)", care (...) "cultivă cu asiduitate textele antice (...)". De asemenea, se reține numele, amintit mai sus, al lui Maximos Planudis, mare gramatician, traducător în limba greacă a operelor scriitorilor latini: Cato cel Bătrîn, Cezar, Cicero, Ovidiu, reușind astfel să realizeze "(...) o punte importantă între apus și răsărit." (p. 25)

Unul din elevii lui Planudis, pe nume Manuil Maschopoulos, a scris o gramatică și un dicționar al limbii grecești, lucrări care s-au bucurat de o largă apreciere în Europa apuseană. Acestea sînt doar cîteva personalități enciclopediste bizantine, umaniste, de la care au învățat și umaniștii și renașcentiștii apuseni cît de importantă este istoria antică, rolul educativ al acesteia și dragostea față de om, de popor.

Dan Horia Mazilu, pornind de la existența unui *umanism* bizantin încă din a doua jumătate a sec. al XIII-lea și pînă la cîderea Constantinopolului (1453), constată o înfrîurire permanentă a spiritului acestuia asupra activității cărturărești de pe teritoriul popoarelor sud-est europene și răsăritene (Rusia), prin legăturile pe care acestea le-au avut, pe linie religioasă cu mănăstirile muntelui Athos, iar pe plan politic, diplomatic cu împărații sau dregătorii constantinopolitani. De aceea, conchide autorul că noi trebuie să părăsim formularea statică a istoriografiei literare mai vechi în care se susține repetat că de un umanism și o renaștere românească se poate discuta abia începînd din sec. al XVII-lea și că trebuie raportat, direct sau prin filieră, la umanismul și renașterea apuseană, de sorginte italiană.

Autorul lucrării *Literatura română în epoca Renașterii* se bazează pe unele afirmații ale lui Emil Turdeanu, G. Mihăilă, Dan Zamfirescu, D.S. Lihaciov, demonstrînd, cu noi argumente logice sau prin cercetarea fondului de manuscrise, că secolul al XV-lea poate fi considerat secolul *Prerenașterii românești*, iar al XVI-lea ca secol al *Renașterii*. Consideră astfel că cele mai strălucite monumente de literatură română umanistă sînt *Cronica lui Ștefan cel Mare* și *Invățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, iar "cuplul renașcentist" de domnitori în Țara Românească "de maximă importanță" este "Radu cel Mare - Neagoe Basarab și, respectiv, Petru Cercel - Mihai Viteazul" (p. 468), care au desfășurat o vie activitate în acest sens.

Poate că ipotezele și datarea în timp ar putea fi puțin mai temperate, în sensul de a admite doar unele aspecte renascentiste în cultura și literatura română din secolele sus-menționate. Sigur că Renașterea românească datorează mult Bizanțului, dar domnitorii amintiți aveau legături și cu Occidentul.

Credem că era bine ca autorul să poposească și asupra unui studiu publicat de N.N. Smochină și N. Smochină: *O traducere românească din secolul al XV-lea a cărții "Floarea darurilor"*, apărut în *Biserica ortodoxă română*, 1962, nr. 7-8, în care autorii datează traducerea ei de către Gherman Valahul în 1492, mențiune făcută pe o tălmăcire în limba rusă după cea românească. Gherman Valahul era, de fapt, un logofăt la curtea lui Ștefan cel Mare, cunosător al limbii italiene și diplomat al domnitorului.

Cartea lui Dan Horia Mazilu este de o valoare deosebită pentru cercetătorii literaturii medievale românești. Informația bibliografică este aproape exhaustivă.

PARTENIE MURARIU

ALFRED HEINRICH, *Peregrinările căutătorului de ideal* (Inadaptare și alienare în literatură), Timișoara, Editura Facla, 1984, 172 p.

Cartea profesorului Alfred Heinrich, *Peregrinările căutătorului de ideal* ni se pare o întreprindere reușită din multe puncte de vedere.

Structurată în patru secțiuni, lucrarea își propune - și reușește - o incursiune avizată în evoluția inadaptării și alienării în literatură.

Intr-un spațiu - prin firea lucrurilor - restrâns, întâlnim o adevărată efervescență de idei și sugestii, o întreagă panoramă a metamorfozelor și ipostazelor inadaptabilului și alienatului în literatura română și europeană, a structurii psihologice a acestei tipologii.

Autorul, exeget riguros, dublat de un subtil comparatist, își propune, de la început, clasificarea conceptelor cu care operează. Astfel, pe baza unei largi bibliografii critice, filtrată printr-o optică unitară, apropiată de exigențele actuale, dar mai ales pe baza abordării realităților estetice date și a materialului beletristic concret, Alfred Heinrich ajunge la numeroase reconsiderări și precizări notabile. Se arată, de pildă, că între inadaptare și alienare există un dublu raport, de la cauză la efect, inadaptarea fiind o încercare de apărare, de protest chiar, împotriva alienării, iar inadaptabilul, ca tip literar, exprimând "varianțe ale alienării omului în societatea modernă". (p. 19)

În funcție de perspectiva din care este concepută împlinirea personalității umane, sînt propuse trei tipuri distincte de inadaptare: psihologică, socială și filozofico-ontologică (p. 38), ele fiind reflexele directe, din plan social în plan literar, ale înstrăinării și alienării: psihologică, socială și metafizică.

Secțiunea a doua, *Ascensiune și decădere a "omului de prisos"*, este amplă și bogat argumentată. Cititorul poate remarca aici efortul autorului spre tipologizare și ordonare a unui imens material literar din spații geografice și epoci diferite. Sînt delimitate aici principalele ipostaze ale "omului de prisos", în literatura rusă, (raționalistul romantic, inadaptabilul în creația lui Pușkin, ipostaza romantic-demiurgică, căutătorul diletant, ipostaza etico-idealista și pa-

sivul vișător).

Găsim în această parte a lucrării una dintre principalele calități ale cercetării.

Astfel, este prezentată dintr-un unghi nou încadrarea tipologică a lui Oblomov, din romanul lui Goncharov. Acest personaj, după opinia autorului, nu poate fi încadrat strict în tipologia rusească a "omului de prisos", el fiind un inadptabil refugiat într-o lume iluzorie, un dezrădăcinat. Scutul de apărare al lui Oblomov "împotriva unei existențe disprețuite devine inactivitatea". (p. 89)

Dar izolarea și inactivitatea, cu timpul, capătă forma unor ra-cile ce macină însăși personalitatea umană. Degradarea sa existențială se manifestă și în neputința de a transfigura prin iluzie lumea banală a cotidianului.

Oblomov prefigurează apariția altor personaje, din scrieri cehoviene și kupriniene ulterioare. În acest sens, una din concluziile la care ajunge autorul este aceea, potrivit căreia tematica "omului de prisos" a acționat în literatura rusă în direcția structurării unei forme specifice de roman auctorial.

Lucrarea ne oferă, totodată, și o clasificare a personajelor în funcție de structura lor tipologică, clasificare ce se reflectă în înseși titlurile subcapitolelor acestei secțiuni: *Apariția inadptării, Dezamăgitul, Categoria tipologică a învinsului, Alienarea prin dezrădăcinare* etc.

Pagini de un real interes pentru cititorul avizat sînt consacrate, de asemenea, și analizei structurii tipologice a personajelor din proza celor mai reprezentativi scriitori români. Astfel, vorbind despre eroii literari ai lui Cezar Petrescu, autorul are prilejul să surprindă atît specificul, cît și unele trăsături comune, poate chiar de înrudire, ale "intelectualului devorat de răspundere" cu "omul de prisos" din literatura rusă.

"Radiografia" atentă și minuțioasă a întregului comportament al lui Radu Comșa, spre exemplu, îl arată a fi un personaj ce "suferă de o nouă formă de alienare, a cărei cauză este dezrădăcinarea". (p. 126) Torturat în permanență de imperativul datoriei morale, dar și de neputința de a-l împlini așa cum îi cere conștiința, el rămîne pretutindeni un înșingurat și un învins.

Aceeași finețe analitică o învederează și prezentarea inadptabilului în proza lui Camil Petrescu. De data aceasta, Alfred Heinrich remarcă o trăsătură esențială: modernizarea concepției cu privire la natura personajului și structura romanului. Datorită naturii lor reflexive și perspicace, eroii scriitorului suferă și se dezintegrează psihologic, "fiind antrenați în aventura intelectuală a tentativei de a pune de acord planul realului imediat cu cel transcendent al ideii". (p. 133) Orgolioși și timizi, lucizi dar himerici, eroii lui Camil Petrescu (Ștefan Gheorghidiu, de exemplu) se scufundă tot mai mult în lumea iluziei ideatice, sfîrșind în dedublare și înșingurare.

Se emite părerea, îndreptățită, că eroii acestui romancier constituie, în tipologia inadptabilității din literatura română, o varietate de alienați superiori, înrudiți cu personajele problematice ale literaturii universale.

De fapt, unul din meritele principale ale autorului cărții este acela că problematica studiată este raportată la un context mai larg, avîndu-se în vedere conexiunile, similitudinile și punctele divergente între literaturile europene. Totul se bazează pe abordarea de tip comparatist, modern.

Observații pertinente, deși prea fugare, semnalăm în ultima secțiune a lucrării *Alienare și inadaptare în literatura universală din secolul al XX-lea. Caracteristici și concluzii*.

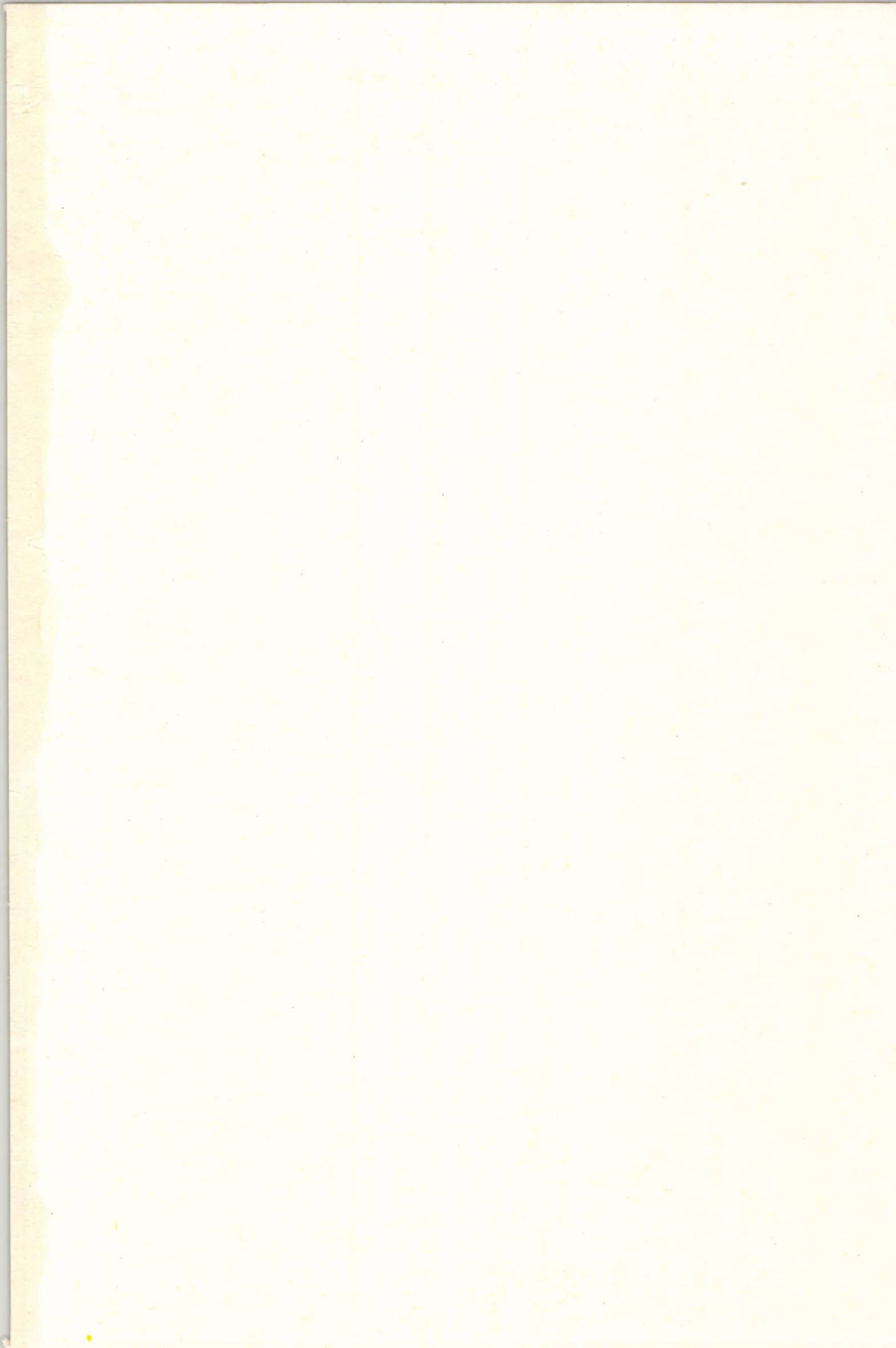
Stimulative ne apar concluziile privitoare la formele deosebite de alienare și anonimizare ce își au sorgintea în condiții sociale și existențiale caracteristice, zăgrăvite în creația unor scriitori de mare anvergură, Hemingway, Erich Maria Remarque, Kafka și alții.

La meritele semnalate mai sus se adaugă și faptul că lucrarea investighează, dintr-o perspectivă modernă, o cale nouă de abordare a fenomenelor estetice.

Cartea universitarului timișorean Alfred Heinrich constituie nu numai o izbîndă personală, ci și o realizare importantă a exegezei românești.

TRAIAN NĂDĂBAN

297-3712/10.06

507